

MC

151.367

Basch Lóránt
A Baumgarten
Alapítvány
történetéből

Argumentum

BABITS KISKÖNYVTÁR

Szerkeszti SIPOS LAJOS

1. Sipos Lajos: Új klasszicizmus felé... Budapest, Hollósy Galéria, 2002.
2. Basch Lóránt: A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek. Szerk. Téglás János. Budapest, Argumentum Kiadó, 2004.
3. Vilcsek Béla: A drámaíró Babits Mihály. Megjelenés előtt
4. Buda Attila: A legutolsó Babits-regény: Elza pilóta. Monográfia. Előkészületben

BABITS KÖNYVTÁR

Szerkeszti SIPOS LAJOS

1. Babits Mihály: „Itt a halk és komoly beszéd ideje.” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. Szerk. Téglás János. Második, bővített kiadás. Celldömölk, Pauz–Westermann Könyvkiadó Kft, 1997.
2. A Babits család levelezése. Szerk. Buda Attila. Budapest, Universitas Kiadó, 1996.
3. A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok, 1915–1920. Szerk. Téglás János. Budapest, Universitas Kiadó, 1996.

Basch Lóránt
A Baumgarten
Alapítvány
történetéből

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BABITS KISKÖNYVTÁR

Szerkeszti SIPOS LAJOS

1. Sipos Lajos: Új klasszicizmus felé... Budapest, Hollósy Galéria, 2002.
2. Basch Lóránt: A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek. Szerk. Téglás János. Budapest, Argumentum Kiadó, 2004.
3. Vilcsek Béla: A drámaíró Babits Mihály. Megjelenés előtt
4. Buda Attila: A legutolsó Babits-regény: Elza pilóta. Monográfia. Előkészületben

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Basch Lóránt

A Baumgarten Alapítvány történetéből

Tanulmányok, cikkek

Országos Széchényi Könyvtár

Argumentum • 2004

A kötet az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodájának
a támogatásával jelent meg.

Válogatta, szerkesztette
és a kiegészítő adatokat összegyűjtötte

TÉGLÁS JÁNOS

Készült az ELTE BTK
Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén
a Babits Kutatócsoport
tudományos munkatervének a keretében.
A kutatócsoport vezetője SIPOS LAJOS.

MC 151.367

2005

© Basch Lóránt jogörököse és Téglás János, 2004

ISSN 1589-2328
ISBN 963 446 302 9

A kiadásért felel Láng József,
az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Sipos Lajos
A borítót Banga Ferenc tervezte
Tördelte Jeges Erzsébet
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető Roznai Zoltán

TARTALOM

Hogyan keletkezett a Baumgarten-alapítvány?	7
Néhány szó irodalomtörténet (<i>Levél Veres Péterhez</i>)	10
Mozaikok a Baumgarten-díj történetéből	13
– Válasz Kodolányi Jánosnak –	
Egy Gelléri-naplórészlet magyarázata	23
Adalék Nagy Lajos Baumgarten-dijához	37
Ambrus és a Baumgarten-alapítvány	42
Két literátor (<i>Osvát és Babits</i>)	50
Egy literáris pör története	70
Babits és Krúdy	120
A Baumgarten-alapítvány a végrendelettől az életbelépésig	123

Melléklet

Veres Péter: Öregek és fiatalok [Részlet]	149
Kodolányi János: Utóhang [Részlet]	153
Gelléri Andor Endre: Egy önérzet története [Részlet]	155
Nagy Lajos: A menekülő ember [Részlet]	164

Kiegészítés

Téglás János: Tények és adatok a Baumgarten-alapítvány történetéből	167

HOGYAN KELETKEZETT A BAUMGARTEN-ALAPÍTVÁNY?

Basch Lóránt visszaemlékezései

A Nyugat-nemzedék nagy kritikusja: Schöpflin Aladár elnökletével a Baumgarten-alapítvány kuratóriuma a napokban osztotta ki az idei irodalmi díjakat. A kuratórium, amelynek szellemi irányítója tizenöt éven keresztül haláláig Babits Mihály volt, most kilenc kitűnő magyar író-tüntetett ki. Abból az alkalomból, hogy az idei díjkiosztáskor volt éppen húsz éve annak, hogy az alapító, Baumgarten Ferenc meghalt, megkértük az alapítvány kurátorát, Basch Lórántot, hogy emlékezzék vissza arra az irodalomtörténetivé vált pillanatra, amikor Baumgarten Ferenc elhatározását, hogy a magyar íróknak hagyományozza vagyónát, vele közölte.

A végrendelet, mely az alapítványt létesítette – kezdte emlékezését Basch Lóránt – 1923. október 17-én kelt. Magát a végakaratot Baumgarten Ferenc velem október elején, mindenesetre október 1-je után, egy esti látogatása alkalmával közölte. Ezt onnét tudom, hogy a feljegyzések szerint október 1-jén folyt le közte és Babits Mihály között az az éjszakába nyúló emlékezetes beszélgetés, amely benne az elhatározást megérlelte. Ha két évtized távlatában visszagondolok erre az őszi estre, amelyen Baumgarten Ferenc feltárta előttem elhatározását, ma is okossága ejt bámulatba, ahogy a megnyilatkozás nehéz pillanataiban a lényegét megfogta, előrelátóan utat mutatott és a részletektől tartózkodott.

Ezen az estén már a jövetelekor megkért, hogy vacsora után zavartalanul egyedül maradhassunk. Zárkózott lényét mindig valami titokszerűség vette körül, ezúttal fokozottan. „Velem szeretné elkészíttetni végrendeletét” (ami meglepett, mert jogi munkára nem szokott kérni). „Érzi, hogy kerülgeti a halál: ne érje készületlenül.” (Kijelentését akkor nem vettem komolyan, később világossá vált előttem, hogy voltaképp búcsút venni jött haza ifjúsága emlékeitől.) „Elhatározásom talán számodra is meglepetés, bár régi vágyam teljesül velem” – csengenek ma is fülembé szavai. Kit máskor

mindig szenvtelenül nyugodtnak láttam, most izgalom és megin-
dultság vett rajta erőt, amidőn a lelke mélyén őrzött titkot felfedte
és végakarátát kimondotta. Baumgarten érezte, hogy elhatározása
előttem is magyarázatra vár. A szellemi Németországban második
házára lelt, műveit ott a legilletékesebbek elismerése fogadta, az
irodalmi kritikusok első vonalába került. Mi készítette tehát arra,
hogy szülőhazájának íróira gondoljon, akiket nem ismert és akik-
nek ő is idegen volt? „Itt, hazánkban egy írói alapítványnak sokkal
nagyobb a fontossága és szerepe, mint Németországban. A magyar
költő magányosan áll a világban, hangját csak saját népe hallja,
nincs közönsége, akiben támaszra találna, nincs kiadója, ki gond-
ját viselné (bizonyára George német kiadójára gondolt), itt értelme
van egy írói alapítványnak és valóban szükség is van rá. És – tette
hozzá – itt van valaki, akire az alapítványt nyugodtan rábízhatom,
s aki azt veled együtt – e szavaknál mosolyogva tekintett rám – úgy
fogja vezetni, ahogy én elképzelem.” Kérdésemre megnevezte Ba-
bits Mihályt, és elmondta találkozását a „szeretve bámult magyar
költő”-vel. Arra, hogy tud-e az alapítványról Babits, nemmel felelt.
„Nem elég a tehetség, az írói jellem is fontos, azokon kell az ala-
pítványnak segíteni, akik megalkuvás nélkül küzdenek az élet ne-
hézségeivel, eszményeikért. Részletekbe nem bocsátkozik, reánk
bíz mindent: mi válasszuk meg utódainkat is.”

Barátom bizalmának megnyilvánulása egész váratlanul ért. Nem
éreztem magam a nekem szánt feladatra hivatottnak. Az új magyar
irodalmat kevésbé, az írók társadalmát egyáltalán nem ismertem.
Babits Mihállyal sem találkoztam addig. Baumgarten azonban szo-
kott nyugalmát visszanyerve, átsiklott aggályaimon. „Babits tudni
fogja, hogy kinek szól az alapítvány.” Megnyugtató és bizalmáról
oly szavakkal biztosított, amelyek részemről további ellenkezést
kizártak. Szavain éreztem, hogy az alapítványt máris létezőnek te-
kinti.

Beszélgetésünk állva folyt le, és nem sokkal tartott tovább egy
negyedóránál. A lényegre szorítkozva, láthatóan sietett azt befejez-
ni, mintha titkát ismét magába zárni kívánná. Másnap elkészítet-
tem a fogalmazványt, levélben küldtem el pesti szállására. Elutazá-
sa előtt néhány sorral nyugtatva annak kézhezvételét, kiemelve,
hogy „intencióit átérttettem és átéreztem”. Az alapítványról közöt-

tünk – bár azóta is találkoztunk, valahányszor Pesten járt – többé nem esett szó. Halálos ágyán – ezt ápolónőjétől hallottam – beszélt először az alapítványról, magyar vagyonának örököséről.

Mint költő a versét, úgy hordta magába zártan Baumgarten Ferenc éveken át az alapítvány gondolatát; úgy is született az meg, ahogy a vers születik. Igaza van a német költőnek: „Was bleibet aber, stiften die Dichter” – fejezi be Hölderlinnel, Baumgarten Ferenc barátja és alapítványának kurátora.

Új Magyarország, 1947. január 23.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NÉHÁNY SZÓ IRODALOMTÖRTÉNET

(Levél Veres Péterhez)

Tisztelt Barátom!

A vitához, amit *Öregek s fiatalok* címen közreadott cikked kiváltott, érzem, hozzá kell szólnom, mint az egyedüli élőnek a Baumgarten-díj egykori intézői közül. Születése óta támadták a díjat, kezdve a *Magyarságon*, a *Budapesti Hírlapon*, az *Újságon*, az akkori *Szabadságon*, Kassák lapján, sőt Pintér irodalomtörténeti folyóiratán keresztül, a fasiszta nyomdatermékekig, és azon túl is, a felszabadulás után is. És most látom, még haló porában is. Amint a bírói ítéletre mondják, hogy akkor jó igazán, ha egyik fél sincs megelégedve: úgy látom, mégse csináltuk rosszul dolgunkat. És az elismerés, amit cikkedben megadsz, ha nem is annak szántad: hogy „néhány igazi nagy tehetségnek” – és nem is éppen urbánusoknak – pályáját sikerült egyengetnünk – erről győző meg. Aki az irodalmi díjak természetét és sorsát ismeri, annak ez sokat jelent; pláne olyan díjnál, amelyben – mint Gellért barátunk kiszámította – két évtized leforgása alatt száztizenhat író részesült. Mi nem is az irodalom *történetét*, hanem az irodalom *életét* kellett hogy szolgáljuk. Mint az egyetlen irodalmi alap kezelőinek, sokféle szempontot kellett figyelembe vennünk, különösen az írói magatartást, haladó szellemet, emberi vonatkozásokat és nemcsak a tehetséget.

Ez, és nem az általad feltételezett „süketség-vakság – szellemi korrupció, vagy opportunus gyávaság a hatalom felé” volt az oka annak, hogy a jutalmazottak névsora benned *ma* meglepetést válthatott ki. De nem lehet meglepődni a múlton, ha tényeinek ismeretében szemléljük.

Ily tény az is, hogy a fasiszta kormányhatóság a par excellence antifasiszta Baumgarten-alapítványt hasonlóképp vádolta József Attila és Zelk Zoltán díjazásakor, mármint a „szellem korrupciójával”, „felháborodást kiváltónak” minősítve döntéseinket. És lehetek-e opportunusak, akik úgy szegültek szembe a hatalommal, mint Pap Károly ügyében (1930-ban), Illyés, Tersánszky, Gellért,

Erdélyi érdekében (1933-ban), József Attila, Zelk Zoltán díjazásakor (1938-ban) írásos felterjesztéseinkben (olvashatóan az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában) mi kurátorok? A két utóbbi díj ügyében tett előterjesztésünkéből egy mondatot idéznék is: „Legjobb lelkiismerettel tettük ezt (ti. hajtottuk végre az alapító akaratát) és *fogjuk* tenni ezután annál inkább, mert magának az alapító szándékának legteljesebb félreismerésére vallana és elhomályosulására, sőt megtagadására is vezetne az, ha azoknak, akikre ő akaratának végrehajtását bízta, ezen *lelkiismereti szabadsága* korlátozhatnák.” E szavakat maga Babits írta.

És élnek még a volt kultuszminisztérium főtisztviselői, akik bizonyosságot tehetnek Babits személyes kiállításáról Tersánszky, Illyés, Kassák, Vas István érdekében, és a magaméről a beteg Babits képviselőjében is Darvasért.

De hadd idézzek az Országos Levéltárban fekvő aktákból is széljegyzeteket az általunk nem nyilvánosan kiadott segélyekről: „*Darvas József az államrendőrség által ide régebben beszolgáltatott adatok miatt rendőri felügyelet alatt állott éveken keresztül. Így ez a segélyezés méltatlan helyre került*”; vagy Zelk Zoltánéhoz, aki a minisztérium felfogása szerint segélyezésre nem volt érdemes, minthogy a „*Vági-féle kommunista pártnak tagja volt és ezzel kapcsolatban az ország területéről ki is tiltatott, majd rendőri felügyelet alá helyeztetett*”; vagy az Illyés Gyuláról szólót 1940-ből: „*I. Gy. neve többször előfordul a magyar királyi rendőrség főkapitánysága politikai nyomozó főcsoportjának a Forradalmi Irodalom Nemzetközi Szövetsége (azelőtt Nemzetközi Proletárirók Szövetsége) tevékenységéről vezetett nyilvántartásban*”. Tehát (I. Gy.) úgy volt nyilvántartva, mint forradalmi író. A fent jelzett rendőrségi nyilvántartás úgy jellemzi I. Gy.-t: hogy „*az irodalmi mozgalmak szélsőséges irányzatának hatása érvényesül műveiben, erősen bolsevik tartalommal*.” Szép Ernőt pedig az észrevételező referens „*élő (?) irodalmunk tárgyilagos szemlélete és a politikai nyilvántartó feljegyzései alapján*” nem tartotta segélyezésre érdemesnek. Ily gesztiónk után el nem tudom képzelni, kikre gondolhattál díjazottaink közül, amikor opportunizmussal vádoltál. Talán a mellőzöttekre? – kiknek díjazásától az alapító oklevél jóváhagyásakor a közrend és közerkölcsiség védelmére kikötött vétőjog zárt el.

Cikkedbe a Baumgarten-díj értékelése József Attilával összefüggően került bele – úgy látom. Valóban: az ő életében szerepet játszott az általa várt s az ő és a mi keserűségünkre is ismételt elmaradt díj. Hosszú történet ez, melynek fontos szerepe van a Baumgarten-díj értékelésében és Babits megítélésében is. Teljes dokumentációja majdnem készen fekszik asztalfiókomban. De amíg az „audiatur et altera pars” elve nem érvényesült, megmaradt a tévhit, amit a felszabadulás előtti kritikai anyag legalaposabb tanulmányozója (Komlós Aladár a *Magyarok* 1948. évfolyamában) ekként fogalmazott meg: „Babits kizárta József Attilát a Baumgarten-díjból, lekicsinyelte és rosszindulattal volt irányában.” Cáfolata nem fér ennek a hozzászólásnak a keretébe. – Cikked szerint a Rádió előadója az „utódoktól való irigy félelemmel” gyanúsította meg József Attila ürügyén Babitsot. Igaz, az ő fiatalkori verseit Babits nem becsülte, de Juhász és Kosztolányi kivételével az ő nemzedékéből más sem. Azok csak a későbbi nagy költészete ismeretében találhatták meg igazi értelmüket. Már a *Külvárosi éj* megjelenésekor Babits jobb véleménnyel volt erről a kis kötetről, mint annak baráti kritikusa maga, és e véleményének a Nyugat szerkesztői asztalánál – ezt Illyés Gyulától tudom –, az ott lévők meglepetésére kifejezést is adott. A *Nagyon fáj* ismeretében pedig fiatal kritikusok előtt, kik ma irodalomtörténetünk neves művelői, oly időben, mikor hangját már fojtogatta a gyilkos kór, József Attilát „nagy költőnek” mondta. Hogy Babits József Attilát nem „ünnepelte lelkesen”, mint a fiatal költők közül többeket, A *Tollban* megjelent pamflet után érthető. Utolsó könyvében utalt is erre: „Szegény József Attila maga tette számomra nehézzé, hogy róla írjak.” Ez nem a Goethe–Heine eset, és nem is a Goethe–Hölderlin eset. Ennek mélyebb lélektani gyökerei vannak, amelyekre teljes világosságot vet József Attilának Babitshoz írott egyik levele. Különös esetük nem illik bele az „öregek és fiatalok” problémájának szokásos kereteibe.

Köszönöm, hogy ezek elmondására gondolatébresztő és sok igazságot kimondó cikkeddel alkalmat adtál.

Régi tisztelőd:
Basch Lóránt

Irodalmi Újság, 1955. augusztus 20.

MOZAIKOK

A BAUMGARTEN-DÍJ TÖRTÉNETÉBŐL

– Válasz Kodolányi Jánosnak –

Manapság ritkán kerül kezembe kortársemlékezés vagy az utolsó negyedszázad irodalmát érintő tanulmány, melyben ne történnék utalás a Baumgarten-díjra. Legtöbbjük azonban tévedésből eredő vagy tévedést továbbgerjesztő. Ez érlelte meg bennem a szándékot, hogy e korszak irodalomtörténetének kutatói számára emlékezéseim dokumentált anyagát hozzáférhetővé tegyem. De amíg a Baumgarten-alapítvány „históriájának” folyamatában eljutnék oda, hogy egyes tévedésekre felelhessek, esetenként, ha lényegesnek látszik, kötelességemnek tudom, hogy továbbterjedésének elejét vegyem.

Ilyen szükségszerű alkalmat ad nekem Kodolányi Jánosnak e folyóiratban megjelent visszaemlékezése Móricz Zsigmondról. Az *Utóhang* magas művészi kvalitásai mellett, legalábbis abban a részében, amelyet a saját ismereteimmel összevetni tudtam, nem alkalmas arra, hogy az irodalomtörténet forrásául szolgáljon. Szépiróknál az emlékezet és az elképzelés között gyakran elmosódnak a határok, és az a rejtélyes erő, mely a művészi alkotást létrehozza, a valóságot sokszor elhomályosítja, megváltoztatja, el is torzítja. Így az utóbbi időben a régi Nyugat-korszak legjobbjaihoz tartozó egyik költőnek és egy kitűnő prózairónknak emlékezéseiről nem egy helyen meg kellett állapítanom: hol az emlékezet, hol az elképzelés, hol az értesülés tévedését.

*

Ilyen tanulságot példáznak Kodolányinak a Baumgarten-alapítványról megőrzött emlékei és Babitsot görbe tükörben látó feljegyzései is. Aki az *Utóhangot* később majd elolvassa, azt hihetné – többek között –, hogy Babits nem szívelte Mikes Lajost, és ellen-szenvét átvitte az ő „faiara” is. Pedig igazán kedvelte Mikest. Ha

nem is a szellemi barát bizalmasságával, de hálásan a sok figyelemért, amelyet az 1919-es forradalmat követő, reá oly súlyosan nehezítő években és azon túl is mindvégig tanúsított iránta. Érdekelte ellentmondásos egyénisége, melyben a lelkesedés nemes tüze kaján cinizmussal váltakozott. Túlzásai mögött szerette benne a segítségre mintegy lesben álló, önzetlen hasznos ember nálunk oly ritka példányát. Ennek dokumentumát adta és egyben Kodolányi feltevéseinek megdönthetetlen cáfolatát is, *Az elmaradt vendég* című a *Nyugatban* (1930. II. 319. o.) és utóbb az *Írók két háború közt* c. könyvében (*Az írók patrónusa*) közzétett nekrológiájában.

Mikes mindenekelőtt közvetítő, emberekkel bánni tudó tehetőség volt. – Nyilván az a legnagyobb érdeme, hogy a háborút követő nehéz időkben fiatal írókat, valódi tehetségeket fedezett fel, és az *Est*-lapok tőkéből (Miklós Andor legteljesebb bizalmát élvezve) támogatta őket. Irodalmi ízlésének és szívének minden sugallatát megvalósíthatta. Ha a rendelkezési alap kifogyott, pótolta a maga erejéből.

Érthető tehát, hogy a Baumgarten-alapítvány felcsigázta az érdeklődését, és Babits révén hamarosan be is kapcsolódott az alapítvány útjainak egyengetésébe. Ő lett a vezérkari főnökünk abban a háborúságban, mely köztünk és a végrendeletet támadó törvényes örökösök között elkezdődött. A rövid csetepaté teljes győzelmünkkel ért véget. Találkozásait Klebelsberg miniszterrel – Miklós Andor ebédjein – arra használta fel, hogy felhívja figyelmét a várva várt Baumgarten-díj ügyének huzavonájára. Ő készítette elő kihallgatásunkat a miniszternél (1927. október 8-án), akit megkért, hogy végre írja alá alapító oklevelünk jóváhagyását. Nyilván türelmetlenül várta, hogy az alapítvány szárnyai alá vegye az ő „fiataljait”. Közben tanácsadó testületünknek – annak a nyolc tagú véleményező szervnek, melyet a minisztérium kívánságára alakítottunk meg – Babits jelölése alapján, tagja is lett. De ez nem ment oly egyszerűen. A minisztériumi szakreferens nehezményezte Mikes tagságát (amit ő egyébként sohasem tudott meg) azon az alapon, hogy a *Bankett után* c. színművét a kommunizmus alatt adták elő a Nemzeti Színházban. (A Nemzetinek egyébként akkor is és még később is Ambrus Zoltán volt az igazgatója.) Babits az észrevételre válaszolva a következő szavakkal jellemezte Mikeset: „Kiváló iroda-

lomismerő és egész könyvtárnyi lelkiismeretes, értékes műfordításával irodalmunknak és kultúránknak nagy szolgálatot tett. Szinte apostoli működése az eleven és fiatal irodalommal oly kapcsolatot szerzett számára, hogy támogatását minden intézmény, mely az eleven és fiatal irodalom fejlesztését is célozza, nélkülözhetetlennek kell tartsa.”

Tanácsait, mihelyt az alapítvány másfél évvel Baumgarten Ferenc halála után (1928. szeptember 1-jén) megkezdte működését, messzemenően figyelembe vettük a segélyek folyósításánál. Első támogatottunk, Tóth Árpád esetében persze nem szorultunk figyelemztetésre. Tudtuk, hogy a díjkiosztást aligha fogja már megérni, és ezért siettünk utolsó hónapjait mentesíteni a gondoktól. (Egy év-díj összegét megközelítő segítséget tudtunk még eljuttatni hozzá.) De Mikes ajánlásának köszönhetően az alapítvány első támogatásait az ő „fiai”: a betegségben sínylődő, fiatal medikus Illés Endre, aki a Szabó Lőrinc szerkesztette *Pandorában*, mint kritikusi tehetség és gondos stíluszta már akkor feltűnt, Fodor József, Pap Károly és Kodolányi is. (Mikes hat fiatalot nevezett meg előttem „fiai”-ként: az említettekén kívül még Körös Andort és Dernői Kocsis Lászlót, akinek támogatását azonban nem kérte.) A fiatalokon kívül Mikesnek csak két idősebb pártfogoltja volt: Révész Béla és Telekes. Az utóbbit támogatásainknál úgy tekintettük, mint akinek sorsát Mikes bizta ránk.

Mikes csak két ülészakon át vett részt tanácskozásainkban. Már a legelső ülés után, amikor látta, hogy elgondolását: az alapítvány legyen a fiataloké – magától értetődően elsősorban a saját felfedezettjeié –, a tanács többi tagjának felfogásával szemben nem tudja keresztülvinni, le akart mondani. Ambrus és Babits szavára akkor ettől elállott, de nem volt kétséges, hogy szempontjainkat nehezen tudjuk majd összeegyeztetni. Nekünk az alapító szándékát és az általános irodalmi helyzetet kellett elsősorban szem előtt tartanunk.

*

A második évben Mikes fiatalos lelkesedéssel állott Fodor József költő mellé, és álláspontját – az 1929. XI. 7-i ülés jegyzőkönyvéhez kívánságára mellékelte – előterjesztésében meg is okolta. Eb-

ből idézni kívánom a Babits Mihályhoz, mint kurátorhoz intézett szavait: „Legyen szabad Babits Mihályt, a költőt, akinek én magam is egyik legőszintébb híve vagyok, ha Fodor költészete nem ragadja meg őt úgy, mint engemet, szerető gyöngédséggel arra figyelmeztetnem, hogy a költő nem kritikus, elsősorban nem kritikus az olyan költővel szemben, akinek költészete a mai fiatalok közül az egyetlen, amelynek semmi kapcsolata nincsen Babits Mihály költészetével. Babits Mihály Arany János költői utóda irodalmunkban, Fodor József viszont Petőfi utóda Vajda Jánoson és Adyn keresztül, és ennek a két költői iránynak nincsen egymással semmiféle belső kapcsolata. Petőfi, Vajda, Ady és Fodor költészetében a romantikus féktelenség, a szenvedély, a fantázia és a víziós erő dominál. Arany János és utódai költészetében pedig az epikus hajlandóság és az ebből folyó nyugodt szemlélődés, a klasszicizáló kedv és eklekticizmus, a szentimentális érzelmesség és az okoskodó tépelődés, amely mind elütő jellegzetesség az előbbiektől. Ennek a két iránynak képviselői csodálhatják vagy lekicsinyelhetik egymást, ami rendesen a baráti kapcsolatokon múlik, de soha nem képesek megérteni egymást, mert merőben idegenek egymástól. Nagy önmeztagadásra kérem tehát baráti gyöngédséggel a költő kurátort, amikor arra kérem, hogy egy számára idegen költészet képviselőjének a tehetségét és munkásságát támogassa a tőle függő egyik Baumgarten-díjjal, és hallgasson a nem költő kritikus véleményére, aki egyforma megértéssel tudja élvezni és megbecsülni mind a két iránynak képviselőit.” Ugyanebben az előterjesztésben „nagyobb segélyre ajánlotta a fiatalok közül Pap Károlyt, aki álmodozó, forrongó írói talentum és egy pár szép hosszabb novellájával feltűnést és jogos várakozást keltett.”

Idéztem Mikes szavait, mert nemcsak az ő kritikusi adottságait jellemzik, de megmagyarázzák azt a tartózkodást is, amelyet Babits, bármennyire értékelte is költői kultúráját és írói magatartását, Fodor József költészetével szemben később is tanúsított. Pap Károlyt a testület elnöke, Ambrus Zoltán ajánlotta évdíjra; ezúttal is hozzátehetem, elnökségének négy éve alatt egyedül őt jelölte az akkor feltűnt fiatalok közül. Nem kétséges, hogy Ambrus elismerését a *Nyugat* 1928–29-es évfolyamában megjelent *Mikáél* történetek váltották ki. Babits is a legnagyobb dicsérettel nyilatkozott

nekem a fiatal író elmélyült és komoly törekvéseiről; de talán Ambrus ajánlása nélkül nem fogadta volna el javaslatomat, hogy az évdíjat Pap Károlynak ezért a művéért adjuk ki. Nem emlékszem, hogy irodalmi értékelés kérdésében – mely az írókurátort illette – véleményemet valaha is ilyen határozottsággal nyilvánítottam volna. (Rám a jogi teendők ellátása mellett inkább az emberi magatartás és rászorultság szempontjainak mérlegelése hárult.)

Az első Baumgarten-segélyt Pap Károly akkor kapta, amikor a *Messiás születik* c. elbeszélése a *Nyugatban* megjelent. Forrongó művészetének hajtóereje személyes biztatásom mellett – a fiatal író napról napra elhozta hozzám új kéziratlapjait, izgatottan várva a hatást – az alapítvány megismételt támogatása és az elérhetőnek látszó Baumgarten-díj reménysége volt. Pap Károly is, mint minden művész, dicsőségre áhított: anélkül azonban, hogy egy betűnyit is engedett volna heroikus hitet valló, konok művészetéből. Célunkat, hogy a Baumgarten-díjjal tüntessük ki, sajnos nem érhettük el.

De ennek hiteles történetét is el kell mondanom. Amikor a tanácsadó testület 1929. december 23-án tartott ülésén bejelentettük, hogy kik lesznek azok a prózairók, akiknek a jövő évben évdíjat adunk, megneveztük Pap Károlyt is. Mikes már az ülés alatt eljuttatta lemondó levelét az elnökhöz, s aztán eltávozott. Mi úgy fogtuk fel, hogy jelöltjének mellőzése késztette erre, noha bejelentettük, hogy egy fiatal költők részére fenntartott hely betöltéséről még nem döntöttünk. Karácsony napjaiban Mikes találkozót kért Babitstól. Elvi okokkal magyarázta lemondását. De felhívta Babits figyelmét arra, hogy az a fiatal író, akinek díjat akarunk adni, kommunista bűncselekmények miatt 1919-ben el volt ítélve. (Feltehetően ő is csak az ülés után szerezhetett erről tudomást.) Néhány nap múlva egy napilap, névtelen levélre hivatkozva felhívta a kultuszminiszter figyelmét, hogy a Baumgarten-alapítvány díjat akar adni egy, a kommün alatti magatartásáért elítélt, fiatal írónak. (Az esetről őrzöm Babits sajátkezű feljegyzését egy napvilágot nem látott interjú alakjában.) Utánanéztünk a dolognak. Kiderült, hogy a „bűntett”, amelyért Pap Károlyt elítélték, ennyi volt: mint vöröskatonna „egy beszállásolás alkalmával részt vett pincebeli italok fogyasztásában”. Babits meg volt győződve, hogy ki fogjuk küzdeni

az igazságot ezzel a nevetséges váddal szemben. A testület Ambrus vezetésével unisono mellénk állt. A miniszter hosszan habozhatott, mert az értesítést, amellyel Pap Károly díjának kiadását letiltotta, csak egy órával a kihirdetés előtt kaptuk kézhez. Az aznap délben megjelent *Az Estben* Pap Károly még szerepelt a díjazottaink sorában. Másnap egyes lapok szellőztették az esetet. (*Az Újság Az író priusza* címen.) A miniszteri döntés ellen tiltakozó felterjesztésünknek és talán még inkább Babits személyes fellépésének eredményeként a fél évdíj összegét *segélyként* kiadhattuk az írónak. Kísérleteink, hogy magát a díjat kiadhassuk, utóbb se vezettek soha eredményre. (Csak kerülő úton tudtunk az alapítványból évek során, özvegyének feljegyzése szerint, összesen 8000 pengőt juttatni.) Stigmaként rajtmaradt a miniszter első vétója. Bár Pap Károly tudta, hogy kinek a révén derült ki időnek előtte a „vétség” és hiúsult meg a Baumgarten-díja, hűséggel tartott ki patrónusa mellett. Ő avatta fel a Bors utcai lakóházon elhelyezett emléktáblát is. A *Megszabadítottál a haláltól* című remekművet azonban (eredeti címe *Mikáél* volt, azokon a példányokon, amelyeket *Nyugat*-számokból összefűzve az alapítvány prezentált a fiatal írónak, az első kötet szimbólumaként) úgy vélem, a Baumgarten-díj létezésének köszöni a magyar irodalom.

*

Kodolányi téved, ha azt hiszi, hogy Mikes tanácsadó testületünkben valaha is szóba hozta a nevét. (Ez kitűnnék jegyzőkönyveinkből, de nyoma sincs.) Csak Babits kérdezte meg egyszer, még az első időkben – talán lokálpatriótizmusból is – Thienemann pécsi professzort, hogy mit tartana e fiatal író díjazásáról? „Várjunk még vele” – felelte.

De segélyt adtunk Kodolányinak, nem is egyszer. Először 1929 januárjában, Mikes figyelmeztetésére ugyan, de azért is, mert még mindketten emlékeztünk – egymás mellett ültünk Babitscsal a Fialtal írók estjén (1928. dec. 14.) – az Ascher Oszkár előadásában halott, finommivű életképre: *A dióra*. Nem kellett tehát Kodolányi „mellé” állnom, Babitscsal szemben. Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában fekvő, az első négyszáz pengős segélyt

igazoló leveléből idézem a következő szavakat: „Hogy mit jelentett nekem a küldött összeg, arról nem beszélek szívesen, úgymegértenek engem. Rajta leszek, hogy jótéteményüket fokozott munkával fizessem vissza, nem Önöknek, hanem a *magyarságnak*.” Ugyancsak a Széchényi Könyvtár őrzi Babitsnak küldött kimutatásomat az 1931-ben kifizetett segélyekről, amelyben Kodolányi is szerepel, ismét 400 pengővel. Később az ő tollából, talán a *Halálfiait* is, sértegető cikkek jelentek meg. Sosem kerültek a szemem elé. De Babits tudott róluk. Nem zavarta, megszokta már. Babitsot támadni minden időben korszerűnek látszott.

Ebben az időben játszódott le az a jelenet, az akkor súlyos helyzetbe került Kodolányi megsegítése körül, amelyet Gellért Oszkár is megemlít a *Kortársaimban* (206. o.) a szereplők felcserélésével és a szerepek átköltésével. Az igazi történet az *Ember és szerepben* olvasható. Úgy látszik, Németh László erőlködésének valóban nem lett foganatja; ez alkalommal nem segítettünk Kodolányin. Ő *csak* erre emlékszik. Én viszont arra is, hogy később felhívott egyszer telefonon, és méltatlankodva adott kifejezést bizalmatlanságának velünk, kurátorokkal szemben.

Több év múlva, 1936-ban jelent meg Kodolányi első történeti regénye, *A vas fiai*. Egy költő-barátom, aki mindig szíven viselte sorsát, figyelmeztetett rá. Kérésemre el is juttatta hozzám, a következő évi Baumgarten-díj tanácskozásainak idején. Ilyenkor a szokottnál sűrűbben jöttünk össze Babitscsal. Egy alkalommal megpillantotta asztalomon Kodolányi új regényét. Kérdésére, hogy milyen, azt válaszoltam: „Úgy hiszem, megérdemelne a Baumgarten-díjat.” Emlékszem ideges mozdulatára, mellyel kezébe vette a könyvet, hogy magával vigye. „Meg fogom nézni” – mondta. Amikor legközelebb a Baumgarten-díjról tárgyaltunk, közölte, hogy idén Kodolányinak ki fogjuk adni a díjat. Kodolányi tehát nem azért kapta meg, mert kapcsolata Móriczcal meglazult (aligha tudott erről Babits), és nem is azért, mert fél évvel később Schöpflin *A XX. század magyar irodalmának történetében A vas fiai*t a tatárjárásról írt legjobb történeti regénynek nevezte, – hanem csakis Babits mindenkitől független véleménye miatt.

Kodolányi mellőztetésének egyik okát Babits „beteges irtózatában” látja a „radikális politikai elvektől”. Igaz, Babits Kodolányi írásai alapján egy időben előttem is „kommunistának” mondta. Ez a világnézet, mely fiatalon őt is lelkesítette, később se váltott ki benne ellenérzést, a legkisebbet sem. Magatartása abban a korban inkább szimpatizánsnak tűnhetett fel. A fiatal írói nemzedékből többekkel tartott fenn személyes kapcsolatot, sőt barátit is azok közül, akiknek írásai legalább annyira „át voltak itatva” a radikális eszméktől, mint Kodolányié. Teljes elfogulatlanságát egy általában ismeretlen esettel is jellemezhetem. Néhány héttel a halála előtt kezébe került egy ekkor még névtelen szerző, Szathmári Sándor regénye, az *Utazás Kazohiniába*. El volt ragadtatva tőle. „Beszélgető jegyzet”-eiben pokoli kínjai közt is, ismételten erről beszélt. Nagyon jól tudta pedig, hogy az író kommunista, és a mű pártos cézzal íródott. Mégis ki akarta tüntetni Baumgarten-díjjal. A díjazás halála és az alapítvány ellen megindult politikai hajsza miatt maradt el.

Babits igazán csak a hitlerizmustól irtózott. Talán utolsó látogatásaim egyikén történt Esztergomban. Néhány nappal azután, hogy Hitler megtámadta a Szovjetuniót, mozdulatlanul feküdvé kínjai közt, egy papírlapra ezeket írta fel: „Ha valaminek ebben az életben még örülni tudnék, ennek örülök – ott vége lesz neki is.”

Babits baloldaliságának kérdése bonyolultabb, semhogy az igazság a szokott szimplifikáló módszerrel kiderülhessen. Ez és vitatott beállítottsága a proletárköltészettel szemben külön bizonyításra szorul.

*

Abban azonban igaza van Kodolányinak, hogy Babits sokáig Móricz-epigont látott benne – nem is az egyetlen. Emlékszem szavaira: „Ami egy nagy művésznek, aminő Móricz, meg van engedve – a *nyers naturalizmust* értette –, másoktól nem fogadom el.” Majd egy más alkalommal, talán nem is Kodolányival kapcsolatban: „Az alapítványnak nem lehet feladata, hogy ezt az irányt támogassa.” A Krúdy-utánzókat is elítélte. Bár Krúdyt kedvelte, de túlbecsültnek tartotta. Nem így Móricz Zsigmondot.

Ehhez valamennyire adatokkal is szolgálhatok emlékeimből.

Amikor Baumgarten Ferenc síremlékét 1929. október elején felavattuk (az ünnepségen a német írók képviselőjében Paul Ernst költő-esztétikus is megjelent), egyedül csak Móriczra gondolt: „Ő a legnagyobb élő magyar író.”

Tanúja voltam annak is – hisz rajtam keresztül tette a Baumgarten-alapítvány lehetővé Babits anyagi bekapcsolódását –, milyen örömmel, bizalommal, sőt büszkén állt Móriczcal az új *Nyugat* élére, milyen lelkesen követte őt, a természetétől annyira idegen népszerűsítő utakon: a közös zászló alatt. De tanúja lehetek a keserűségnek, csalódásoknak nemcsak az együttes szerkesztés idején, hanem később is, amikor a fegyvertárs teljesen elszakadt a *Nyugattól*. És ők is egymástól.

Mégis, amikor 1940 őszén egyik fiatal barátjától meghallotta, hogy Móricz anyagi nehézségekkel küzd, első gondolata volt a Baumgarten-díjjal segíteni. Olvasható beszélgető füzetében (a daganat annyira fojtogatta már, hogy csak keveset, suttogva tudott beszélni és írásban kérdezett, felelt): „*Idén adjuk Móricznak a Baumgarten-díjat; egy a szokottnál jóval magasabb díszdíjat. Őt a többitől muszáj megkülönböztetni.*” Többször is visszatért erre, betegágyban fekve, míg Gellért és Schöpflin meg nem nyugtatta, hogy Móricz nem szorul rá a díjra, mert havi 1500 pengő jövedelme van.

Ha már a beszélgető füzeteknél tartok, hadd idézzek belőle még egy, Móriczra vonatkozó passzust. Fiatalokkal beszélgetett (dátumunk nincs, 1940 őszén lehetett) Tóth Árpádról. „Életében úgyszólván soha sem írták le a nevét (pár obligát kritikát kivéve)” – írta. Majd közbeszólásra: „De *becsültük* egymást (nem úgy mint a mai fiatalok)”. És tovább: „Engem csak az lep meg, hogy fiatal írók mily fesztelenül gyalázzák és kicsinyítik egymást.” Valaki utalhatott az öregek ellentéteire. Babits: „Nem, mi azért *tényleg* becsültük egymást.” (Kosztolányiné cikke hívta fel rá a figyelmemet.) Ekkor kerülhetett a szó Móriczra. Amikor valaki azt mondhatta, talán maga Babits, a kanülre téve ujját, ahogy szokta, hogy Móricz nagy író, feljegyezte: „Ha elfelejtjük a Shakespeare-ről írt tanulmányt”. Más valaki közbeszólására meg így válaszolt: „Multkor egy este elővettem egy novelláskönyvét (Esőleső társa-

ság) és *nagyon élveztem*. Egyik jobb, mint a másik.” (Kiemelés tőlem: B. L.)

Nyilvánvaló, hogy irodalmi szemléletük, esztétikájuk, ízlésük és sok egyéb adottságuk is különbözött.

Gyakran mosolyogtak egymáson, sőt kötekedtek is a *Nyugaton* és a *Nyugat* miatt, de úgy, ahogy osztályostársak közt szokás. Babits, igaz, nagyon érzékeny volt, ám „aki érzékeny – nem haragtartó” – írja valahol beszélgető füzetében. Nyilván magáról példázta. – Nem is tudott haragot tartani, akárhogy bántotta is meg valaki. Móriczcal kapcsolatban sohasem arra gondolt, ami elválasztotta őket – és amit most Kodolányi felelevenít –, hanem arra, ami őket egykor összehozta.

Kodolányi, úgy látom, fundamentálisan téved a két magyar szellemóriás megítélésében; hogyan álltak egymással szemben, és hogyan tartoztak mégis egymáshoz? Abból indul ki, hogy „*lenézték*” egymást – amint ez az ő nemzedékében, Babits szerint, divat volt – és nem abból a „megbecsülésből”, amelyről Babits fent idézett szavai vallanak.

„Testvér”-nek szólítja Babits Móricz Zsigmondot az egyetlen néki dedikált versében. (Ez az egyetlen névvel dedikált vers az általa utoljára rendezett összes versek kötetében.) Ha nem *egy nyelvet* beszéltek is – de *egy nyelven*. És egy hitet vallottak. Azét a magyarságét, amelyről Babits nem sokkal halála előtt ezeket jegyezte beszélgető füzetébe: „Olyan az, mint egy gyűrű ékköve, melynek minden lapja, éle külön színben ragyog és mégis egy az egész. S úgy hordozzuk lelkünkben, mint a mesebeli *testvérek* ujjakon a gyűrűt, amelyről *egymásra* ismernek.” (Kiemelés tőlem: B. L.)

Kodolányi nem sorolja a „testvérek” közé azt, akire Babits legelső sorban gondolhatott.

Dunántúl, 1956. [márc.] 16. sz.

EGY GELLÉRI-NAPLÓRÉSZLET MAGYARÁZATA

1.

Gelléri Andor Endre naplójából két ragyogó részletet ismerhettünk meg, az apjáról és Mikes Lajosról szólót a *Ház a telepen* címen legutóbb összegyűjtött novellái között. Értelemszerűen Gelléri naplójáról beszélnünk nem is helyénvaló (e megjelölést csak a rövidség kedvéért használjuk). Évek múltán leírt emlékezések, bizalmas, néha legbizalmasabb önvallomások. Írójuk aligha gondolt arra, hogy változatlan alakban kerüljenek az olvasóközönség szeme elé. Önvallomások – hogy érzéseit és gondolatait önmagával így tisztázza, hogy indulatait levezesse.

Ilyen kényes anyaghoz óvatos kézzel és körültekintéssel kell hozzányúlnia annak, aki e kitűnő íróval olyanok előtt, akik nem ismerték, valóságosan akarja élővé tenni.

Az *Új Hang* 1956. évi 3–4. számában *Egy önérzet története* címen a napló olyan részlete látott napvilágot, mely önmagában és az összefüggések feltárása nélkül nem igényelt volna publicitást. Nem kutatom, milyen tekintetek és indokok tették szükségessé ennek a részletnek a kiemelését az általában hozzá nem férhető anyagból. A szövegből tudtommal a jóízű kivánságok húzások váltak elkerülhetetlenné, hogy nyomtatásban megjelenhessenek. Vajon így hamisítatlan képet nyert-e az olvasó arról a hangulatról, melyben az önvallomás fogant és helyesen értékelhette-e azt? Különösen, aki teljesen egyedül állt szemben e korszak irodalmi életével és Gelléri szélsőségek közt hullámozó lelkiállásával?

Az adja kezembe a tollat, hogy töviről-hegyire elmondjam az egész történetet, amelyből Gelléri naplójában csak néhány eltorzult mozzanat került feljegyzésre. S alkalmat találok arra is, hogy olyan írását emeljem ki a Babits-hagyaték zárt letétéből, mely nemcsak legjobb írói, de legvonzóbb emberi mivoltában mutatja őt. A két dokumentum egybevetése érdekesen illusztrálja Gelléri jellegzetes stilizáló írásművészetét.

Azok számára, akik nem olvasták vagy már nem emlékeznek a részletekre, dióhéjban elmondom – kommentálva – a Gelléri-írás lényegét: „Őrüdt düh” fogta el, amikor Az Estből megtudta, hogy Baumgarten-díjat kap. Miért nem adták korábban? és hány éven át fogják adni? (Gelléri huszonöt éves korában nyerte el a díjat, senki más ő előtte ilyen fiatalon nem kapta meg. Éspedig oly névsorban, melyben már akkor legnevesebb íróink, Gellért Oszkár, Tersánszky, Illyés Gyula és a tudós Turóczi-Trostler szerepeltek.) „Vissza szeretné lökni”, hisz csak jobb híján adták neki. De kénytelen elmenni a díjosztó ünnepségre, mert őt kérték fel, hogy üdvözölje Babitsot hosszú betegsége után. (Ezen az ünnepségen mondta el Babits egyik legfontosabb beszédét az alapítványról, melyben válaszolt az akkori kultuszminiszternek, aki törvényes jogait túllépve beleszólni próbált a díjkiosztásba.) Majd elmondja a fiatalság minden keservét. Babits sápadt arcát látva elhagyja dühe, mintha azt *kérdezné*, hogy miért *nem szereti* őt. A szenvedő *zsarnok* képe megindítja, hiszen ugyanazért bolondul, mint ő. De az első meleg mondatok után a *régi gyűlölet* hirtelen erőt vesz rajta; hangja elakad. (Emlékemben él örömtől sugárzó arca, amikor a Baumgarten-könyvtárba belépett, ahol családi keretben díjosztó ünnepségeinket tartottuk. Mint a legfiatalabbat kértük fel, hogy Babitsot üdvözölje. Meg voltam győződve, hogy beszédét a meghatottságtól nem tudta befejezni. Bizonyára így látták mások is. Többen még élnek a jelenvoltak közül.) El akarna futni, mintha „hóhéraival kellene koccintania”. Távoztakor elolvassa a két kurátor által aláírt értesítő levelet, melynek „szörnyű üzleti stílusa” *újból* haraggal tölti el. Kosztolányi zöld tintájával nem írt volna alá ilyen értesítést. A jogász-kurátor feléje hajolva emlegette az évvégi „elszámolást” arról, hogy mi minden jóra fordította ezt a kis vagyont? Levelet írt hozzá, melyben kiadta dühét. De mégse küldte el.

3.

És most lássuk az igazi történetet.

A Baumgarten-díjjal Gelléri Andor Endre nem a naplójában leírt alkalommal találkozott először. Nevét a *Pandorában* (1927-ben, Szabó Lőrinc egy éven át megjelent folyóiratában) olvasott *Szabadosulásával* véste emlékezetünkbe. Három év múlva már mesterművel lepte meg a Nyugat olvasóit: *A szállítóknál* című novellával (*Nyugat* 1930. II. 557. o.). Ilyen meglepetést jelenthetett a *Boule de suif* (Gömbök), amely alatt Maupassant ismeretlen neve volt olvasható. Ezzel kezdődött az ő *annus mirabilis*-e. Majd egymás után jelentek meg remekei: a *Szakácsné kegyében*, a *Rablás*, a *Vén Panna tükre*, a *Zsiroskenyér és alma*, a *Szomjas inasok*. Ebben az időben, huszonhárom éves korában jelentkezett először Babitsnál is. 1931. május 4-én írja: „Az én gondjaim különösen súlyosak, ismételten nagyon kérem, ha lehet, gondoljon rám”. (Az Országos Széchényi Könyvtár letételében.) Segítettünk is ekkor. És gondoltunk rá, amikor a következő év díjairól tanácskoztunk. De attól tartottunk, elbizná magát, amire már láttunk példát. Mondhatnám, őmiatta vezettük be 1932-ben a fiatal íróknak szóló „jutalmat”, – melyet később „kisdíj”-nak is neveztek. A jutalom okán Gellérit is meghívtuk ünnepségünkre és vacsoránkra. Ekkor ismerkedtünk meg a kezdőszámba menő íróval, aki ha meggondoljuk, akkor is már a *short story* mester volt, az egyszerű munkásnép világának határai között. Nagy holland „kismesterekhez” hasonlítható. Első látásra pajzán és szomorú. Ábránd és nyers erő különös keveréke. Dacos fejtartással, vastag üveg mögül csodálkozó szemmel, hangjában együgyű alázattal. Beszéd közben életre keltek furcsa figurái. A nagy társaságban óbudai ismerőse is akadt: Halász Gábor.

Másodévre pedig elnyerte az igazi díjat, Babits akaratából. Nyolc tanácsadónk közül senki se gondolt rá. Babits, emlékszem, betegágyból, telefonon közölte velem elhatározását. Szokása volt, hogy döntés előtt beleolvasta magát azoknak a műveibe, akikre a testület javaslatára, vagy anélkül is gondolnunk kellett. Végigolvassa újból Gellérit, örömmel mondta nekem; rájött, hogy az egyik prózairói díjat neki kell kiadnunk. *Kell*. Ilyen értelemben volt ő „zsarnok”, egyedül a „saját irodalmi lelkiismeretére” hallgatva.

(Ünnepi beszédeiben ezt ismételten hangoztatta.) Az irodalomtörténet legtöbbször igazolta is döntéseit.

Gelléri Andor Endre díjazása nem ment oly simán, mint azt az akkori újságolvasó és ő maga is gondolhatta. A kultuszminisztériumban megunták, hogy évről évre a díjazott szépírók a *Nyugat* munkatársai közül kerüljenek ki. Hosszú leiratban, melyet maga a miniszter – Hóman Bálint – írt alá, felhívtak, hogy az öt szépíró helyét másokkal töltsük be. Maga a leirat és arra válaszoló felterjesztésünk fogalmazványa elpusztult az ostrom alatt a Baumgartenkönyvtárban. Az alapítvány minisztériumi ügyiratait pedig óvatos kezek kevés híján eltüntették. – Így csak emlékezetből tudom rekonstruálni a lényegét. A leirat az alapítvány egyedülálló szerepére és jelentőségére rámutatva azt kívánta, hogy a díjakat ne egy szűk kör (értsd: a Nyugat) íróinak juttassuk, olyanoknak, akikkel szemben idegenül áll az „igazi” magyar társadalom, hanem akiket a magyar olvasók széles rétegei ismernek és a díjazottak között kívánnak látni. Egy Gelléri Andor Endre nevezetű író a művészeti főosztály előadója nem ismert. Felterjesztésünkben visszautasítottuk a miniszteri beavatkozást. Az irodalmi vonatkozásokat Babits szövegezte. Annak a megokolását is, hogy miért adtunk Gellérinek díjat? Babits betegágyban feküdt; nekem kellett tárgyalnom a minisztériummal. Okfejtésünk dr. M. K. [Mészáros Károly – szerk.] helyettes államtitkárt meggyőzte, hogy a leirat törvényellenes volt. Emlékszem szavaira: „amíg én ezen a helyen leszek, nem fog megismétlődni.” De nem tudta magába fojtani azt a csípős megjegyzést Gelléri nevére mutatva a listán: „ebben a névben tehát még gyakran lesz alkalmunk gyönyörködhetni a díjazottaik között.”

1933 karácsonyán – döntésünket akkor már felterjesztettük – Babitshoz szokatlanul meleg hangú üdvözlő levél érkezett. Gelléri Andor Endre küldte. (Ezt is a Széchényi Könyvtár őrzi.)

„Mélyen tisztelt Uram,

erős és friss szívem van. Szívesen kicserélném a Versenyt az esztendőddel olvasása után, a különb emberével. Úgy adnám oda, ahogy a vérüket szokták azok, akik nagyon szeretnek valakit. (Kiemelés tőlem: B. L.) Kívánom, hogy karácsonyjai fussanak ver-

senyt az esztendőkkal, s egy-egy ilyen állomásukon, mint az idei könyve, mutassák meg halhatatlanságukat. Szinte úgy érzem, mintha a régi időbe értem volna vissza, mintha az az öröm érne, hogy Arany Jánosnak írhatnék karácsonyi üdvözlőt.”

Bizonyára Gelléri is, mint minden fiatal író akkoriban, várta a Baumgarten-díjat. Talán megsejtette, hogy döntésünk az ő javára is szólt. De nem tudhatta, mert titokban tartottuk az utolsó napig. Megfelejtkezett volna erről a leveléről, amikor évek múltán Babitsról feljegyezte: „tekintetével mintha azt *kérdezné*, miért *nem szereztem* őt”? Az ilyen levelet, az is, aki *kapta*, de az is, aki *írta*, soha el nem felejthette.

1934 vége felé (november 27-i kelettel) ismét levél érkezett Babitshoz. „Elszámolás” Gelléritől a Baumgarten-díjról. Értesítő levelünk – ez az a bizonyos hivatalos hangú irat, amely őt annyira dezilluzionálta – utolsó passzusában kérést intézett az *első* alkalommal díjazotthoz, hogy az év végéig tájékoztassa a kuratóriumot munkásságáról és jövő terveiről. Ezt ügyrendünk írta így elő, az évdíjak meghosszabbítása miatt. Az első években ugyanis az évdíjak felét rendszeresen meghosszabbítottuk, hogy valóban „hathatos támogatásban” részesítsük az érdemeseket. A gazdasági krízis és alapítványpolitikai tekintetek azonban utóbb arra késztettek, hogy ezt a gyakorlatunkat abbahagyjuk. Díjazottaink beszámolóit megőriztük archívumunkban: nem egynek közülük ma már irodalomtörténeti értéke van. Gelléri nyilván félreértette és számonkérésnek fogta fel szokásunkat. Önérzeti sérelme évek múlva is mint az elismerés öröme tovább élt benne. A „számadásnak” mégis eleget tett, Babitshoz intézett levelében. Így került Babits levelesládájába és a Széchényi Könyvtár letétébe.

Mélyen tisztelt Kurátor Úr!

Ütött az óra s nekem el kell számolnom, hogy mit tettem ebben az évben? Én igaz vallomást akarok tenni, minden kertelés nélkül, a szívemből kapva ki a szavakat. – Kérem, higgye el, hogy egy törpét üztem januártól a mai napig. Titulli a neve, egy kék tóba piros almákat dobál. Én kérem korcsmába jártam, füstbe bámultam, hat részeget feltettem egy közös székérre s jómagam odaültem a kocsis

mellé. Hat ember horkolt mögöttem s a szekér lámpája olyan volt, mint aminőt szerettem gyerekkorom óta látni. Azt is mondhatnám, hogy paráználkodtam, mértékkel ugyan, de nagyon finom módon. Mióta élek, szerettem adni és az idén ezt is megtehettem. Most ősszel egy nagy kéménysárkányt vettem magamnak, olyant, aminő nem volt még a Sándornak se, annak a hosszú fiúnak, aki ott lakott a Kiscell hegy alatt. A Margit kórház mögött ültem esténként, nagy köpönyegű szél fúj s a sárkányom elérte a felhőket. Kérem, kimentem én a világba is, s ha elolvassa az Orrhangon című novellámat, hazahoztam egy szép képet onnan, Capriból. Betegéket látogattam kis csomagokkal kórházakban, egy szerelmes embernek telefonbeszélgetést fizettem Csehszlovákiával. Ételeket ettem, de minőket és a nyelvem száz ízzel többet ismer és a szívem más szívek dobbanását ismeri. Jó voltam és szeszélyes lehettem, egy kicsit az, ami az írásom. Egyszer, ötször befizettem a Svábhegyi siklót, csak föl és le. Kicsinosítottam magam ruhákban s egyebekben, hogy tetsszem kisé a némbereknek és el se hiszi, de egészen más lett a helyzetem a szívükben s cicomára hajlamos lelkükben. Az apámmal mióta élek, titkos haragban vagyunk. Az öregúrnak aranyvégű török cigarettákat hoztam haza és kölcsönt adtam neki. Az anyámat színházba küldtem s fiatal írók naponta fogták irgalmam uszályát. Ha szeszélyem akarta, bedőltem egy filléres vonatba s az alföldi városok barátaim lettek! Uram! elhiszem, hogy olyan vagyok én, mint a szappanbuborékot fújó gyerek, itt a színe előtt. Csak eresztem őket, gömbölyűn és céltalan és színesen, de az anyagot kereső szem elől szétpukkannak nesztelen. Pedig uram, ez volt nagy ebben az esztendőben, hogy tágult a szeszély és nőtt a szín és forgott velem a magam világa. Mennyi kis rugó kattant föl bennem! Micsoda láncokat oldoztak el bennem évmilliós kísértetek! Hányszor gondoltam, hogy talán az egész nemzetségemnek nem volt ilyen jó dolga, mint idén – nekem! Olyan voltam eddig, mint a prés alatt tartott szőlő s most must lett belőlem és éppen akkor kell számot adnom, mikor hordókba folytatva már erjedek, a dongák pattanásig feszülnek. Mit tettem, kérdem én is kétségbeesetten, ebben az egész hosszú esztendőben? Élni mindenki tud, de nem így van, mert nemcsak Róma és Párizs felé visznek a vándorutak, vándorolni lehet itt, a mellkason belül is, ahol a szív dobog és a lélek él, a számon is, az inyemen is,

a csókomon is! Meg kell vallanom, hogy a pénztárca mesezsák, nem mintha imádnám a pénzt, de varázsbot volt, ha sziklára ütöttem vele, fakadt valami érte, míg pénz nélkül, bár Mózes fajához tartozom, a szikla, szikla maradt. Az ékszerekre sohasem csillant a szemem, de a könyvesboltok előtt azelőtt hányszor álltam éhesen és szívdobogva! Néha belopódtam metszeteket nézni, a Kunstgeschichteket, míg most, az ágyamból hátranyúlok s ott van, aki mindig fölizgat, például Van Gogh az ő futó fáival s rohanó füveivel és körbesétáló rabjaival! Gyerekkorban nem tanultam földrajzt, s ha például a szíami király Pestre jött, nem tudtam a külpolitika zavaros kuszáit kibogozni. Míg most fölütöm az atlaszomat s megnézem, hol van Sziám (bár a bús szíami király talán csak szemoperáció miatt jött kies honunkba). Még ópiumot is szívtam egyszer – s főleg, nincs magyar lap, amely így szólhatott volna hozzám: kurtábat hozzon! Politikamentest! Ne legyen benne erotika! Csók csak három és az is zsebkendővégről! Istenem, néhány írásom megjelent a Nyugatban s a mai rohanó idők szokása szerint, voltak, felvillantak s kinek hogy tetszett a fényük! Kicsit hitetlenül dolgoztam, pedig a hit – a jó írás! De mi másra volt jó a hitetlenség, ha nem arra, hogy érezzem az újra támadó hitemet, ez is egy érzés a kétezerhetvenhét közül, ami az idén meglepett. Csavarogtam – főleg éjjel, feketéztem, néha a könny állt a szemembe, olyan reménytelen volt viszonyom a betűvetéshez, de most, hogy ütött az óra s nekem számot kell adnom, mondom, hogy gazdagodtam, hogy megváltoztam, hogy új gyökereket plántáltam, hogy új szavakat gyűjtöttem, hogy törpéket kergettem s az Orrhangon című novellámban az egyiket, Titulli nevűt meg is találtam. Éppen amikor két tóba piros almákat hajigált. S mikor kérdeztem, miért élsz te Titulli? Rámnézett ezüstpillás szemével s azt mondta, azért, hogy piros almákat dobjak a kék vízbe!

Kurátor Uram, ennyi az egész! És sok, sok üres, fehér papír, mint kísértet oly anyagtan, semmiségek ők, láthatatlanok s nekem beléjük kell rónom az ígét, hogy legyenek, hogy éljenek, nekem kell fűjnom a végítélet hosszú trombitáját, hogy föltámadjanak a fehér papirok és színesedjenek és népesüljenek és sokasodjanak, mint a tenger halai, ahogy a Biblia mondja. Éltem idén, hogy írhassek a jövőben! (Kiemelés tőlem: B. L.) S közben egy vámkezelő kukac

voltam, valahol az irodák mélyén, a vámházak postacsomagoktól szalmadohos helyiségeiben! Néha azt hittem ismételten, hogy mindennek vége, de alig kéthete, amire ránézek, beszélni kezd, amit megfogok, kezet fog velem, nagy szárazság van egy faluban, mondom s egy asszony felhővé akar válni, – és felhő lesz, mert otthon vagyok a felhők között – a lelkekben. – Emlékszem, bár homályosan, mikor a nagyanyáméknál egy üvegszemű ember fölívágt a Matyimadarunk nyelvét. Valami üvegszemű embert küldött hozzám is az idő, a nyelvem még vérez a késétől, de már tanulom az új szavakat! Előbb borhoz hasonlítottam magam, most Mátyi madárhoz! Bor és madár, ha nemes ember lennék Kurátor úr, ez lenne a címerem.

S mint egy angol szindarabban láttam, úgy fejezem be vallomásomat.

A Bíró. Tisztában van vallomásának fontosságával?

Én. Tisztában vagyok

A Bíró. Esküszik, hogy a színigazat vallja?

Én. Esküszöm, hogy a színigazat vallom.

...Vallottam!

*Tisztelő igaz híve
Gelléri Andor Endre*

Bp. 1934 november 27.

P. S. Ma küldtem vissza új könyvem tördelését. A Hold utca népe is ér majd annyit, mint a Szomjas inasok tábora. –

Gelléri számára csalódás volt, hogy nem hosszabbítottuk meg a díjat. Az év folyamán megjelent nagy novelláival, mint a *Ház a telepen*, megérdemelte volna. Épp akkor kellett szakítanunk a meghosszabbításokkal. Ezt igyekeztem vele, az 1935-ös díjak kiosztását követő Baumgarten-vacsorán, melyre az előző év díjazottjai közt őt is meghívtuk, megértetni. Szemben ült velem a legfiatalabb jutalmazottunk, Weöres Sándor mellett. Azon az estén, a Vadászkürtben békült ki a fehérasztalnál Babits József Attilával. Weöres Sándor ma is emlékszik még, hogy Gellérit mennyire bántotta a biztosra vett díj elmaradása. Utóbb láthatta, hogy ennek nem a megbecsülés csökkenése volt az oka. Hisz a következő év díjazottjaihoz tartott beszédében Babits, szemlét tartva eredményeink fő-

lött, büszkén hangoztatta: „az alapítvány emelte ki a teljes ismeretlenségből Tamásit és Gellérit, a novellairók közül”.

Ezekben az években sűrűn találkoztam Gelléivel. Csütörtökönként feljárt a Baumgarten-könyvtárba, és néha hazáig kísért. Emlékszem, humorosan mesélte, hogyan nőtt meg tekintélye egyik napról a másikra a Kispesti Textil vezérigazgatójának szemében, és hogy a Baumgarten-díj alkalmából a vállalatnál a „díjat kiegészítő” nagyobb pénzjutalomhoz jutott. De beszélgetéseink emlékét őrzöm azokban a sorokban is, amelyekkel a *Kikötő* c. könyvét nekem elküldte. Dedikációja így szól: „*E szerény kötet szerzője nem változott abban a buzgalmában, hogy rátaláljon a szépséges és mély változatokra, a rejtelem sűrűjében. Mint vadász, úgy rohant a démonokra. S ha kimerült a délibábharcokban: összeült Önnel kigúnyolni azt a keserves állapotot, amibe álomláza kergette bele. Megcsipni a szépet és évődni az igazán fontossal: ez volt a pihenő óra. Csakhogy a szerző az évődést a legmelegebb szeretet takarójának véli.*” (Kiemelés tőlem: B. L.)

A *Kikötő* megjelenésekor Babits egyik kedvelt kritikusával, Kardos Lászlóval tanulmányt íratott Gelléiről a *Nyugatban*. Nemcsak egyszerű Figyelő-kritikát. Ez nála különös megbecsülést jelentett (*Nyugat*, 1936. I. 104. o.).

1936 után mind ritkábban és kevésbé feltűnő írásokkal jelentkezett Gelléri a *Nyugath*nál. A *Válasznak* is csak első évfolyamaiban jelent meg egy-egy novellája. Más folyóiratban, így a *Szép Szóban*, nem emlékszem, hogy nevét olvastam volna.

A Baumgarten-alapítványhoz utoljára 1937-ben fordult. (Babitshez írt 1937. VII. 7-i köszönő levelét őrzi a Széchényi Könyvtár.) Nem tudtuk, mire véljük elmaradását? Kiapadt volna gazdag novellatermő forrása? Vagy új utakat keresett, és még nem akadt rájuk?

Utolsó jelentkezése Babitsnál 1940 őszén volt. Babits ebben az időben, hangjafogytán, látogatóival már csak írásban beszélgetett. Füzetében ez olvasható – velem beszélgetett éppen –: „Gelléri A. írt, mint *katona*. Azt írja tábori levelében (ami elveszett): Gyalogos vagyok, de nem olyan, mint Szabó Lőrinc.” Babits megjegyzi: „Ugy érti, nem ír verseket róla?” Felvilágosítottam, hogy ez a munkaszolgálatot jelenti.

A harmincas évek vége felé kezdtek már mondogatni róla, hogy „hanyatlik”. Így ír róla Gellért is a *Kortársaimban*. Mi sem láttunk különösebb okot, hogy Baumgarten-díját megismételjük. Ezt akkor már csak kivételesen tettük. Az irodalom világába egyedül Füst Milán hangja harsogott belé: Nem látjátok micsoda költő! És rámutatott (*Nyugat*, 1940. 214. o.) egy új, döbbenetes alkotására – nincs száz sor az egész – a *Villám és esti tűzre*. Neki volt igaza. Csak a legnagyobbaknak volt ilyen víziójuk. Nem szabad soha művész fölött, néhány év termését mérve, de még súlyra se, ítéletet mondani. Évek után, hogy újraolvastam Gelléri oeuvre-jét, többet jelent ma nekem zárt világának egységével, egy családhoz tartozó alakjainak közös sorsszerűségével, stilusa lüktető ritmusával és gyermeketegen üde hangjával, mint megjelenésükkor egyes alkotásai. És a távlatból nézve e művet, bevallom, hogy legszebb szándékaink mellett sem tettünk érte eleget, – annyit, amennyit a magyar novellának e halhatatlanja elvárhatott.

4.

Amikor Gelléri a harctérről hazatért, „nagyakarítást csinált”, s előszedte azokat az emlékeket is – kitűnik a naplóból –, amelyek a Baumgarten-díjával függtek össze. Az Est-lapkivágást a „régí képével”, meg rideg, hivatalos iratunkat – talán az egyetlen Babits aláírásával –, mely egykor önérzetét sérthette. Arra gondolhatott: ő, akiről Kosztolányi írta le elsőnek, hogy „költő ez a fiatalember és művész” (*Nyugat*, 1933. II. 489. o.), akiről Németh László az első között írt a *Tanúban* (1933. évf. 230. o.) Móricz és Tamási közé állítva az ő „álommal beoltott realizmusát” – csak egyszer kapta meg a díjat, s azt is milyen régen és fiatalon! A csalódottság hangulatában és a sértődött ember érzéseivel idézhette fel Baumgarten-díja emlékét.

Hogy Babitsra nehezteljen azért, mert a díjat neki ítélte, valószínűtlen. S az is, hogy „gyűlölt zsarnokot” lásson abban, ki első jelentkezésétől kezdve elismeréssel fogadta írásait és jószándékkal őt magát. Az olvasó a Babitshoz írt „karácsonyi” levél ismeretében a naplót érthetetlennek, a képzelet játékanak fogja ítélni. És joggal teheti fel a kérdést: mi lehetett „fiatalságának minden keserve”,

melynek Gelléri épp abban az órában akart volna hangot adni, amelyben a díjat Babits kezéből átvette? Naplót író tollában benmaradt a szó ugyanúgy, mint egykor, elkezdett beszédekor.

Igazi íróról nem tehető fel, hogy amit önvallomásként, bármily stilizáltan is, leírt, annak ne lett volna élménytartalma, valósággyökere. Gelléri írásának is volt. Aki benne élt e kor irodalmi világában, annak a naplóban a *nemzedékprobléma* hangja rezonál.¹ Tudjuk az *Ember és szerepből*, hogy Gelléri indulásakor „hiúsági rohamában” gyakran kereste fel Németh Lászlót. Németh a harmincas évek elején kritikusi és fényes esszéírói tehetségét lelkesen állította a kortárs fiatalok érvényesülésének szolgálatába. E kor irodalomtörténészei ezt a tartását, úgy látom, nem méltatták eddig kellőképpen. Gelléri ama „nyolc-tíz író” közé tartozott, akikben Németh László a „nemzedéki öntudatot” felébreszteni, őket a *Nyugat*-tól külön folyóiratban, a *Tanú*-ban függetleníteni, összefogni és nemzedékké megszervezni törekedett. Az *Ember és szerepből* tudjuk azt is, hogy Gelléri 1932 őszén részt vett az új folyóirat alapítását célzó tanácskozásokon, és mindvégig ki is tartott Németh László mellett. A terv meghíusult. Németh megmaradt a *Tanú*-ban

¹ A nemzedékproblémát nem Németh László vetette föl először, hanem évekkel előtte Sárközi György, Babitshoz intézett levelében. Erre a költő egy *Könyvről könyvre*-cikkkel válaszolt (Nyugat, 1924. 159. o.), lényegében ugyanolyan érveléssel, mint egy évtizeddel utóbb Halász Gábornak. Babits a nemzedékváltásra – nem úgy, mint annak idején a Nyugat generáció felléptekor – egyéb okot nem látott, csak azt, hogy az öregek „útjában álltak” a fiataloknak. A későbbi fejlemények igazat adtak neki. Itt csak a forrásokra utalok: Németh László *A Nyugat húsz esztendeje* (1928. Készülődés, 82. o.), Figyelő-cikkek a *Nyugat*-ban az *Új nemzedékről* (1931. I. 688, 759, 826. o.), *Visszatekintés, Az írástudó* (Tanú, 1933. június), *Válasz* (Tanú, 1934. 194. o.), *Ember és szerep* (149. o. és más helyeken.), Hevesi András: *Új anthológia* c. cikke (Nyugat, 1932. I. 580. o.), Halász Gábor: Figyelő-cikkei a *Nyugat*-ban 1935-ből (II. 117. o. és 277. o.), Babits válaszai a *Nyugat*-ban a *Könyvről könyvre* rovatban jelentek meg, majd az *Írók két háború közt* című könyvében *A nemzedéki kérdés vitája* címen. De már feleletnek foghatjuk fel *Botozgató* c. versét is (1933. április). Utolsó könyve előszavában (1941) a rezignáció hangján említi a neki oly fontos nemzedékproblémát: „Az öregek gyanakodnak a fiatalokra, a fiatalok az öregekre.” Nem utolsósorban Németh Lászlóra gondolt, akinek elszakadására élete végén nagy sajnálattal emlékezett.

egyedül (valóban „önmagából csinálva pártot”), Gelléri viszont továbbra is a *Nyugat* dédelgetett gyermekének és a Baumgarten-díj esélyes várományosának számított. Naplójából azonban látjuk, hogy nem felejtette el a *Tanú* hozzá intézett, s a Baumgarten-díjtól óva intó szavait.²

Amikor arról értesült, hogy díjat nyert, e szavak átvillanhattak agyán. Végig is gondolhatta, amúgy játékosan, amit később a naplóban történésként megírt. De ez nem lehetett az *átélt* valóság. A nemzedékprobléma Németh László visszavonulásával elvesztette aktualitását. Az sohasem is lehetett Gelléri igazi problémája: se eszmeileg, se lelkiileg. Neki csak a maga művészete volt fontos. Németh Lászlóval is, aki gondolatvilágában akkor már más kérdések felé fordult, megszűnt közelebbi kapcsolata.

De évek múltán, amikor „költészet és valóság” határai az írói emlékezetben elmosódnak, a visszaemlékezés ressentiment-nal terhes óráiban elevenné vált benne a díjat lekicsinylő és Babits-ellenes szemlélet. Olyan valóságérővel, hogy önmagával is elhíthet-

² „Az időjárás a fiatalokra a lehető legrosszabb ma, nem azért, mert nem jutnak pénzhez, hanem éppen, mert jutnak. Jó árat adnak a szabadságukért. Az elismerés hamar megjön és nincs nagyobb ellenségük, mint az elismerés. Gelléri tehetsége nagyszerű csira, de csak hősiesség oldhatja meg körülötte a rögöket. Nézzem körül, egy egész kortársnemzedék – hány gyönyörű tehetség került kritikus helyzetbe, mert nem meri kockáztatni pályája első babérait” (*Tanú*, 1932. évf. 230. o.).

E nemesveretű, a meggyőződés fiatalos hevétől fűtött szavaknak a Baumgarten-díj és Babits ellen irányult – később nyíltan is kimondott – éle már akkor igaztalannak látszott, és még inkább az ma, az irodalomtörténet távlatából nézve. „Ha valakit valaha irodalmi dolgokban befolyásolni akartam – írja Babits a nemzedékvitában Halász Gábornak válaszolva –, mindig csak *kritika* által akartam.” Babitsnak soha nem jutott volna eszébe írói szabadságában korlátozni, hatalmi eszközökkel a maga irodalomszemléletének megnyerni. Önmagával és a Baumgarten-alapítvány eszméivel megoldhatatlan ellentmondásba került volna. Fiatal írók támogatásával egy célja volt: tehetségük szabad érvényesítése. „Segítettem minden tehetséges fiatal író, aki hozzám fordult, és fogok ezentúl is segíteni – írta már 1924-ben Sárközi levelére válaszolva. – De csak egyetlen okból: mert tehetségesnek gondolom” (*Nyugat*, 1942. I. 166. o.). Becsületes szándéka teljesedésének nem várt lehetőségeket nyitott a Baumgarten-alapítvány.

te. Így is írta meg. Naplója torz képet tükröz, a valóság hűségének látszatával. Bizonyára sok olvasójában is ezt a látszatot kelthette. A karikatúrát csak az érti meg, aki ismeri az ábrázoltat.

5.

Mindez mégsem adja teljes magyarázatát annak a feszültségnek, melyből a napló-részlet kirobbanhatott. Mélyebben fekvő érzelmi okokra kell gondolnunk.

Száz év óta nem volt magyar költő, aki a fiatalok sorsát, a készülő új irodalmat annyira szívében viselte volna, mint Babits. Nemcsak egyesekét – mint kortársai közül annyian –, az általa felfedezette-két. De mindenkiét, akiben tehetséget vélt megcsillanni. Bárki fiatal, még a rövidnadrágos gimnazista is bekopoghatott hozzá a csütörtökök délutánján verseivel, ítéletet kérve – biztatást várva. A Reviczky utcában az ismeretlen versírók egymásnak adták a kilincset, mikor még nem is volt Baumgarten-díj és később is, amíg csak e tehetségkereső és nevelő hivatását meg nem gátolta betegsége. Mégis amennyire érdeklődő és segítőkész volt, udvarias és nyájas, egy bizonyos határon túl már hozzáférhetetlen olykor a ridegségig is. Amilyen meztelenre vetkőző verseiben, olyan elutasítóan szemérmes az életben. Csak azokat engedte a közelébe, akikben mint emberben teljesen megbízott, s azokat se mindig. Lénye feszélyezte, olykor talán riasztotta is a feléje közeledő fiatalokat. Így keletkeztek a Babits-komplexumok. A legnehezebben megfogható, a József Attilaé is. (Megkíséréltem magyarázatát adni. *József Attila Baumgarten-díja* címen a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kéziratárában olvasható.) Babits közelében, azt hiszem, többé-kevésbé mindenkit elfogott a kisebbség értéktudata. Szerb Antal, aki nem is tartozott a szűkebb baráti körökhöz, *A világirodalom történetében* hirtelen kitöréssel ezt írja: életének legnagyobb élménye volt, *ismert egy nagy embert* – Babitsot. (Őt is „nyugtalanította, mert állandóan kiemelkedett mindenből, ami megszokott”). Nekem Gelléri „karácsonyi” levele ugyanezt mondja – keresettebb szavakkal.

Babits, tudom, kedvelte Gellérit. Ha róla beszélt, mosolygott. Gelléri levelei mégis nem mérhető távolságot árulnak el. Gyermek-

ded lelkén az ejthetett igazi sebet, hogy sohasem érzett nála barátságot. Annál, akinek régen egyszer „erős és friss szívét” is cserébe ajánlotta fel. A vonzalmában és várakozásaiban csalódott író hangja szól hozzám.

Így nézve a naplórészletet, összefüggéseiben, nem hat többé kuriózumnak. Jelensége a kor irodalmi életének és adalék a történetéhez. Élmény és fikció, egy igazi művész műhelyének váltakozó fényében.

Dunántúl, 1956. [dec.] 5. sz.

BAUMGARTEN FERENCZ
IRODALMI ALAPITVÁNY

KURATÓRIUM

Budapest, 1956. január 16.

Tekintetes

Szép Ernő urnak,

Budapest.

A Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány kuratóriuma t. Ön részére az 1956. évre 3000.- pengő évi díj kiadását határozta el, mely f.é. február 1.-től kezdődőleg minden hó 1.-én és december 31.-én esedékeséig viló havi 250.- pengőt tevő tizenköt részletben fog folyósítani. - Ha a jelzett napok valamelyike vasárnapra, vagy ünnepnapra esnek, úgy a felvétel a következő kőnapon eszközölhető. - A havi részletek a Herman Magyar Általános Váltóüzlet r.t.-nál /:IV. Petőfi Sándor-u.5.:/ személyesen, vagy meghatalmazott által vehetők fel. -

Tájékoztatónk alapítványunk szabályairól átruytjuk az alapító oklevél kiadásnyát. -

Az Alapítvány tancsának testületének ügyrendje értelmében felkérjük, hogy t.é. november hó 15.-ig az évi irodalmi munkásságáról és készülő műveiről a kuratóriumot írásban tájékoztatni sziveskedjék. -

Tisztelettel:

Balits Mihály

Szép Ernő
oklevele

ADALÉK NAGY LAJOS BAUMGARTEN-DÍJÁHOZ

Nagy Lajos, a Nyugat-nemzedék kitűnő és mindenesetre legpuritánabb prózaírója, önéletrégenyében, *A menekülő emberben* ismételtén foglalkozik az ő Baumgarten-díjával is. Hogy ez a díj, mely a meg nem alkuvó írói magatartást volt hivatva jutalmazni, nem utolsósorban őt kellett illesse, joggal gondolhatta. Akik a Baumgarten-alapítvány tanácsadó testületében Nagy Lajos művét ismerték, mint Osvát és Schöpflin, ugyanígy vélekedtek, amikor már az első alkalommal jelölték a díjra. És Schöpflin azután is, amíg csak el nem nyerte. Majd utóbb Elek Artúr, Osvát kritikai ítéleteinek hű követője, soha el nem mulasztotta volna őt figyelmünkbe ajánlani. Mindezekről azonban Nagy Lajos, úgy látszik, nem szerzett tudomást, mert könyvében (242. o.) azt írja, hogy Ambrus Zoltán, a testület elnöke volt az egyetlen, aki az ő díjazását kívánta. Ebben ugyanúgy tévedett, mint Babits szándékainak és magatartásának megítélésében. Babits őt kezdettől fogva, mint a díjra esélyes jelöltet tartotta számon. És magam is, mint aki írásait régtől fogva, személyes ismeretségünk okán is figyelemmel kísértem. Ismeretségünk arra az időre, 1908-ra nyúlt vissza, amikor együtt voltunk patvaristák apám ügyvédi irodájában. Róla *A menekülő emberben* feltűnően elismerő szavakkal emlékezik meg. Ebből az időből emlékezetemben maradt még ízesen elmondott történetei, melyekkel később elbeszélései között találkoztam. Tőle hallottam először egy Svedlőren tüdőbaját gyógyítgató, akkor még ismeretlen költőnek nevét – Tóth Árpádét. Nagy Lajos így első támogatottjaink közé tartozott. De jószándékunkat eleinte csak segélynyújtással tudtuk kimutatni. Nála idősebb jeles prózaíróknak, mint Szininek, a nagybeteg Krúdynam, Révész Bélának díjazása sürgetőbbnek látszott. A fiatalabb prózaíróknak szánt díjat pedig az első három évben, épp Ambrus javaslatára, Tersánszky élvezte, így Nagy Lajosra csak 1932-ben került sor. Ezt követően még kétszer részesült a

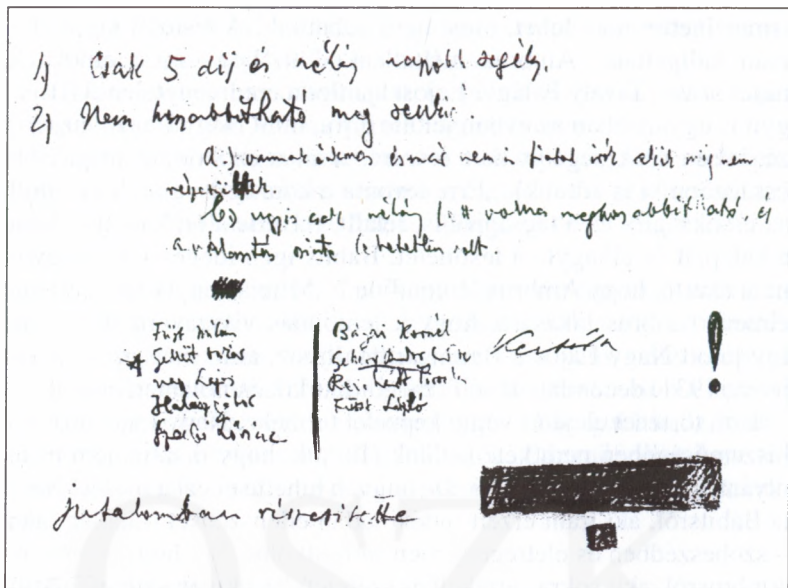
díjban: 1935-ben az *1919 május* című novellájának elismeréséül, amit Babits remekműnek tartott. (Egy *Könyvről könyvre* cikkben így írt róla: „Nagy Lajos a művészet teljes fölényével és elfogulatlanságával nyúl a kényes tárgyhoz... miliórajza és figurái egyformán meggyőzőek, tökéletes mérséklettel, realitással és elevenség-gel, gazdag megfigyelésekből »fölépítve«. A novella kitűnő a maga nemében, s oly képességeket árul el, melyek egy elsőrangú korrajzoló regényíróhoz volnának méltóak.” Nyugat, 1933. I. 128. o.) Majd 1938-ban a *Kiskunhalom* megjelenése után. De nem volt esz-

1932 (első terv)

Erdélyi József
 Füst Milán
 Nagy Lajos
 Mész Gyula

Hatalas György
 Illés Endre

Babits feljegyzése az 1931. december 16-i ülésre

tendő, hogy ne segítettünk volna rajta, ahogy tudtunk, akin igazán nem segített senki más.

Az első díj elnyerésének történetét Nagy Lajos fent idézett művében (270. o.) a következőképp mondja el:

Volt egy Ambrus Zoltánnal közös nőismerőse, kit nem nevez ugyan meg, de a körülírásból felismerhető. Ez vállalta, hogy „megszerzi részére a díjat”. Tanácsára felkereste Ambrust, ki megígérte támogatását. Ambrustól tudom, hogy ez így igaz. Jelölte is 1933. november 24-i ülésünkön, melynek jegyzőkönyvét őrzöm. Babits a testület jelöléseit fel szokta jegyezni a maga számára, de azokra soha észrevételt nem tett. Nagy Lajos jelölése, látni fogjuk, eredeti tervünkkel is egyezett. Az ő elbeszélése szerint azonban a jelölés a december 15-i ülésen (aznap ülésünk nem volt, csak a következő napon, 16-án, melynek jegyzőkönyvét szintén őrzöm) úgy játszódott le, hogy amikor Ambrus azt kívánta, hogy adjanak díjat Nagy Lajosnak, „ez Babitsot meglepte, kínosan vonaglott az arca és azt

ismételgette: nem lehet, most nem adhatunk! A testület tagjai némán hallgattak.” Ambrus méltatlankodott, hogy mint elnöknek nincs szava. Tavaly Palágyi Lajost ajánlotta eredménytelenül (Palágyit is ugyanabban az évben jelölte díjra, mint Nagy Lajost; az előző évben csak segélyt kért részére, amit a szokottnál magasabb összegben ki is adtunk). „Erre levonta a konzekvenciát, lemondott az elnökségről és a tagságról is, felállt, felvette a télikabátját, foga a kalapját és elhagyta a testületet, Babits igen ideges volt, hogy ő nem akarta, hogy Ambrus lemondjon.” „Mire az egyik testületi tag elment Ambrus lakására, hogy a lemondás visszavonására bírja. Így jutott Nagy Lajos a Baumgarten-díjhoz, amit még azon az éjjelen, 1931. december 15-én” megtudott közös nőismerősüktől.

Ez a történet elejétől végig képzelet terméke. Nagy Lajos írói jóhiszeműségében nem kételkedünk. Tudjuk, hogy ő soha nem írt le olyant, amiben ne hitt volna. De hogyan hihette el ezt a mesét? Nem is Babitsról, aki iránt érzett indokolatlan ellenszenvét – halála után – szóbeszédben és életregényében sem titkolta. Ám hogy hihette el Ambrusról, akit sokra „értékelt és szeretett”, s akinek szigorú erkölcs és diszkrét lényé közismert volt. És akit a tanácsadó testület dolgaiban épp a kívánságára elhatározott titoktartás is kötött?

Reám csupán a valóság felderítése tartozik. Ha cáfolatlanul maradna Nagy Lajos életregényének az a részlete, az tényként átmenne az irodalmi köztudatba. Már Gellért Oszkár egyik könyvében is (*Levelezésem kortársaimmal*, 19. o.) olvasható, hogy Nagy Lajos első Baumgarten-díját Ambrusnak és asszonyi közbenjárásnak köszönhette. Évek múltán különös képzelete lehet majd *A menekülő ember* olvasójának a Baumgarten-díj dolgairól és Babitsról, a kúrátorról. Cáfolatul nemcsak emlékezetemre hivatkozhatom, ki a kérdéses ülés egyetlen még élő résztvevője voltam, de két döntő írásos dokumentumra is.

Az egyik Babits saját kezű feljegyzése „1932 (első terv)” megjelöléssel, mely tanácskozási ülésünk megkezdése előtt készült.

Nagy Lajos tehát már ekkor szerepelt a következő évi díjazandók között. Gellérrtel és Füst Milánnal együtt, akik ugyanez alkalmal részeseülnek először a Baumgarten-díjból.

A másik dokumentum Babits saját kezű feljegyzése az 1931. december 16-i ülésen előterjesztendő döntésünkről és annak indokai-

ról. Az öt díjazott között Nagy Lajos is szerepelt eredettől fogva. Babits indokolása nyilván rá is vonatkozik.

A határozat így ment foganatba, kiegészítve még egy ötödik jutalmazottal, Kertész Manó nyelvész személyében.

E dokumentumok ismeretében senkinek sem lesz többé kétsége, hogy amit Nagy Lajos könyvében a „szavahihető”-nek tartott harmadik személytől szerzett tudomás alapján elmond, nem történhetett meg.

Ha e közlés nem juthat is el Nagy Lajos méltán nagy érdeklődést keltő művének olvasóihoz, az irodalom tudományos művelői részére figyelmeztetésül szolgálhat, hogy szépíróink emlékezései – és ez nem kevésbé vonatkozik Gellért Oszkár *Kortársaim* c. művére, Kodolányi *Utóhangjára* és hasonlókra – önmagukban az irodalomtörténet forrásaként nem használhatók. Bár műfajilag nem tekinthetők annak, mégis *csak* mint szépirodalmi művek értékelendők.

Irodalomtörténet, 1957. 1. sz.

AMBRUS ÉS A BAUMGARTEN-ALAPÍTVÁNY*

Halála 25. évfordulójra

Ambrus Zoltánhoz ifjúságom emléke fűzött. Kevés számú barátjai közé tartozott tudós bátyámnak, ki tanulókoromban követendő példaként állt előttem. Ez Lederer Béla volt, a Péterfyvel és Riedlrel baráti triászt alkotó történész-irodalmár, a Péterfyről (az Ambrus szerkesztette *Új Magyar Szemle* 1900. évi 11. számában névtelenül, majd összegyűjtött művei első kötetében) művészi megérzéssel és élethűséggel írott emlékezés szerzője. Róla viszont, az akkor is már kevesek által ismertről, Ambrus Zoltán írt néhány évvel utóbb (az *Esti Újság* 1903. december 9-i számának vezércikként) szokatlanul meleg, magasztaló nekrológot, a „megtestesült becsületérzés”-nek nevezve őt. Amikor egy, az addigi munkakörömön olyannyira kivüleső feladat elvégzése rám szakadt és ahhoz az alapító oklevél jóváhagyása előtt tanácsadókat kellett megneveznem, elsősorban Ambrusra gondoltam, akihez évtizedekre visszamenően emberi közelséget is éreztem. Mikes Lajos szokott agilitásával megkímélt attól, hogy ismeretlenül lépjek kérésemmel elébe és meghozta üzenetét, hogy ő, ki sohasem szokott irodalmi ügyekben szerepet vállalni, elfogadja a tanácsadó tagságot: mert egyetért

* Részlet a Baumgarten-alapítvány történetét felölelő tanulmányból. Baumgarten Ferenc alapítványa oly „komoly törekvésű, akár a szépirodalmat, akár a tudományt művelő magyar írók hathatós támogatására irányult, akik minden vallási, faji és társadalmi előítéllettől mentesek, csakis eszményi célokat szolgálnak és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükségét szenvednek.” Az írók kiválasztását az alapító Babits Mihályra és ezen emlékezés írójára bízta, utódkijelölési joggal. A kultuszminisztérium a jóváhagyás feltételéül kötötte egy általa elfogadott véleményező szerv közbeiktatását. Ez a tanácsadó testület, melyet a kurátorok alakítottak meg: Ambrus Zoltán, Mikes Lajos, Osvát Ernő, Réti István, Schöpflin Aladár, Szekfű Gyula, Thiennemann Tivadar és Voinovich Géza kijelölésével. A továbbiakban a testület önmaga egészítette ki. A testület véleménye a kurátorokat nem kötötte.

az alapítvánnyal és akarja támogatni. Amikor megismertem, láttam, hogy amivel korán elhalt rokonomat jellemezte volt: az „igazi benső szerénység” és „erkölcsi életének tökéletessége” – róla is éppúgy elmondható.

Ambrus magáévá tette a Baumgarten-díj ügyét, és hű maradt hozzá holta napjáig. Nem riasztották meg az éles támadások és a kormányhatóságok bizalmatlanságának jelei, mint tanácsadóink közül némelyiket. Részt vett minden ülésünkön, még betegség se tartotta vissza. Pedig máshová abban az időben nemigen járt már el. A Kisfaludy Társaságba is tudtommal csak egyszer, akkor is betegen, hogy Babitsra szavazzon. Ő igazán csak az irodalomnak élt; mindent az irodalom szempontjából ítelt meg és élete hosszú tapasztalatából. Párizsban megtanulta, hogy irodalmi díjak mit jelentenek egy irodalom fejlődésében és tudta azt is, hogy nálunk, a mindennapi robotban nagy tehetségek miként szikkadnak el. Érezhette – aminthogy művének figyelmes tanulmányozója látja ma is –, mi lehetett volna belőle, ha nem kényszerül elaprózni elképzelt tehetségének különleges termését és óraművi szabályossággal napi penzumként megírni mesterien felépített és elindított regényeit. Azzal a komolysággal és tárgyilagossággal, amellyel az új irodalom minden jelenségét a maga távlatából elkülönülten figyelte és számon tartotta, ugyanazzal vett részt az alapítvány céljainak megvalósítására törekvő munkánkban is. Baráti tekintet vagy rokonszenv, személyes ellenérzés vagy ízléskülönbözőség nem befolyásolták. Állásfoglalásaiban egyedül irodalmi meggyőződése és kultúratudata vezették. Hozzászólásaiból a feltétlen avatottság mellett az írotársi szolidaritás és a megértésben gyökerező jóság hangja csendült ki.

Osvát Ernő javaslatára első ülésünkön (1928. XII. 5.) tanácsadó testületünk őt választotta elnökül. De nem ült az asztalfőhöz. A tanácskozó asztal egyik végén húzódott meg; összefont karokkal, kissé félrehajtott fejjel, fanyar-szenvtelenül hallgatta az eszmeceserét, egyesek ajánlásait, míg a végén halk hangon meg nem szólalt. De ilyenkor ellentmondást kizáró határozottsággal. Amikor mindjárt első ülésünkön annak kimondását kívánta, hogy tanácskozásainkat tekintsük szigorúan bizalmasnak és tartsuk titokban. Bölcs kívánság volt, de nem lett fogadatja. Mindig akadtak, különösen az első izgalmas években, akik híveik kíváncsiságának nem tudtak el-

lenállni. Ebből sok zavar támadt; téves hírlapi közlések, anticipált támadások a tervezett vagy feltételezett döntések ellen; még sykphanták is akadtak. A vétkes rendszerint nem derült ki.

Ambrus felfogása az volt a díjak odaitélésénél, és ezt az alapító intencióival is alátámaszthatta, hogy az első években az idősebb generáció íróinak adjuk a díjakat, mert csak azoknál állapítható meg megnyugtatóan, hogy írói magatartásuk megfelel-e a végrendelet kritériumainak; fiataloknál ezt még nem lehet tudni. Osvát – amíg közöttünk volt, Schöpflin, Réti is efelé hajlottak. Mikes viszont majdnem kizárólagossággal a fiataloknak vindikálta volna az alapítványt.

Ambrus felfogását tükrözik jelölései a kiadandó díjakra. Az első alkalommal költők közül Juhász Gyulát és Harsányi Kálmánt (utóbbi díjazása sokak kívánsága volt, hivatalos helyekről is jöttek ily kérelmek; mi azzal az indokkal tudtunk csak kitérni a kétségkívül jobboldalinak számító nagybeteg költő indulásunkkor nemkívánatosnak látszó díjazása elől, hogy inkább segítünk rajta egy nagyobb összeggel, mint az évdíj havi járadékával); szépirok között Szinit és Tersánszkyt és a kritikusi helyekre Elek Artúrt, Gyergyait, Kárpátit és Salgó Ernőt jelölte, utóbbit, mint „legkitűnőbbnek tartott színikritikust” azért is, hogy „a nálunk igen alacsony fokon álló műfaj fontosságára” a figyelmet felhívjuk. Juhász Gyula, Elek, Tersánszky, Salgó jelölését a későbbi években is megismételte, rajtuk kívül csak Krúdyt, Füst Milánt, Fülep Lajost és az utolsó alkalommal még Nagy Lajost, Szabó Lőrincet és „mint érdemes régibb író”, Palágyi Lajost ajánlotta évdíjra. Fiatal írók közül csak Pap Károlyt javasolta; de támogatta Illyés Gyula és Németh László jelölését. Másért nem emelt szót. Fiatal költőkkel szemben tartózkodó álláspontját az 1929. december 17-i ülésünkön a következőképp indokolta: „fiatal költőknél nehéz dolog jövőt jósolni. Megtörténhetik, hogy az lesz a kiválóbb, akinek mai versei erre kevesebb reménnyel kecsegtetnek. Ha mégis közülük valamelyiknek évdíj adatnék ki, az elsősorban ne a jelenleg mutatkozó tehetség, hanem személyi körülményei mérlegelése alapján történjék és az kapja az évdíjat, aki szűkös helyzeténél, családi terheinél vagy betegségénél fogva erre *most* leginkább rászorult”.

Ambrus Zoltán jelöltjei közül kettő az, kiről külön is szólnom kell. Az egyik Pap Károly, ki mint ismeretes, nem juthatott hozzá

a neki szánt díjhoz – ennek története külön fejezetre tartozik –, mert egy lap még döntésünknek a minisztériumhoz történt felterjesztése előtt szellőztette az ő „kommunista bűnét”. Ebben a kényes ügyben Ambrus teljesen mellénk állt. Kívánta, hogy jelöltjét, mint díjazottat terjesszük fel a felügyeleti hatósághoz, és a meghozott miniszteri döntés ellen tiltakozó újabb feliratunkat, mint elnök, velünk együtt írta alá. A másik egy, a Nyugat-generációhoz tartozó szépprózairónk, Nagy Lajos, ki *A menekülő ember* című önéletrajzában első ízben kapott díjának történetét részletesen leírja (270. o.). Úgy adja elő, egy meg nem nevezett harmadik személytől nyert értesülése alapján, mintha Babits ellenezte volna a díj kiadását és ő csak Ambrus erélyes fellépésének köszönhetné azt. E folyóirat hasábjain *Adalék Nagy Lajos Baumgarten-díjához* című cikkemben megcáfoltam már (*Irodalomtörténet*, 1957. 1. sz. 82. o.). Ambrus, lehet, azt hitte, hogy a díj odaítélése az ő ajánlásának az eredménye. Ebben tévedett. De tény, hogy egy nagyon is baloldali íróért sikra szállott.

Jellemző azonban Ambrusra és érdekes, amit Nagy Lajos könyvében (270. o.) a nála tett látogatásról – amiről egyébként maga Ambrus is említést tett nekem – elmond. Idézem Ambrus szavait: „Magát szocialista írónak tartják, sőt én tudom, hogy ennél is több, de nálam ez nem akadály, mert én irodalmi műveknél csak azok művészi színvonalát nézem.”

Csak látszólagos ellentétben áll Ambrus e nyilatkozatával, állásfoglalása egy más szocialista író esetében. Első üléseink egyikén történt, hogy Réti István, ki e művészeti irodalom szakértője volt a tanácsban, évdíjra ajánlotta Kassák Lajost. Ha valakit izlés, stílus, írói attitűd dolgában Ambrussal szemben antipólusként kellett volna megnevezni: Kassák ajánlója különbet nem találhatott volna. Ambrus e jelölés ellen oly határozottan emelte fel a szavát, hogy többé, míg ő elnökkölt, Kassák neve szóba se jöhetett. Állásfoglalásában őt csakis irodalmi, művészi szemlélete vezette. Akik őt ismerték, tudták, hogy nem politikai vagy társadalmi világnézet különbözősége. Ambrus mint irodalmi ember, az akkori felfogás szerint a „baloldalhoz” számított. Ezt előttem maga is nemegyszer hangoztatta. Mit értett ő és értettek általában akkor *irodalmi* baloldaliságon? Nem meghajolni, még egy fejbólintással sem, a mindenkori hatalom kívánsá-

gai, a művekkel sáfarkodók érdeke, a népszerűség csábításai előtt. Magát adni és a műért odaadni, hüen és rendületlenül. Aki ezt vallja, az világnézete miatt az elismerést senkitől meg nem tagadja.

Az irodalmi baloldaliság kérdése azokban az években napirenden volt. Először Babits adott rá választ költői lendületű fogalmazásban (*Baloldal és nyugatosság*, Nyugat, 1930. II. 154–160. o.). „Az irodalmi baloldal, az igazi, azokból rekrutálódik, akik nem engedelmes *girouettejei* a szeleknek, hanem szabad madarak ellenséges viharok közt; pártjuk az igazság, osztályuk a nép; s ezenkívül egyedül vannak, egyedül az egész világ ellen.” Ambrus ezt még olvasta és nyilván egyetértett vele. A halálát követő évben a *Nyugat* hasábjain lefolyt eszmecsere (a jobboldalhoz számított Rédey cikke: *Van-e jobboldali és baloldali irodalom?* és Illyés Gyula, Schöpflin hozzászólásai) nem sokkal vitte előbbre e téma tisztázását. Mintha nem is lett volna ellentét a két irodalmi párt között.

Ambrus kritikusi készenlétben állására emlékezetemben él egy másik eset is. Egy erdélyi költő, kevéssé ismert név került szóba. Hallatára Ambrus a vele szemben ülő Babits-hoz fordult: „Költészetnek tartja az ő verseit? Én csodálkoztam, hogy helyet adott azoknak a Nyugatban.” Tanácsunk egyik tagja megjegyezte, hogy nem lehet elfelejteni az első kötetét. De a későbbiek Ambrust igazolták. Nem is került többé szóba a neve.

Ambrus irodalmi baloldalisága is kritikusi arcéllal jelentkezett. Nem felejtette el, ha egy a baloldalhoz tartozó író, akárcsak ideig-óráig, a kurzus oldalára átállott. Még Kosztolányinak se tudta megbocsátani a tényt, hogy tollával – ha névtelenül is – az *Új Nemzedék*hez szegődött. Ezért csak Ambrus halála után kerülhetett tanácsadó testületünkbe. Sajnos már csak két ülészak tartamára.¹

Amikor Osvát helyére Ambrus jelöltjével, Fenyő Miksával szemben, a testület a Szekfű által ajánlott Rédeyt választotta, gya-

¹ Amikor Osvát helyét a testületben be kellett tölteni, felkerestük Ambrust Babits-csal lakásán. Osvát előttem egyszer szóba hozta, hogy miért nincs Kosztolányi a tanácsban? Őt javasoltuk tehát Ambrusnak. Ezt válaszolta: „Mint író nagyra becsülöm és nincs kifogásom az ellen, hogy velem egy tanácsban üljek. De jelenlétében véleményemet nem fogom nyíltan megmondani.” Indokul az előbb említett körülményt hozta fel.

nút fogott és ebben mindvégig megmaradt. Észrevételt nem tett, nem is tehetett volna a Péterfyn és a francia irodalom elméletén nevelkedett finom stiliszta ellen. De benne, a *Napkelet* kritikájában. Tormay Cecil exponensét látta. A kormány-szubvención épült folyóiratban pedig a *Nyugat*nak és az abba tömörült baloldali irodalomnak nem veszélytelen ellenfelét. Pedig nem is tudott Tormay évekig tartó, meg-megújuló erőlködéseiről, hogy Babitsot a Nyugattól elcsábítsa. És arról sem, hogy Rédey, kit atyafiságos, majd baráti kapcsolatok fűzték Babitshoz (már a Négyesy-szemináriumban, 1905-ben Babits bírálta az ő Horatius fordításait), mily lelkesen – bár minden eredmény nélkül asszisztált ebben a *Napkelet* főszerkesztőjének. Ambrus attól tartott, hogy Rédey után mások is bevonulnak majd ebből a táborból az alapítvány várába. *Ezért*, amikor Mikes kiválásával új hely üresedett meg – az előző szavazás tapasztalatán okulva császárvágáshoz folyamodott. Egyszerűen felállt e szavakkal: „Erre a helyre pedig Petrovics Eleket ajánlom. Vele szemben nem lesz ellenjelöltjük.” Majd a következő alkalommal, Voinovich távozásakor, Heltai Jenőt hozta hasonló módon be. Hogy mindezt tervszerűen és a mondott okból tette, magam is tanulmányozhatom. Utolsó ülésünkön, melyen még részt vett – betegen jött el – látta, hogy Kertész Manó kitűnő nyelvészünk ellenében az évdíjat Halász Gábor kapja, ki akkor még a *Napkelet* munkatársa volt, sőt büszkesége. Ambrus ebben – Rédey személyén keresztül – *Napkelet*-befolyást sejtett. Ebben tévedett, mert épp ellenkezőleg, Babits azért kívánt díjat adni Halász Gábornak, kiből esszéirodalmunk új reménységét látta, hogy őt a *Nyugat* állandó munkatársának megnyerje. Törekvése bevallottan az volt, hogy azokat a fiatal tehetségeket, akik először a *Napkelet*ben találtak otthonra, elhódítsa a *Nyugathoz*. Ebben az alapítvány támogatta is őt a maga eszközeivel. Ambrusnak viszont nem a legjobb emlékei lehettek arról a fiatal kritikusról, ki a *Regényeink társadalmi szemlélete* című tanulmányt írta (*Magyar Szemle*, 1931. II. 420. o.).

Amikor ülésünk végeztével együtt távoztam Ambrussal és tőle elköszöntem, ezek voltak hozzám búcsúszavai: „Én félttem az alapítványt. Vigyázzon Doktor úr, hogy megmaradjon *baloldalnak*. Ide nem Rédeyk kellene, hanem Elek Artúr való.” Néhány hét múlva abban a betegségben, mely már egész télen át kínozza, meg-

halt. Helyére azt választottuk, kit ő – így fogtam fel utolsó szavait – utódjául kijelölt. Az alapítvány tanácsadó testületének az ő személye adott tekintélyt. Halála után mindinkább csökkent a testület jelentősége és súlya is.

Ambrus Zoltánt csak élete utolsó éveiben, az alapítványi tanácskozások alkalmából ismertem. Mégis talán hozzájárulhatok egy-két vonással magábazárt egyéniségének rajzához.

Egyenes és tiszta jellem volt. Az erkölcsöt helyezte mindennek fölé. Írói arculatára is jellemző az erkölcsbírói aspektusa. Nem volt előítéletes, csak ítéletes – megingathatatlan határozottsággal. Egyenes és tiszta ész is; a legvilágosabb magyar nyelvet ő írta. Latin szellem: szigorú, józan és humánus; mely nem enged a tetszésvágy csábításának és érdektelen önmagával szemben is. Egy magának épített külön világban élt, mintha Párizsban folytatná irodalmár életét. Mégis, fürkésző szemével mindent meglátott az őt környező világban és mindent tudott. Franciásnak mondták és századvéginek: tehát kozmopolitának és konzervatívnak. Pedig magyarabb volt érzésben sok magyarkodónál. Ő, a székely népből eredt urbánus, megmaradt a népet szeretőnek. Külön világának határai között modernebb tudott lenni az avantgarde újoncainál. Az, amivel korának irodalmi világában kimagaslott, írói felelősségének tudata. Ebben régi nagyjaink példáját idézi. Szegény embernek született a tőke világában és megmaradt annak. Ha az Est-lapok főszerkesztője munkatársul nem hívja és öreg korára a megélhetésének gondjain nem enyhít, ő lett volna a legelső, akire Baumgarten szándéka irányulhatott.

Három generáció kritikusai – kevés kivétellel – a legmagasabbra tartották: kezdve Ignotuson, aki az „írók írójának” nevezte el és Osváton, Kárpátitól Gyergyaiig, majd Illés Endrétől Bókáig. Babits az embert és stílusát becsülte különösen.² Ennek jelét is adta, amikor utódjául a kurátori tisztségben első helyre őt nevezte. Sze-

² Babits „beszélgető füzetében” 1940 őszén egy, az Eötvös-kollégiumhoz közel álló írőhoz a következő szavakat intézte: „Én bevallom, bármennyire tiszteltem is Ambrust mint embert, én sem tudok nagy írótlátni benne. Kitűnően gondos stilizta. De bőbeszédű, nem nagyon tartalmas író s nem korlátok nélküli szellem.” Majd Elek Artúrra vonatkozóan: „Ő nagy bámulója és igen közeli barátja volt. Elek, Ambrus, Petrovics a legjobb barátok voltak.”

repét a Baumgarten-alapítvány történetében, a halálát követő díjkiosztás alkalmával ily szavakkal jellemezte: „Az ő finom és szigorú szelleme örködött ifjú intézményünk első lépései fölött, és nagy érdeme van abban, hogy ez az alapítvány azon a helyes úton indult el, amelyen ma érezzük haladását. Kezdetől fogva önzetlenül és lelkesen vett részt munkánkban, lelkének egy részét adta nekünk s amíg az alapítvány fennáll, híven fogja magával vinni ezt a lelket, mint kincset őrzőt és zálogot.” Egy negyedszázad múltán – visszapillantva az alapítványnak már lezárt történetére – e szavakhoz hozzátennünk semmit sem lehet.

Irodalomtörténet, 1957. 2. sz.

KÉT LITERÁTOR

Osvát és Babits*

αλλος μεν τεχειν δυνατος τα της τεχνης
αλλος δε χοιναι τιν' εχει μοιζαν βλαβης
τε και ωφελειας
(Más az, aki a művészetekben alkotni képes,
más, ki megítélni a velejáró hátrányt és előnyt)

Platón: *Phaidros*

1.

Amióta elhatároztuk, hogy véleményező szervvel bővítjük ki a Baumgarten-alapítványt, tisztában voltunk azzal, hogy abban a Nyugat kritikussait, Osvátot és Schöpflint tanácsadókként nem nélkülözhetjük. Babits már a legelején (Török Sophie naptári feljegyzése szerint 1927. március 16-án) megbeszélte velük az elvi kérdéseket. Észrevételeiket az alapító oklevélnél figyelembe is vette. Osvátot is Babits kérte fel még 1927 novemberében, hivatalos tárgyalásaink megkezdése előtt a tanácsadó testület tagjául. Bár a minisztériumhoz benyújtott előterjesztésünkben én jelöltem őt. (A nyolc tagú testületbe mindegyik kurátor 4–4 tagot jelölt.) Osvát akkor igenlő választ adott. Nem tudott kitérni Babits érvelése elől, hogy „szerencsétlenségnek tartaná, ha nem vállalná”. De később aggályai támadtak. Híre ment, hogy a tanács tagja lesz és máris többen fordultak hozzá abban a hitben, hogy a döntéseknél szava lesz. 1927. december 14-én kelt levelében, melyet érdekességénél fogva facsimilében közlök, utóbb elhárította a tisztséget. Lehet, hogy azért, mert a merőben tanácsadó funkció nem felelt meg neki, aki megszokta irodalmi kérdésekben a döntést. Mégis sikerült rávenni

* Részlet a Baumgarten-alapítvány történetéről készült műből. Mint ilyen, nem lép fel teljesség igényével. Az idézett leveleket az Országos Széchényi Könyvtár zárt letétben őrzi.

őt – talán Schöpflinnek –, hogy ne vonja vissza szavát. Valóban egy baloldali irodalmi alapítvány tanácsából a Nyugat szerkesztője nem hiányozhatott. Maga a negatívum félreértésekre adhatott volna okot. És reménységekre a másik oldalon. A minisztériumban tartott első értekezleten akkor már be is jelentettük nevét. Hűvösen, de megjegyzés nélkül vették tudomásul. (Nem, mint Mikés Lajosét, l. *Dunántúl*, 1956. 16. szám 94. o.)

Részemről nem volt merő formaság, amikor őt jelöltem a testületbe. Arra számítottam, ha tanácsra szorulok, reá támaszkodhatom. Még az első ülésünk előtt, 1928 őszén kerestem az alkalmat, hogy feladatainkról hosszabban beszélgethessünk. Személyesen addig nem találkoztunk. De a Babits szobájának falán látott fényképről szinte ismerősömnnek éreztem. Mégis nem minden elfogódottság nélkül léptem át Aréna úti földszinti lakása küszöbét a megbeszéltsé napon, egy késő esti órában. Róla már életében is mítoszok keringtek. Így járulhattak egykor a Sturm und Drang idején, az „Észak mágusa”, Hamann elé. Egy nagyobb szobából jobb kéz felé nyílt az ő dolgozója. Amikor ajtaján kopogtattam, éppen kilépett valaki. Csodálkozva nézett rám, mintha tiloson ért volna. Rédey Mária volt, Rédey Tivadar felesége, ki Babitséktól ismert. Osvát keskeny, hosszúkás szobájában fogadott. Szerte heverték kötetlen könyvei, kéziratok. A titokzatos környezetben titokzatosnak látszott maga is. Tartásában volt valami szakrális. Ambruson kezdte. Nagyon helyes volt a tanácsadók között reá gondolniok, az új magyar próza mesterére. A *Ninive pusztulása*, *Bob*, *az oroszán* és a többi: felejthetetlenek. Rátértünk arra, ami hozzá vezetett. Ignotus volt az első, kinek nevét felvetette. Elmondtam, hogy Babits gondolt reá; de nem él itthon, bécsi újság munkatársa. A régi Nyugat még élő, jól ismert gárdáját csak érintette, mint magától értetődőt. Lelkesen beszélt Szini *Trilibijéről*, de különös melegséggel és hosszan Füst Milánról. Azután Révész Bélára és Szomoryra terelődött a szó: rájuk is kell gondolni. Majd Kassák nevét ejtette ki, óvatosan. Rám nézett: jó volna, ha menne? Így került szóba a miniszteri vétőjog. „Erre döntéseiknél ne legyenek tekintettel soha. Rájuk kell kényszeríteni a nem tetsző szavakat”. Szavaira később nemegyszer gondoltam vissza. Majd kevésbé ismert tehetségekről kezdett beszélni, kik eddig nem tudtak érvényesülni. Moly Tamásról,

a kitűnő elbeszélőről, ki tehetségét elaprózni kénytelen. Kortsák Jenőről, Hajnik Miklósról; ezekről megjegyezte, hogy a jobboldalhoz számítanak, de figyelmet érdemelnek. Marsovszky Miklós fiatal esztétikusra, kinek írásait sűrűn hozta a Nyugat, különösen felhívta figyelmemet (abban az időben ment Párizsba és azóta nem hallottam róla). A nőírók közül csak Kosáryné Réz Lolát említette. (Babitsról tudom, hogy a döntés előtt – ami utóbbi éveikben ritkán történt – őt külön is felkereste, hogy meggyőzze Kosáryné érdemességéről a díjra.)

A fiatal írókra én tereltem a beszédet. Amikor Szabó Lőrinc nevét kiejtettem, rám nézett és tagadólag intett: „Nem idevaló”. (1924 óta egészen Osvát haláláig nem jelent meg verse a Nyugatban, azután ismét.) Sárköziről, kit ő fedezett fel, de utóbb Babits tanítványnak számított, tartózkodóan nyilatkozott. Megnevezett azonban két fiatal költőt, kikben a jövő reménységét látta: Illyés Gyulát és Imecs Bélát. Illyésről még mielőtt verseit a Nyugatban olvastam, hallottam, mint a párizsi emigrációból hazatért feltűnő fiatal tehetségről. *Búcsúztatója*, mely a *Nyugat* 1928. októberi első számában *ozorai* kelettel jelent meg, mély hatást tett rám. Láttam, Osvátra is. És Babitsot is véglegesen a „naenia” győzte meg arról, hogy költője, kire a Rubin *Láthatár*ában megjelent első versei óta felfigyelt, a magyar lírának új, nagy reménysége.¹

Hirtelen karosszékéből felém hajolva azt kérdezi Osvát: „Volna rá lehetőség, hogy az alapítvány kiadja Illyés verseskötetét?” Igenlő válaszomra a fémkeretes üveg mögül felcsillant szeme: akkor felküldöm Önhöz a napokban. Így történt, hogy néhány nap múlva, egy esős koradélutánon, betoppant Balaton utcai lakásomba egy vidéki, széles képű, nyurga fiatalember, hosszú bőrkabátban, ki „Osvát szerkesztő úrra” hivatkozva, aktatáskájából elővette ver-

¹ Illyés Osvát biztatására írt Babitsról tanulmányt a Nyugatba, mely *Az istenek halnak, az ember él* címen az 1928. december 1-i szám első cikkéeként, ami akkor feltűnést keltett, jelent meg. Babitscsal akkor még nem állott személyes ismeretségben. Hoffmann Edith dr. közléséből pedig tudom, Osvát gondoskodásában, hogy a fiatal költőt megfelelő álláshoz juttassa, a Szépművészeti Múzeum igazgatójához, Petrovics Elekhez fordult támogatásért.

seskönyvének kefelevonatait. Illyés első kötetének, a *Nehéz föld*-nek megjelenését az alapítvány tette lehetővé. (Ügyiratainkból látom, hogy az alapítvány bankszámlájáról 1928. november 12-én a nyomdai költségekre négyszáz pengőt bocsátottunk Osvát Ernő rendelkezésére.)

Én hoztam szóba Pap Károly nevét. Épp akkor jelent meg a Nyugatban a *Messiás születik* c. elbeszélése. Osvát helyeslően bólintott: „Igen, olyan ő, amilyennek egy fiatal írónak lennie kell. És nemcsak íróilag, de emberileg is fejlődik.” (Utóbb Pap Károly elmondta nekem, hogy ez a megjegyzés régebbi csínjére vonatkozott, amivel a Nyugat szerkesztőjét kényes helyzetbe hozta; de az nem haragudott rá.) Beszélgetésünk során nemcsak magyar irodalomról esett szó. Baumgartenről és barátairól, Troeltschről s Paul Ernstről, akit Osvát érthetően nagyrabecsült. Proustról és a *Thibaults*-ról is. Az utóbbit mondta a nagyobb regénynek. Éjfél felé járt, amikor elkészöntem, ez volt Osváttal egyetlen hosszabb beszélgetésem. De emberi közelségbe kerültünk. Évek múltán is, alkalomadtán törekedtem felfogásának érvényt szerezni.

2.

Első formális jelölölésünk 1928. december 12-re esett. Azon a testület minden tagja jelen volt. Nyolc évdijra kértünk ajánlást, felerészben szépirokra, felerészben kritikusokra, akikkel a tudományos írók helyeit kívántuk betölteni. Osvát jelölése *sorrend szerint* így hangzott: Szini Gyula, Tersánszky, Elek Artúr, Erdélyi József, Szász Zoltán, Füst Milán, Telekes Béla és Nagy Lajos. Meglepetés volt számomra Szász Zoltán és Telekes, akiknek neve közöttünk nem került szóba. Ha oeuvre-jük jelentősége címén nem is, de a végrendelet egyéb feltételeinek különösképp megfeleltek. Osvát nyilván ezt kívánta jelölésükkel kifejezésre hozni. Hangsúlyozottan, kis szüneteket tartva olvasta fel a neveket. Nem egyszerű ajánlás volt ez, hanem felelősségtudatában tett nyilatkozat: hogy ki volna az a nyolc író, akinek ő juttatná az évdíjat. Ha visszatekintek hosszú évek testületi üléseire, azt kell mondanom: Osvátnak ez az *egyszeri* jelölése volt az igazi. Döntő ülésünket az év utolsó napján tartottuk, de előbb még – Török Sophie feljegyzése szerint decem-

ber 22-én – bizalmas tanácsadóinkkal, Schöpflinnel és Osváttal külön is összejöttünk. Ekkor közöltük velük, hogy a nyolc díjat megtudtuk toldani kettővel (kezdettől fogva így határoztunk), és hogy ezeket nekik szántuk. Alapító oklevelünk szerint ugyanis tanácsadó testületi tagok is kivételesen indokolt esetben részesíthetők voltak a díjban, ha a két kurátor egyértelműen így döntött. (A kurátorok közti nézeteltérés esetén a testület volt hivatva döntenit, de saját tagja ügyében az nem dönthetett volna; ezért kellett ily esetben, hogy a két kurátor megegyezzen.) Babits Schöpflin évdíjára már az oklevél megszövegezésénél is gondolt. De magától értetődőnek találta utóbb egyidejűleg Osvátét is. Említette is nekem egyszer, még 1928 tavaszán, hogy biztatta Osvátot, aki hosszú évek óta nem írt – publikáljon valamit –, amiből az következtethetett szándékainkra. Talán ennek is köszönhető, hogy *Az elégedetlenség* könyvéből gondolatait még azon a nyáron közzétette a *Pesti Napló*ban. Amikor pedig, még a díj kiadása előtt, Babits értesült Osvát anyagi nehézségeiről, az alapítvány egyik első intézkedését (1928. október 16-án) az ő javára tette. Mégis egy megjegyzéséből arra kellett következtetnem, mintha nem egészen a „szíve szerint” részesítené Osvátot a díjban. Az ülészak megkezdése előtt (1928. december 5-én volt első ülésünk) beszélgettünk egyszer a díj esélyeseiről könyvtárszobájában. Babits egy hirtelen mozdulattal leemelte a polcra Ignotus egyik verseskönyvét: „Ha Ignotus itthon lenne, az *első díjat* neki kellene adnunk. Szívesebben adnám, mint Osvátnak. Költő. És hálás is vagyok azért, amit értem egykor tett.” (A *Pester Lloyd*ban 1909-ben, még első kötete előtt, *Über Verse* címen róla, az ismeretlen vidéki tanárról írott húsvéti cikkére, barátságának szóban és tettben éveken át megnyilvánult jeleire gondolhatott.²) Majd hozzátette: „Ignotust szeretem is, Osvátot nem.” Ezt

² Ehelyütt idézni szeretnék, a későbbiek megvilágítására is egy-egy passzust: az első cikkből, amit Babitsról írt, „Olyan virtuóza a vers technikájának, aminőt a magyar nyelv lehetőségeinek megálmodója se sejtethetett meg soha. Eddig erre csak a görög és angol nyelv mutatkozott képesnek.” És a Babits-archívumban őrzött Ignotus-levelek egyik legelsőjéből (mely 1911. VII. 20-án kelt), válaszként Babits köszönetére, amiért a fővárosba helyezésén fáradozott: „Fölte-

mintha önmagának mondta volna. Mégis e bizalmas pillanat emléket – a fejlemények megmutatják miért, nem hallgathatom el. Ma úgy látom, Babits szavaiban annak megérzése rezonált, hogy Osvát nem rokonszenvezett vele.

A december 31-re kitűzött ülésen néhány hely betöltését tanácsadóinkra bíztuk. Nem mintha köztünk, kurátorok között nézeteltérés lett volna (nem fordult elő soha olyan eset, hogy a testületre *kell*ett volna bízni a vita eldöntését). A szavazás előtt hozzám jött Osvát: „Nem lehetne-e a kritikusok sorában szerepeltetni Füst Milánt?” Ebből láttam, mily fontos lett volna neki, hogy első díjazottaink között legyen. A szavazáskor Tersánszky Józsi Jenő kiesett. Egy fiatal irodalomtörténész jutott volna évdíjhoz, kinek könyve akkor jelent meg. Másnap reggel, újév napján, Osvát felhívott telefonon – szavaira pontosan emlékszem: „Álmatlan éjjelem volt. Az nem lehetséges, hogy Tersánszky ne kapjon díjat (második helyen őt jelölte). Ő a legszorgalmasabb magyar író. Reggel nyolckor már ül és ír és egyebet se tesz, csak ír. Adják oda neki az én díjamat.” Kérdésemre, miért nem tette ezt az ülés után szóvá, könnyen reparálhattuk volna, válasza ez volt: „Annyira örültem, hogy a magam életének gondja egy évre megoldódott, észre se vettem ezt a nagy hibát.” Ügyrendünk akkor még nem volt. Mint noviciusok hibázhattunk is. Babits nyomban egyetértett; egyébként se vállalta volna – közben megnézte az irodalomtörténész könyvét – a szavazás eredményét. Ambrus azzal fogadott – bizonyára beszélt vele Osvát –, hogy ő is helytelenítene, ha ez a jó prózaíró – akit ő maga is jelölt –, kimaradna a díjból. Következő nap ülést tartottunk: és az új szavazás eredményeként Tersánszky is hozzájutott a díjhoz. De a január 2-i ülés nem folyt le minden emóció nélkül. Babits amilyen tapintatos – annyira érzékeny is volt és fél-

---

szem a genie nemes alázatosságáról, hogy általában és túlzóan hálás lélek lévén, azt a hálát is érzi s nyilván kényelmetlenül; melyről engem biztosít... Ugyanúgy boldog volnék, mint mindenki, ha valami kézen-közön hozzájárulhatnék genieje kibontakozásához – teljes kibontakozásához. Ön tehetségének tartozik azzal, hogy önmagától is, másoktól is mint köteles adót varjon el mindent.”

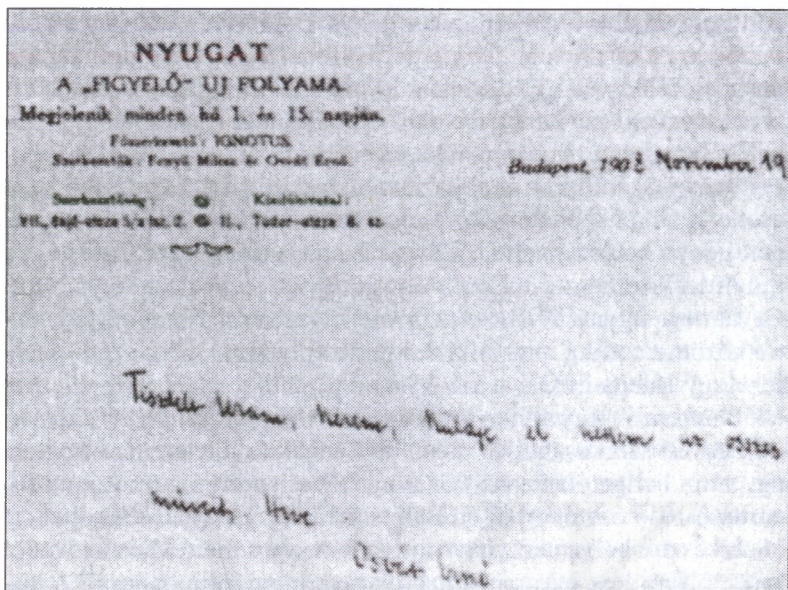
tékeny arra, amit a magáénak tudott. Osvát pedig mint kritikus alkat kevés tekintettel a mások érzékenységre és nem ment kaján gondolatoktól. Az alapítólevelet olvasgatva hirtelen megszólalt: Voltaképp nem is az lehetett a szándéka Baumgartennek, hogy a két kurátor válassza ki az írókat. Csak az, hogy ők állapítsák meg a kiválasztás mikéntjét. Ezt a rendelkezést a kurátorok rosszul értelmezték. (Osvát ebben kétségkívül tévedett.) Babits elsápadt, felugrott és szó nélkül kiment a szobából. Fellobbanhatott benne a mellőzöttség éveken át elfojtott indulata, amiért Osvát az ő társzerkesztői jogait csorbítani törekszik.³ Most meg kétségbevonja a kurátori jogát. Osvát e szavakkal: „De Mihály!” utána rohant. Rövid idő múlva együtt jöttek vissza. Érintkezésük baráti hangján ezután sem észleltem változást. Babits, ha megharagudott is, nem volt haragtartó. De ez az incidens⁴ hozzájárulhatott ahhoz, hogy bizalma szerkesztőtársa jóindulatában megrendüljön, ami nem sokkal utóbb a Nyugat szerkesztőségéből való kiválásához vezetett.

³ Ez a sértődöttség és a bizalom hiánya a húszak évek elejére nyúlik vissza. Kiténik Babits irodalmi hagyatékában az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött 1923. márc. 12-én kelt levélfogalmazványból, melyben a következő mondat olvasható: „*Te éveken át, míg együtt szerkesztettük* (Kiem. tőlem) a Nyugatot, velem nem természetes és őszinte, hanem politikus attitűdöt foglaltál el, mely szavaidnak értékét nagyon csökkenti. Sohasem éreztem, hogy ugyanazt gondolod, amit mondasz. Mikor ezt a szerkesztést veled elvállaltam, két dolgot kötöttem ki: először bizonyos *vétőjogot* (előre megjegyezve, hogy ezt nem esztétikai szempontból kívánom gyakorolni); s aztán azt a jogot, hogy egyes közleményeket a Nyugatban én is elhelyezhessek. Mindkét jogot a legnagyobb liberalizmussal és irántad való teljes tisztelettel kezeltem és a vétőjoggal, amennyire emlékszem, egyetlen egyszer se éltem és a másikat is csak ritkán kivételes esetekben gyakoroltam. De valahányszor gyakoroltam, Te majdnem mindig nehézségeket támasztottál, nem őszinte és természetes ellenvetésekkel, hanem valami különös makacssággal és hallgatagsággal (pl.: a Komjáthy ügyben) s ez szinte arra látszott kiszámítva lenni, hogy engem, kiről tudod, hogy konciliáns ember vagyok és nem harcos természet, kifáraszon az ellenkezésben s miután semmi kívánságom sem ment simán, szokjak le a kívánságokról.”

⁴ Úgy látszik, erre gondolhatott Németh László az *Ember és szerepben* (94. o.): „köztük a harc régi keletű volt s kezdett elfajulni”. Majd így folytatja: „az első Baumgarten díjosztásnál Osvát kellemetlenkedett Babitsnak”.

Mi lehetett Babits és Osvát elszakadásának mélyebb oka, amiért az a néki oly fontos szerkesztés jogáról is lemondott. Akik felvilágosítást adhatnának, nem élnek már, vagy el nem érhetők. Babitscsal erről nem beszéltem. Ő tudott szimpátiámról Osvát iránt. Érzéseit csak ritka alkalmakkor fedte fel. Egyedül Gellért Oszkár *Kortársaim* című könyvének közléseire támaszkodhatom – a rendelkezésemre álló dokumentációs anyagon kívül. De irodalomtörténeti érdekekkel bíró, az alapítvány történetébe kapcsolódó kérdésről, a húszas évek két vezető irodalmi emberének egymáshoz állásáról lévén szó, nem térhetek ki ennek vizsgálata elől. A kérdés egyébként abban az időben ily pregnánsan nemigen foglalkoztatta a kortársakat. Még Schöpflin is átsiklott fölötte. (*Babits-émlékkönyv*, 227. o. megjegyzése, „kézirat kérdésekben egy vagy más nézeteltérésükről”, világosan az 1919 előtti időre vonatkozik.)

A költő egy még élő barátjától tudom, hogy Babits és Osvát között meghitt baráti viszony soha nem alakult ki. Ennek oka szellemi alkatuk különbözőségében és domináns önértetükből folyó zárkózottságukban rejlik. Ettől a bizalmas baráttól tudom azt is, amit magam is megerősíthetek –, hogy Babits a legnagyobb tisztelet hangján beszélt Osvát irodalomszervező és az irodalmat mozgásban tartó képességéről és érdemeiről, céljainak tisztaságáról és önérdektől mentességéről. Becsülte Osvátban – ha sokban nem is értett vele egyet – a gondolkodót és kritikust is. És nem felejtette el azt a Kemény Simon *Holnap* bírálatához fűzött „szerkesztői megjegyzést”, amellyel a *Nyugatban* Osvát emelte ki nevét az ismeretlenség homályából. Erre utalt is az 1923. május 27-én, Osvát jubileumakor mondott beszédében (*Nyugat*, I. 726. o.), majd a *Pesti Napló* 1923 karácsonyi számának adott önvallomásában. Ignotus A *Nyugat útja* címen 1930. január 14-én tartott előadásában ugyan a maga érdemének véli, hogy a *Nyugatban* Babitsra a figyelmet először felhívta. A csillag alatti jegyzet szerzőségét azonban Schöpflin (*Babits-émlékkönyv*, 225. o.) és Gellért is (i. m.) tanúsítják. És nem felejthette el Osvát kezdeti érdeklődésének más jeleit sem. Azt a híressé vált (itt facsimilében közölt) „leghosszabb levelet” sem, amit a *Nyugat* szerkesztőjétől, kezdő író abban az időben ka-

Osvát első levele Babitsnak Fogarasra

pott. Babits levelesládájában Osváttól ebből az időből még egy Rákospalotára küldött sürgöny is található 1912. május 1-ről: „Kérem sürgönyözzön, felolvasna-e vasárnap délelőtt Kolozsváron viszont látásra holnap barátja Osvát Ernő.” (Ez idő tájt a Hatvány-affér után rebesgetni kezdtek, hogy Osvát Babitsot szeretné „kijátszani” Ady ellen.) És kitűnnek Osvát érdeklődésének nyomai Fenyő Miksának, Babits kezdettől fogva lelelkesebb hívének az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött leveleiből is. 1909. január 5-én Fenyő már a beígért Swinburne-cikken kívül kéziratokat kér Osvát nevében: egy Milton tanulmányt, Meredithről cikket, *A szagokról, illatokról* írt régibb dolgot, a Nagyváradon előadásra kerülő egyfelvonásost, végül bírálatot Kosztolányi Maupassant versfordításairól.

Utóbbit – Fenyő egy későbbi levele szerint – Osvát „kissé túlzónak” találta, és egy bekerített rész elejtését kérte. Így is jelent meg. 1911. január 18-án közli Fenyő, hogy Osvát előző napon találko-

zott Angyal Dáviddal és szóba hozva Babits áthelyezését Fogarásról, azt a hírt hozta, hogy egy fővárosi III. kerületi gimnáziumi tanár cserélne vele. Ez azonban a gimnázium igazgatójának „két-színű intézkedésén” megghiúsult (l. Pethő Sándor 1911. febr. 3-i levelét Babitshoz). Abban az időben sokan fáradoztak, hogy a fogarasi tanár „száműzetéséből” a fővárosba kerüljön. Szorosabb kapcsolatba akkor léphetett Osváttal Babits, amikor 1917. június végén Fenyő helyét átvette a *Nyugat* szerkesztőségében. Ettől fogva Ignotus főszerkesztő mellett Adyval együtt jegyezte a folyóiratot. Osvát neve ugyan 1913 óta nem volt olvasható a *Nyugat* szerkesztői között, de tudta mindenki, hogy ő a folyóirat valódi szerkesztője. Hogy Babits és Osvát között már kezdetben is lehettek ellentétek (amire a 3. jegyzetben idézett levélnek ez a kitétele „éveken át, míg együtt szerkesztettük” is mutat), annak feltételezésére egykori egyetemi hallgatótársának (Gagyhy Dénes soproni gimnáziumi tanárnak) 1917. október 12-én Babitshoz intézett levele ad indítékot: „Szerkesztői helyzeted, mint sejtem, bizonyos mértékben kedvedet szegte. Nem lesz harmónia, hacsak nem látsz, nem hallasz.” A közös szerkesztésnek első szakasza nemsokára véget is ért. Osvát az októberi forradalom után kivált a *Nyugatról*. (Schöpflin búcsúztatja az 1919. január 1-i számban.) Ettől fogva Babits egyedül szerkesztette a folyóiratot, a Tanácsköztársaság idején is, mint felelős szerkesztő, 1919. május 1-ig. Majd az újrafeléledt *Nyugatot* az év végéig. Ekkor Osvát ismét hajlandónak mutatkozott a szerkesztésre. Gellért szerint: (i. m. 39. o.) „Babitscsal is, *ha nagyon kell.*” (Célzás Fenyőre, a kiadótulajdonosra.) Ez a közös szerkesztés fokozódó elhidegülésükhöz vezetett. Már 1923-ban hírlett, hogy Babits önálló folyóirat gondolatával foglalkozik. (Kuncz Aladár Kolozsvárról írja hozzá: „Gézától hallottam – ez Laczkó Gézára utalás –, hogy kritikai revüt fog szerkeszteni.”) És ettől az időtől fogva mind ritkábban jelennek meg versei a *Nyugatban*. Nagyobb részük az *Est*-lapokban lát napvilágot. (Nyilván nem a magasabb honorárium kedvéért, mert mihelyt a maga orgánumának tekinthette a *Nyugatot*, 1930-tól, máshova verset alig adott.) Emlékszem: amikor az alapítvány jóváhagyása tárgyában 1927. október 8-án (Török Sophie naptári feljegyzése) Klebelsberg kultuszminiszternél megjelentünk, arra a miniszteri kérdésre „Mi újság a *Nyugat* kö-

rül?” Babits ezt válaszolta: „A szerkesztéshez már nincs sok közöm.”

A közös szerkesztésnek ebből a második szakaszából a figyelmes olvasó nem egy közlésre bukkan Gellért emlékezéseiben, amelyekből arra kell következtetnie, hogy Osvát ebben az időben már nem éppen a legjobb indulattal olvasta Babits írásait. Így feljegyzi Gellért (i. m. 177. o.), hogy a *Timár Virgil fia* „felhaborította” Osvátot (Ignotus okán) és hogy annak nem is akart a folyóiratban helyet adni. Majd azt, hogy a Gellért költészetéről írott Babits tanulmányában „a magyar poézis templomában épült külön kápolna” kitévelt Osvát úgy értelmezte, hogy a „külön” szó a „származásra” és nem a „Gellért-versre” utalna. És feljegyzi azt is, amit ehhez Osvát megjegyzésként fűzött, hogy a neve szerint szerb eredetű Babitsnak „ilyesmiben kevésbé van joga, mint lett volna a színmagyar Adynak vagy Móricznak” (i. m. 219. o.)⁵.

A Babits-hagyaték ebből az időből egy levelet is őriz Osváttól 1923. március 12-i kelettel, mely a következőképp hangzott: „*Kedves Mihály. – cikkeidnek az a korrekturája, amellyel a Gellért Oszkár és a Juhász Gyula jelentőségét feltűntetni akaró szavakat összevonod, azt hiszem: nem szerencsés. Azt, hogy G.O. előbb kezdte mint Ady – azért szabad, sőt azért kell felemlíteni, mert G.O. rendkívüli eredetiséggel mint újító előzte meg Adyt, míg J.GY., ha csakugyan néhány nappal előbb írta volna is az első verseit, mint Ady – azokban bizony nem sok önállóságot mutatott. Azután a – termékeny – jelző egyenesen talált: Juhász Gyula szaporaságára. Gellért Oszkárt csak az mutatja termékenynek, hogy abból a kevésből, mit írt, a későbbi idő számára alig vészett el valami. Végül a – nagyértékű-nagykendőjén nehéz két ilyen különböző értékű költőnek megosztoznia. Remélem, ha kissé elgondolkozol észrevételeimen, igazat tudsz majd nekem adni. Barátsággal: O. E.*” – E levél

⁵ Ezek ismeretében a Babits-archívumban őrzött 1923. november 14-én kelt Gellért-levélnak magyarázkodása – Babits a levél írója előtt szóvá tette, hogy mint szerkesztő csak véletlenül és mástól értesült egy készülő Móricz-számról: – hogy „Osvát emiatt személyesen akarta őt felkeresni, mert ezt az alkalmat akarta felhasználni arra, hogy bizalmasan elbeszélgessen vele egy rég tervezett Babits-számról is” – nem látszik meggyőzőnek.

Babitsnak a Gragger-anthológiáról írott (Nyugat, 1923. I. 397. o.) bírálatára vonatkozik (vö. Gellért i. m. 295. o. abból az ellenkezőt következtető közlésével) és előzménye a fenti 3. jegyzetben idézett levélnek.

Amikor Gellért Oszkárt egyízben a Babits–Osvát ellentét okáról megkérdeztem, ő csak Kassáknak a *Halálfi*airől írt kritikájára emlékezett, amelynek Osvát helyet akart adni. (Erről egyébként is tudomásom volt.) Gellértnek a Babits-archívumban található 1927. szeptember 9-i leveléből azonban az is kitűnik, hogy e cikkben már rajta volt a nyomdának szóló tipográfiai jelzés, anélkül, hogy azt Babitsnak, kinek mint szerkesztőnek minden cikk bemutatandó volt, előzetesen megküldték volna. Tudjuk, hogy Babits, Schöpflinnel megtanácskozván a dolgot, a cikket visszaadatta (az idézett levélből kitűnően a Kassák-ügyet úgy intézték el, „ahogy Schöpflin ajánlotta”). A cikk a *Századunkban* jelent meg (1927. 51. o.). Babits Osvát e magatartásából méltán következtethetett arra, hogy az e bírálat nézőpontjait és konklúzióit⁶ nem vetette el. És arra is, hogy nincs egy véleményen Ignotusnak azzal a *Nyugat* egy korábbi (1927. IX. 1-i) számában kifejtett megállapításával, hogy a „Babits tegnapi mára történetivé lett regényének hol, mint a hősi eposzokban s a legnagyobb történetíróknál a költészet s a politika egy lélekzetben forr össze és az epikum egyszerre emberi s politikai vallomás, ki kell várnia a maga idejét.”

Könyvében Gellért az elidegenedés okát (i. m. 32. o.) részben arra vezeti vissza, hogy „Osvát sohasem bocsátotta meg, amit Ba-

⁶ A bírálatban a következő kitételek olvashatók: „Regény ez a *rengeteg terjedelmű* könyv? *Nem regény*. Nem több egy vidéki esetenél, egy család jellegzetes leírásánál, *stílusművészeti teljesítmény, társadalmi jelentőség nélkül*. Jó regény-e írásművészeti szempontból? *Nem*. „A *Halálfi* *nem jó regény, mert hiányoznak belőle a regény alapelemei* s mert Babits nem a történelem könyörtelen szerkesztője, hanem a történet passzív szereplője, lírai költő.” (Kiem. tőlem). – Babitsnak egyébként szerkesztői álláspontja az volt, hogy oly kritikának, amely véleményével ellenkezett, folyóiratában nem adott helyet, még ha általa nagyrabecsült kritikus tollából is eredt. Példa erre Halász Gábornak Illyés verseiről 1937-ben írott kritikája, amelynek közlését Babits ezzel az indoklással tagadta meg. (Lásd Halász 1937. II. 23-i levelét a Babits-archívumban.)

bits a proletárdiktatúra után 1919-ben írt”, amivel nyilván a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című *Vita és vallomás*nak jelzett cikkekre célzott. Ez nem vallana arra az Osvátra, ki *Az elégedetlenség könyvében*, túl a francia maximán, a „megértéstől függetlenített megbocsátás” szükségességét tanítja. Ne értette volna meg a magát „nemzete által kitagadott”-nak érző (a *Purgatórium*-fordítás 1920 márciusában kelt előszavából idézek) költő önbírálatának indítékait és ne értékelte volna az „ellenpárt” fölött gyakorolt kemény bírálatát és azt, hogy Babits, amit mások megtettek, a „kurzus” lapjaiban soha egy sort le nem írt? (Aki e cikket az Összes Művek sorozatában olvassa, a kihagyott részek ismerete híján, nem nyerhet tiszta képet a dantei sorshasonlóságra gondoló költő lelkiállapotáról.) Határozottan téves azonban Gellértnek az a magyarázata (i. h.), hogy Osvát azért neheztelt Babitsra, mert „megtudta, hogy az egyik megbeszélésen azt mondta, szívesebben adna díjat Osvát helyett Ignotusnak, ha Budapesten élne”. Hisz Osvát e kijelentésről nem tudhatott, mert az nem „megbeszélés”, hanem *egyedül* előttem hangzott el, és arról 1948-ig tőlem senki tudomást nem szerzett. (A *Kortársaim* írója is csak akkor, egy tanácsadó testületi ülésünkön, amikor Ignotus Baumgarten-díjával kapcsolatban érvel felhoztam.)

Hogy Gellért Oszkár költészetét Osvát többre becsülte Babitsénál, arra hiteles adatom van. Elek Artúrtól, legbizalmasabb embe-
rétől tudom. Példaként a német irodalomból Alfred Mombertet hozta fel Rilke rovására, találó és Osvátra jellemző hasonlatként. Távolról sem tételezzük fel, hogy utóbbi ne lett volna meggyőződve Babits kimagasló jelentőségéről koruk élő irodalmában. Annál sokkal nagyobb szabású és biztosabb ítéletű kritikus volt. De hisszük, hogy Babits *irodalomtörténeti* nagyságát nem ismerte úgy fel, mint e korszak más kritikusai: Ignotus avagy Schöpflin.

Babits ifjúsága óta érezte azt, hogy a magyar irodalom halhatatlanjai közt lesz a helye. Egész életét művének kiteljesítése töltötte ki. Ami őt nagy kortársaitól megkülönböztette: legmagasabbra törő becsvágya, mellyel tervszerűen determinálta és erőinek végső-
kig feszítésével megformálta a maga művészetét. Az akarás nagyságát Osvát elismerte Gellértnek 1924. május 28-án kelt, az Oedipus-fordítása alkalmából Babitshoz írott leveléből kitünően.

„Senki Osvátnál jobban nem bámulja nagy erőfeszítésedet és munkateljesítésedet, hogy zaklatott napjaidban és ilyen rövid idő alatt erre képes voltál.” De a lángeész önérzetének hőfoka és örökkévalóságának hite idővel eltéríthette Osvátot attól a lobogólelkű szerény tanárköltőtől, akinek első verseit egykor *A Holnapban* „csodálattal” olvasta. Babits valóban túlnőtt az ő szerkesztői szféráján s rokonszenvének határain. Ne érezte volna meg az avatottak véleményére feszülten figyelő Babits, a rokonszenv lanyhulásán túl azt is, hogy az európai magyarság gondolatán épült sokrétegűségében is egységes életművét Osvát nem értékeli az azt megillető mértékkel? E pszichológiai momentum felismerése nélkül ellentétük nem volna teljesen érthető. Mert a szerkesztőtársak között többé-kevésbé elkerülhetetlen nézetelérések, akár összeütközések s vezethettek önmagukban oly elidegenüléshez, amely végül együttműködésüket kizárta.⁷

Pedig Babits még az utolsó időkben is annak a kritikusi tekintélyét elismerő bizalommal közeledett Osváthoz, amint azt a *Kortársaimban* (29. l.) olvashatjuk. 1928 szeptemberében bejött egy dél-eltre Esztergomból, hogy Osvátnak bemutassa nyári elmélyedő munkájának gyümölcsét, *Az írástudók árulását*. (Meg kell cáfolnom Gellért közlését, hogy én is jelen voltam a találkozásnál.) Gellért részletesen ismerteti a közöttük órák hosszát lefolyt eszmecserét. Babits arra kérte Osvátot, fejtse ki ellenérveit írásban. Erre utal az 1928. IX. 27-i Osvát-levél, mely így hangzik: „*Kedves barátom, első kísérletem, hogy cikkedre feleljek, nem sikerült. De nem mondtam le róla. Ölel: O. E.*” Osvát csak hónapok múltán készül el írásával. 1928. december 1-jén kelt „levelét”, a kritikai gondolkodóra

⁷ Németh László már idézett életeleírásában így látta Osvát és Babits szembenállását (94. o.): „Osvát nem szerette Babits gondolkodói és profétai hajlamait; Babits játsszék a játékaival s ne merevítse magát az attitűd gyönyörűségéért nem neki való szerepekben. Babitsot sértette ez a lebecsülés. Elismerte Osvát érdemeit a Nyugat szervezése körül, de úgy érezte, hogy mint a Nyugat parancsnoka, az ő helyét bitorolja.” Ez utóbbi feltevés nem felel meg Babits karakterének. Ő legfeljebb paritást kívánt a szerkesztésben. Tudjuk is – Gellért közléséből (i. m. 189. o.) – hogy mielőtt kivált, a folyóirat vers- és kritika-részének szerkesztését igényelte, úgy mint később a Móriczsal közös szerkesztésnél.

jellegzetes utolsó írását, Babits sietett a Nyugatban közreadni. De az abban feltett kérdésekre már nem adta meg a csillag alatt ígért választ. Egymást követték azok az események (*Kortársaim*, 188. o.), melyek a „Nyugat-válságá”-hoz (annak tartották Rédey 1929. V. 17-i leveléből kitűnően a Napkelet köreiben) és Babitsnak a szerkesztőségéből való kiválásához vezettek. Az 1929. május 1-i számában Babits már csak a főmunkatársak névsorában szerepelt. De Tormay Cecil reménysége, hogy „egy-egy verset vagy egyéb kéziratot a Napkelet is kaphasson” (Rédey idézett levele) ezúttal sem ment teljesebbébe.

4.

Nem az én feladatomban Osvátnak és Babitsnak, mint literátoroknak párhuzamba és szembeállítására. De talán néhány észleletem a jövő irodalomtörténetének megvilágításul szolgálhat.

E korszak többi vezető irodalmi emberétől megkülönböztette őket az – amiben hasonlatosak voltak: az étosz tisztasága, lelkiismeretük érzékenysége és felelősségtudatuk szigora, apolitikus elvonultságuk s a teljes közönyösség anyagiak iránt és mindenekelőtt szenvedélyes igazságvágyuk és – hitük.

Osvát „moralista” volt. Ezt maga Babits állapította meg róla: „Számára az egész emberi élet *morális* probléma s irodalmi és tudományos problémák a morális problémáknak egy-egy tartománya.” (l. Ny. 1931. I. 50. o.) Babitsban is volt a „moralistá”-ból. De míg előbbi szellemi kiteljesedését az absztrakt „eszmetornával” elérte (Gyergyai Albertet találóan emlékeztette a Monsieur Teste alakjára, Ny. 1930. I. 335. o.), utóbbinak, ki maga volt a megtestsült logika, a gondolkodás mégis, csak eszközül szolgált ahhoz, hogy alkotó művészi egyéniségét elvi síkon és diadalmasabban teljesíthesse ki.

Mind a kettőben volt abból a szerzetesből – ki önmaga ellen föllázadt. Ámde Osvát lázadása nem jutott el az alkotás győzelméig, megelégedett azzal, hogy a másokét személytelenség leple alatt szolgálja.

Egy világban éltek: a Könyvek világában. Babits magasabb igényvel és mélyreható érdeklődéssel, az angol scholarre emlé-

keztetően. Osvát szélesebb körre terjedőn, a „fleur des livres” franciás attitűdjével.

Az Élettel mind a ketten idegenül álltak szemben. Mégis Osvát lehetett az életidegenebb. Babits a véletekig ragaszkodott az élet-hez, s rettegett a megsemmisülés gondolatától. Osvát, tudjuk, antik filozófusra emlékeztető könnyedséggel dobta el magától életét. Határozásra és cselekvésre ő mindenkor készen állott, míg Babits kételyekkel és gátlásokkal küszködött.

Mindkettőjük éltetőeleme volt az Irodalom. De míg az egyik az életből varázsolt irodalmat, a másik az irodalomból életet. Babitsot az életnek minden moccanása *írói* feladatként érdekelte ugyanúgy, mint Osvátot *élete* feladataként az irodalom minden megmozdulása. Így lett Babitsnak az irodalom egyetlen életcéljává és tartalmává, Osvátnak életformájává és eszközüvé.

Osvátnak van egy maximája: „Két külön dolog. Van az irodalom s vannak nagy írók.” Babits ily különbséget nem tett. Neki a nagy írók jelentették az irodalmat. Nyíltan vallotta, hogy az „Irodalom arisztokratikus valami; az igazi írók kisebbségben vannak, a rutinos törtézők és dilettáns álírók között.” (*Ünnepi beszédek*, 42. o.) Osvát e tekintetben sokkal demokratikusabb volt Babitsnál. Nem egy nevet találunk a Nyugat hasábjain, akikre ráillik az idézett meghatározás. Osvát, akinél csak tehetséget szimatolt, igyekezett azt a Nyugat félmjelzésével a többre ösztönözni. Az ő Nyugatja bizonyára változatosabb volt, az olvasók szélesebb rétegeihez szóló, a Babitsénál, a harmincas évek Nyugatjánál, de azzal irodalmi színvonal és a kulturális törekvések igényessége szempontjából nem vetekedhetett. És nélkülözte azt az egységes kritikai szemléletet, amely utóbbinak attribútuma. Osvát nemegyszer tévedett. Vonzódott a közepszer felé. Épp ezért felfedezettjei és kedvelt munkatársai között nincsenek sokan, akinek műve e kor irodalomtörténetének részévé vált volna. Babits viszont a Nyugat kapuját nem egykönnyen nyitotta meg (l. Szabó Lőrinc *Tücsökzene* CCXL). Innét egyes fiatalok ressentiment-ből eredt ellenszenve, akik mellőzöttek érezték magukat. De irodalomtörténetünk lapjain neve, alkotásain túl, a nagy *nevelőként* is fog szerepelni.

Irodalmi izlésben ritkán találkozhattak. Mégis feljegyezhetem meglepő egyértelműségüket egy fiatal népi költő megítélésében,

kit az első Baumgarten-díj odaítélésekor az urbánus Osvát is a második nemzedék legeredetibb és igazabb költőtehetségének tartott. Ez Erdélyi József volt.

Literátori voltuk különbözőségére, ha túlzásnak hat is, jellemző és ezért felidézném Ignotus megállapítását, mely az Osvát jubileumára írott cikkében (Ny. 1923. I. 862. o.) olvasható: „Osvát Ernő szerelmese az írásnak s nem az irodalommal törődik, hanem az *íróval*. Osvát számára – úgy gondolom szívbélőbb eset volt – még Adynál is, Zsögöd – Grosschmid Benő, a néhai neves magyar magánjogász (nyüzsgő adatosságával, gutaütéses gondolatmenetével s érvágásra szoruló mondataival), kivel Osvát nyilván szívesebben teleíratta volna a Nyugatot, mint nem egy irodalmi íróval.” Babits ezzel szemben mindent kizárt az irodalomból, aminek elindítója az írás művészetétől *idegen* cél szolgálata volt. Innét gögösnek látszó magatartása, amellyel az irodalom területétől (és az alapítványétól) a zsurnalizmusnak írói tehetségre valló produktumait is távoltartotta.

Schöpflin írja XX. századi irodalomtörténetében (185. o.) Osvátról: „Utánunk jövő késői nemzedékek már nem is fogják biztosan tudni mit jelentett az irodalomban”. Az, ki az irodalom életéért odaadta a magát. Babits élete maga irodalomtörténet.

5.

Amidőn Babits a Nyugat szerkesztésétől megvált, a Baumgarten-alapítvány, melynek célja végső fokon a magyar irodalom színvonalának emelése volt, igyekezett irodalmi kurátorának egy új orgánus megalapításához segédkezet nyújtani. Ennek a részletei azonban már más fejezetre tartoznak. Tervezgetéseinket az események váratlan alakulása rövidesen tárgytalanná tette. Osváttal a Baumgarten-díj első ünnepélyes kiosztása után – az estét is együtt töltöttük kedélyesen, nagyobb társaságban – csak egy alkalommal találkoztam még. Az Andrásy úti Korona kávéházban kerestem őt fel. (Néhány asztallal odébb – tőle tudtam meg – Kassák ült fekete ingben, egyedül.) Harsányi Kálmánról beszélgettünk, ki akkor halt meg. Arról: helyesen cselekedtünk-e, amikor nem adtuk ki részére a díjat. A díj havi részletekben került kifizetésre, nem élvezhette volna soká, jobban járt a néki nyújtott nagy összegű támogatással.

És elkerültük, hogy már az első alkalommal a jobboldalnak is adjunk díjat. Ironikusan elmosolyodott: „De hisz az *egyetlen* volt a jobboldalon, akinek ki lehetett volna adni.” (Nem is kapott hosszú éveken át az irodalmi jobboldalhoz tartozó szépiró Baumgarten-díjat.) Hirtelen megszólal Osvát: „Kosztolányit kellene bevélasztaniok a tanácsadó testületbe. Neki igazán ott a helye.” Mintha már akkor arra gondolt volna, hogy utódja lehetne a testületi tagságban. Ez volt utolsó találkozásunk.

Hallottam ősszel, hogy lánya gyógyíthatatlan és hogy nagybeteg ő maga is. Nem is jött el a Baumgarten-síremlék október eleji leleplezéséhez és a Paul Ernst tiszteletére tartott összejövetelünkre. Néhány nap múlva, 1929.* október 15-i kelettel Babitshoz a következő levél érkezett:

„Kedves Barátom, helyzetem olyan rossz, a segítség forrásai úgy kiapadtak, hogy ami utolsóknak maradt, kénytelen vagyok a Baumgarten segélyalapnál kopogtatni. Kérek járj közbe, hogy kaphassak belőle. Azt hiszem kérésemből, ha nem is volna teljesíthető, önként következik, hogy most már nem maradhatok a tanács tagja. Ne ítélj meg és kérlek küldd válaszod sietve. Barátod: O. E.”

A segélyalap felett csak együttesen rendelkezhattünk. Én akkor éppen kis olasz városokat jártam s nem voltam elérhető. Babits a bankszámlán lévő pénzünkről egyedül nem intézkedhetett. Várnia kellett a hó végére jelzett hazajöveletemig. Csak ezt válaszolhatta Osvátnak. De közben bekövetkezett az, amit Osvát semmiképpen sem akart túlélni: egyetlen gyermekének halála. Amikor október 31-én a határt átléptem, első tekintetem egy magyar újságra esett, mely feltűnő helyen hozta Osvát halálának hírért. Idejében érkeztem még az aznap délután néma csendben végbement temetéshez. Jeltelen sírba, ahogyan kívánta.

Ami Babitsot elválasztotta Osváttól és új út keresésére indította, nem érintette mélyen gyökerező tiszteletét emléke iránt. Nevét ritkán ejtette ki előttem. De két eset, az alapítvány ügyeivel kapcsol-

* [Osvát kézzel írt levelének (OSZK Fond III/974/6.) dátuma „1928 Október 15.” Ezután kapott is segílyt: okt. 16-án 500, nov. 12-én pedig 400 pengőt. – szerk.]

latban még emlékemben él. Egy költőről volt szó, kihez Osvát nagy reményeket fűzött: más alkalommal a testvéröccséről. „Meg kell tennünk – Osvát emlékéért” – volt Babits válasza.

Osvátra gondolt Babits akkor is, amikor nem is egy évvel halála után Mikes Lajosról emlékezett (*Az elmaradt vendég*, Ny. 1930. II. 319. o.). Szembehelyezve a két kritikust, rámutatott a „hatalmas irodalmi iskolázottságra és önfegyelmezésre”, mely Osvátot a „nehéz dologra, ami a szerkesztés” képessé tette. És nem mulasztotta el az egyetlen alkalmat, amikor Osvátról, az íróról írhatott, *Az elégedetlenség* könyvének díszes kiadásakor, 1931-ben. (Erről a cikkről írta Osvát Kálmán: „A Babitsén kívül egy hangot se hallottam, mely azt mondta volna: *Az elégedetlenség* könyve nem kétszáz olvasót érdemel!” *Magyar Csillag*, 1944. 344. o.) Az „Irodalom örök nevelő”-jének nevezte őt, ki e posztumusz könyvével is „példát adott a magyar írók nagy átlagának – a küzdelmes formálás kínjaira és a diadalaira”. Majd így folytatja: „ami első pillanatra a gondolat őszinteségének látszik voltaképp a lélek őszintesége s talán ez avatja ezt a kötetet lírává.” Nekem ezek a szavak revelálják Osvát Ernő titkát: az elvetélt költő tragikumát.

Irodalomtörténet, 1958. 2. sz.

Osvát Ernő (1876–1929)

EGY LITERÁRIS PÖR TÖRTÉNETE

„Örömmel adtunk helyet Basch Lóránt új adatokban gazdag, értékes tanulmányának. Nem minden megállapításával érthetünk azonban egyet, s ezért erre a problémára a jövőben még visszatérünk.

(A szerk.)

Irodalmunknak a két háború közé eső történetében máig tisztázatlan kérdés: mi indította a fiatal József Attilát, a legnagyobb élő magyar költőként tisztelt Babits Mihály költészetét megtagadó támadására,

mily magatartást tanúsított azzal szemben a költő,

mi történt közöttük és ment végbe a fiatal költőben az idősb költőtárhoz írott, egymásnak ellentmondani látszó két vers, az őt kigúnyoló és az előtte meghajoló vers között eltelt négy év alatt,

és miként alakult a valóságban viszonyuk azóta, hogy József Attila először részesült Babits kezéből Baumgarten-jutalomban, egészen addig, amíg röviddel halála előtt, végre elnyerte a díjat is.

Aki eddigelé József Attila biográfusai, életének kutatói és művének tanulmányozói közül ezekre a kérdésekre feleletet adni próbálkozott, csak a nyilvánosság előtt ismertté vált adatokra támaszkodhatott, legfeljebb kiegészítve tudomását személyes emlékezőekkel, feltevésekkel és a közszájon forgó mendemondákkal.

Az irodalomtörténet ma is uralkodónak tekinthető felfogását szabatos megfogalmazásban Komlós Aladárnak a *Magyarok* c. folyóiratban (1948. májusi szám) megjelent *József Attila és kritikussai* c. tanulmányában olvashatjuk. E tanulmányát Komlós a *Tegnap és ma* címen 1956-ban megjelent kötetében is közreadta. Korábbi megállapításait, újabb dokumentumok ismeretében, megkérdőjelezte ugyan, de Babits magatartása tekintetében, amelyet „még

mindig nem látott teljesen tisztázottnak”, fenntartani látszik. Álláspontját a következőkben összegezhetem: Babits József Attila *A Tollban* megjelent kritikájáért megharagudott, „öt kizárta a Baumgarten-díjból, *távoltartotta* a Nyugattól, és jelentős része volt a fiatal költő teljes elszigetelődésében és az irányadó irodalmi körök *lebecsülésében*”. (E kiemelések, valamint az összes idézetekben a kiemelések tőlem valók. B. L.)

Ez a Babitsot elfogultságban és személyi bosszúérzésben elmarasztaló ítélet, tényként ment át az irodalomtörténetbe¹, és e tudomány szak művelőinek tudatába s a köztudatba is. A kérdés tanulmányozói közül egyesek még tovább mentek, és Babitsnak József Attila esetében tanúsított magatartásából elítélő következtetést vontak az egész proletárvilágnak szóló, azt elutasító állásfoglalására. Legújabbban is még, a József Attila prózai műveinek kritikái kiadásához fűzött tárgyilagos magyarázat szerzője, Szabolcsi Miklós is, bár óvatosabb fogalmazással, lényegében az addig uralkodó felfogást teszi magáévá. Kétségtelennek mondja az *okozati* összefüggést József Attila támadása és Babitsnak és a Nyugat egész körének vele szemben tanúsított *rossz szándékú* magatartása között. A támadásban látja *okát* annak, hogy a Nyugat a későbbi években (nyilván Babits szerkesztése idején) e költőnek csak kevés verset közölt (a pamflet óta négyet, de Osvát idejében hat év alatt is csak kilencet). Konklúziója az, hogy Babits a *Toll-cikk miatt* helyezte

¹ A kérdés bibliográfiájából tekintettel voltam a következő művekre: József Jolán: *József Attila élete* 1. kiad.; Német Andor: *József Attila* c. könyve és *József Attila és kora* c. tanulmánya, a *Csillag* 1948. évfolyamában; Bányai László: *Négyszemközt József Attilával* (1942) és az *Akadémiai Krit. Kiadás III.* kötetében Szabolcsi Miklós magyarázata és az ott felsorolt kézíratos emlékezések; Fövény Lászlóné: *József Attila* c. könyve (1951); Komlós Aladár már idézett tanulmánya; Szalai Sándor részlettanulmányai az *Eötvös Loránd Tud. Egyetem* 1952–53. és 1953–54. *Évkönyveibren*; Czibor János tankönyve *Magyar könyv a középiskolások számára* (IV. oszt.) 1949; Horváth Márton tanulmánya a *Lo-bogónk Petőfi!* c. könyvében 1949, és a folyóiratokban talált vonatkozásokra. Ehelyütt hívom fel a figyelmet, hogy tárgyunkra költői megnyilatkozásokban is történtek utalások, Képes Géza *József Attilához* c. versében (*Nagyvilág*, 1947. 13. sz.) és másutt.

József Attilát „az író-költői értékrendben alacsonyabbra, valóságos értékénél” és, hogy a Baumgarten-díj kiosztásánál *emiatt* szorította őt érdemtelenül háttérbe. Bár József Attila életének kutatói és a róla szóló emlékezések írói egyetértenek abban, hogy a költő életének, az utolsó évtizedében, fontos tényezője lett a Babits Mihállyal való viszonyának alakulása, – mégse történt ez ideig még kísérlet se, a „függöny mögött” történetek felderítésére, és a nyilvánvaló ellentmondásoknak, nemcsak feltevésekkel operáló, de a *tények bizonyosságára* alapítható eloszlátására.

A teljes tisztázás szükségességének szempontja vezetett már akkor is, amikor a Baumgarten-alapítvány történetéről készülő munkámnak József Attila díjáról szóló fejezetét a tudományos kutatók felvilágosítására külön kidolgoztam. (L. az akadémiai kritikai kiadás magyarázatában e kéziratomra történt utalásokat és az Irodalmi Újság 1955. 34. számában megjelent *Néhány szó irodalomtörténet* c. cikkemet.) Az azóta elhangzott hozzászólások arra készítetnek, hogy a dokumentáció kereteit immár túllépve, munkám elkészülte előtt hozzam nyilvánosságra a látható tények *mögé* világító kutatásaim eredményeit.

Nem áltatom magam azzal, hogy e történet mellékszereplőjeként, annak minden rejtekébe betekintést tudtam nyerni. Mintha a protagonisták akarata is az lett volna, hogy ne kerüljön minden részlet a világ szeme elé. Egyikük sem nyilatkozott, bizalmasaik előtt sem arról, ami köztük az évek folyamán négy szemközt történt, és elzárkóztak a bennük végbement lelkifolyamatok közlése elől. József Attila legjobb emberei nem tudtak a költőnek Babits-hoz írott leveleiről. És az sem mutatta e leveleket senkinek (a *Nyugathoz* verseket küldő első levél kivételével). Amikor a kívülálló számára Babits még a megbékíthetetlen haragos hírében állott – „a jég már meg volt törve”, a fiatal költő részéről a közeledő lépések már megtörténtek és akit megbántott – a látszat ellenére – nem utasította vissza a „tékozló fiú megtérését”, sőt – kinyújtotta feléje kezét.

De minderről senkinek sejtelve nem volt.

Közel egy emberöltő után, amikor e történet mindkét szereplője rég a nemzet pantheonjában lelte örök pihenőjét, úgy vélem annak minden részlete már *irodalomtörténetnek* számít és minden mel-

létk tekintet nélkül, a nyilvánosság elé tartozik. Nemcsak a történetekre fog világhírűség derülni, de fény is a két nemzedék „pörösen szembenállott” nagy költőinek emberi alakjára.

1.

Kövessük nyomon a történetet.

Szálai visszanyúlunk 1923-ra, az első szegedi találkozásig. Az év május 17-én József Attila, nővérének Makóról ezeket írja: „Holnap kocsijön értem Mezőhegyesről, ahol lakásért és kosztért tanítok egy birtokos családnál, – ott leszek szombatig, onnan Szegedre megyek Juhász Gyula jubileumára”. Erre az alkalomra Pestről lejötték az egykori jóbarátok, még az egyetem éveiből: Babits és Kosztolányi. Velük tartott Babits fiatal felesége és Szabó Lőrinc is. József Attila izgatott várakozással nézett találkozására a legnagyobbak mondott élő magyar költővel, Babitscsal. Ő maga mondta ezt így nekem el évek múltán (1934 decemberében). Tizennyolc éves volt csak, Babits rajongója. „Olyasmit éreztem iránta – szó szerint idézek – mint ami a szerelem”. Remélte, hogy ugyanúgy, mint Juhász Gyulával, Babitscsal is „mindjárt jobban lehet”. De az – ismét az ő szavait idézem – „sehogy sem akart rólam tudomást venni”. Babits nyilvános szereplések előtt mindig lámpalázzal küzdött. Ilyenkor nehezen volt megközelíthető. Szabó Lőrinc, amikor megkérdeztem (1953-ban), nem emlékezett, hogy rajta különösebb tartózkodást vett észre a diákköltő irányában. Nevét Babits kellett, hogy ismerje már. Két versét a *Nyugat* áprilisi második száma nemrég hozta is. Kötetét, a *Szépség koldusát* fémjelezte a jubiléus Juhász Gyula előszava. De Babitsot körülfogták a régi barátok, szegedi tanár korából és a helybeli intellektuál hódolók. Figyelmét ezek leköthették. Nem sok hajlandóságot mutathatott, hogy a körülötte sürgölődő fiatalemberrel, aki szerette volna legújabb verseiről véleményét hallani, különösebben foglalkozzék. (Szabó Lőrinc emlékezett arra, hogy azokat neki is mutogatta.) Babitsnének azonban feltűnt – ezt később is emlegette – az ura körül settenkedő bozontos hajú ifjú, aki melléállt, amikor ő az ünneplők társaságát fényképezte. (E fénykép a *Babits-emlékkönyvben* V. I. a. reprodukálva van.) Nevét megjegyyez-

te és hazaérkezte után az ő részére is küldött a csoportképből Juhász Gyula címére.²

József Attila azonban szándékolt elutasítást érzett az elzárkózni látszó költő részéről és megsértődött. Évek múltán, amikor önmagában tisztázta végbement lelkifolyamatát, erre a szegedi találkozásra vezette vissza Babits-ellenes hangulatának csíráját. 'Annak persze sejtelve sem volt, hogy első találkozásuk mily változást idézett elő a fiatal költő lelkületében.

2.

Nincs adatunk, hogy a szegedi Juhász-ünnepség után, amíg egyszer együtt nem szerepeltek a Fiatalköltők előadójánál, 1928. december 14-én, találkoztak volna. A Zeneakadémia kamaratermét megtöltő közönség előtt Babits mondott Bevezetőt (*Nyugat*, 1928. I. sz.), és költőin szárnyaló szavakkal mutatta be „egy csoport újonnan jött madárként *fiatalabb testvéreit*, akik kihallják népük szívének primitív dobbanását, az emberi önzés lihegését, s a proletár külvárosok jaját, de a jobb jövőbe futó ember lábdobogását is”. A „proletárkülváros” ifjú költője, akire Babits gondolhatott, József Attila volt. Neve a *Nyugat* előzetes híradásában (1928. II. 770. o.) nem volt jelezve a közreműködők között. Babbitstól tudtam meg, aki közben közénk ült felesége mellé, az est legfiatalabb szereplőjének nevét. Utolsónak lépett a dobogóra, esetlenül és ábrándosan, ahogy a kamasz-Rimbaud-t elképzelve. Azóta figyeltem rá.

² Idézet Babitsné Juhász Gyulához intézett 1923. május 29-i leveléből: „Arra kérem kedves Juhász Gyula, szerezze meg nekem a csoportképen szereplő aranyifjúság címét, hogy küldhessek nekik is a képekből és jelöljék meg melyik képből kívánnak. Talán felírom a neveket” (a levélben 11 név között József Attiláét is olvassuk). E levélre Babits is ráírt néhány üdvözlő sort. Juhász Gyula 1923. június 1-jén válaszolt: „A képek körül nagy a tolongás, kivált a csoportképek körül. Ha lenne oly szíves ebből még néhányat címemre küldeni, én azokat szétosztanám a legérdemesebbek között. Így Étsy Emiliának, Eidusnak, Feszt Guidónak (és besúrva a sor fölé) József Attilának juttatnék belőlük.”

Néhány nap múlva, december 17-én Babits hétfői fogadónapján, a fiatal írók összejövetelén ott találjuk József Attilát is. Török Sophie naptári feljegyzései szerint akkor lehetett náluk először. Sokan jöttek el aznap – közeledett a nagy irodalmi esemény: az első Baumgarten-díj. A tizenkét fiatal között volt Illyés Gyula is, ugyancsak előszörre. Tanulmányát Babits utolsó verseskötetéről, *Az istenek halnak, az ember élről*, néhány hét előtt hozta a *Nyugat* vezető cikként. József Attila hívására jött el, és Babits üzenetére, hogy szeretne vele megismerkedni. Illyés elbeszéléséből tudom, hogy egy utcasarkon találkoztak és együtt mentek fel a költőhöz, hármásban Erdélyi Józseffel. És azt is, hogy József Attila és vendéglátója között, ezen az estén, élénk vita támadt Benedetto Croce *intuicionista* esztétikája körül³. A fiatal költő művészet szemlélete itt ütközött először össze Babitséval. Török Sophie feljegyzéseiben nincs nyoma, hogy József Attila másszor is megfordult volna Reviczky utcai irodalmi délutánjaikon.

A Fiatal írók előadóestjét egy hónapra követte a Baumgarten-díj első kiosztása. Csalódást hozott az alapítványra kezdettől fogva gyanús szemmel és irigyen tekintgető hivatalos és jobboldali irodalmi köröknek (l. Császár Elemér bírálatát az *Irodalomtörténet* 1929. évi 1. számában). De a polgári baloldal radikálisabb írói klikkjeit sem elégítette ki. Az Akadémia üléstermében végbement díjkiosztásnak Babits hatalmi pozícióját manifesztáló ünnepélyes aktusára, mintegy vezényszóra, megindult a „hajsza Babits ellen” – ahogyan Schöpflin elnevezte (Ny. 1930. I. 763. o.) – az ellentétes pártok szélsőségeinek orgánumaiban, és tartott fokról fokra élesedően másfél éven át, nem titkolt politikai éllel és egyesek gyűlölködésének kiéléseként. Gyengébb jellemet talán megtántorított és a kormánytámogatást élvező irodalom feléje kinyújtott karjaiba kergetett volna. De Babits nem hagyta magát eltéríteni „ennen tör-

³ A kritikai kiadás III. kötetében *Ihlet és intuición* címen olvasható esztétikai töredékből kitűnik, hogy a fiatal költő elmélyülten foglalkozott Croce intuiciontanával és annak fogalommeghatározását helyesnek tartotta. E vita emléke kísért az *Irodalom és szocializmus* címen tartott művészetbölcseleti előadásában is és a kritikai kiadás egyéb töredékes prózai darabjaiban.

vényei”-től. Hadállásából, a *Nyugat* és az Alapítvány fórumairól szilárdan védte a maga humanista és magas irodalmi elveit. Versben és prózában egyaránt. A sokat támadott *Az írástudók árulásában*, az *Ezüstkorban* és minden alkalommal, mely arra készítette, hogy szavát felemelje. Meggyőződésének és hitének ugyanoly keménységgel adott kifejezést, amint azt annak idején az „embertelen háború” ellen tette.

A polgári baloldalnak különösen két aktualitás kínálkozott támadási felületül: az „Ignotus-eset” és a „Kisfaludy-tagság”. Hogy megvilágítsam Babits helyzetét, Németh Andor *József Attila és kora* c. emlékezéséből idézek: „Vádolták Babitsot, hogy behódolt a hatalom előtt, megtagadta múltját, opportunistá lett. Az utolsó hónapok eseményei igazolni látszottak a gyanúsításokat. Levétette a lapról Ignotus nevét, csak azzal a feltétellel volt hajlandó Móricz Zsigmonddal társulni”. Vádlóként, művének első és következetes dicsérője, maga a „sértett” Ignotus lépett fel, nagy nyilvánosság előtt, a Zeneakadémia kamaratermében, 1930. január 14-én *A Nyugat útja* címen tartott előadásában. Hiába vállalta a történetekért Fenyő Miksa saját személyében a felelősséget (*Ny.* 1930. I. 178. o.). A köztudatban gyökeret vert a Babitsot elmarasztaló tévhit és az mai napig is tart. (L. Gellért Oszkár cáfolatát a *Levelezésem kortársaimmal* c. könyvében 115. o.) Holott, amikor Babits harmadiként belépett Fenyő és Móricz társaságába új tulajdonosként, a *Nyugat* címlapjának megváltoztatása, neki sem tetsző, de már elintézt dolog volt. Valóban Ignotusnak a sértődöttségre több oka is lett volna Móricz Zsigmonddal szemben az ötvenéves író mint politikust is ünneplő cikke után (*Ny.* 1929. II. 67. o.).

Ürügy volt a megtámadásra a Kisfaludy-tagság ügye is. Közismert, hogy a társaság elnöke az 1927. évi „közülést” megnyitó beszédében szembehelyezkedve a reakciós szárnyal (Vargha Gyulával, a másodelnökkel az élen), feladta évtizedes elzárkózását az Ady névvel fémjelzett *Nyugat* írócsoportjával szemben és megtette a kezdeményező lépést a „kettészakadt irodalom” egységének visszaállítására. Ennek próbaköve lett volna a *Nyugat*-csoport akkori vezérének beválasztása a társaságba. Babitsot ismert tradíciótisztelete mellett kizárólag „az irodalom szerepének és egységé”-nek érdeke vezette a tagság elfogadásánál. (Erre utalt is a

székfoglaló után a *Pesti Naplónak* – 1930. október 11-én adott interjújában.) A Nyugatosok Vörösmarty Akadémiája életképtelen maradt az 1925-ben általa kezdeményezett rekonstrukciós kísérlet után is. Azt remélte, ha Kosztolányival együtt belép a Társaságba, azzal megnyitja annak kapuját a többi, régi fegyvertársak számára is, akikre támaszkodva sikerülni fog az évtizedes tespedés során epigonná sekélyesedett irodalmi kört magasabb színvonalra emelni, múltjához méltó szellemi faktorra tenni.⁴ Nem könnyen határozta el magát. Az első alkalommal (1929 januárjában), amikor tudomást szerzett, hogy jelölése mily hullámokat vert fel, visszavonta beleegyezését. Ezt akkor a polgári baloldal hódoló elismeréssel vette tudomásul (l. Zsolt Béla vezércikkét a *Magyar Hirlap* 1929. febr. 6-i számában). De a társaság elnöke, Berzevichy, néhány hónap múlva a debreceni Csokonai-körben tartott vándorgyűlésükön (l. Kéky: *A százéves Kisfaludy Társaság* 193. o.) újból felvetette az irodalom egységének kívánalmát. („Örüljünk minden tehetségnek, minden sikernek, legyen csak egy tábor, a jó magyar irodalom tábora”). És a következő évben nem csak maga ajánlotta tagul Babitsot, de megválasztásához kötötte elnökségének megtartását is. Babits előbb többekkel tanácskozott – tanúja voltam a kiadójával, Miklós Andorral erről folytatott beszélgetésének –, amíg hozzájárulását a jelöléshez megadta. Ignotus már a jelölés hírére is átpártolással és a hatalommal való megalakuvással vádolta őt, említett előadásában, hitelt adva valami „reverzális”-ról elterjedt mendemondának. És az ő „sarkán ügöző sakálkák föltálalták az egész *komplikált árulási rémregényt*”. Utóbb csatlakozott hozzájuk a *Századunkban* (1930. ápr.) a *Levél egy Baumgarten-díjashoz* c. cikk Gombossy Sándor álnévvel tartart írója, „sanda mészáros”-ként nem is a címzettre (a fiatal Németh László volt az), hanem az alapítvány kurátorára sújtva, többek közt azzal a váddal, hogy haladó múltjával szakított és belépett a „magyar történeti osztályok véd és dac-szövetkezetébe”.

⁴ Emlékszem Babits szavaira: „Első dolgom lesz hogy reparáltassam a Móricz Zsigmondon esett sérelmet”. (1919-ben beválasztották, de a rákövetkező évben a „nemzethűség” megsértése okán kizárták.) Móricz nem volt hajlandó újabb választásnak magát alávetni.

Babits csak a régi barátot, Ignotust méltatta válaszra a *Nyugat és az akadémizmus* című cikkével (Ny. 1930. I. 171. o. az imént idézettek e cikkből valók). Azokhoz a „kis sakálokhoz”, akik „köréje sereglettek”, a „jobboldali senkikhez”, s „akik nem kaptak Baumgarten díjat” (célzás Szabó Dezsőre) és a „minden tehetség irigyeihez” nem volt szava több.

Ebben a Babits-ellenes hangulattól fűtött atmoszférában született meg József Attila pamfletje és látott napvilágot *A Toll* szépirodalmi és kritikai folyóirat 1930. január 10-i számában, *Az istenek halnak, az ember él* címen, mintegy preludiumként Ignotus előadásához. Ez az eddig nehezen hozzáférhető írás József Attila összes művei akadémiai kritikai kiadásának III. (prózai) kötetében immár közkézen forog, ami felment az alól, hogy tartalmával és értékelésével foglalkoznom kellene.

Elegendőnek vélem, ha idézem Németh Andornak *József Attila és kora* címen két évtized után írott emlékezéseiben található megállapításokat: „Tiszteletlen hangú förmedvény”, melynek „minden fecskendett mérge leplezetlen undor és gyűlölködés”, „nem az értelem sugallotta, hanem a végsőkéig felingerelt tájékozó, mindenáron marni és harapni akaró megveszekedett indulat”, „háborgó és fenekedő indulat, a megvetés és becsmérlés haragja”, mely az emlékezés íróját a hitvitázók gyalázkodásaira emlékeztette, és melyet „egyedülálló”-nak mond a magyar irodalmi bíráló történetében. Ugyanannak a szavait idézem, aki 1944-ben írott könyvében mint „éretlen diákcsiny”-ről beszélt a pamfletről, mintha Babits azt annak látszott felfogni, „és azért mégsem bocsátotta meg soha”. Ezek az idézetek az akadémiai kritikai kiadás magyarázatában is olvashatók. Nékem felnagyítottnak látszanak. Húsz év távlatában a pamflet olvastán, hogy Füst Milán észleletét József Attila verseiről – a *Medvetánc*ról írott bírálatából – erre az esetre is vonatkoztatva idézzem: „az a gyanúja támad az embernek, mintha írója jobban szeretne perlekedni, mint amennyire haragszik”, és hogy „szereti a saját maga merészségét”.

Történetünkre azonban nem tartozik József Attila magatartásának megítélése. Egyedül annak tisztázása, mi indíthatta őt a pamflet megírására.

A prózai művek kritikai kiadásának magyarázója teljes irodalmi

körültekintéssel és filológus szakszerűséggel foglalkozik ezzel a kérdéssel. De kielégítő magyarázatot, úgy vélem, ő se tudott találni. Mert nem fogadható el a pamflet indokául: sem az, hogy a fiatal költő ezzel kívánta együttérzését Ignotus és a mögötte álló polgári baloldal iránt dokumentálni, sem az, hogy a *Nincsen apám, se anyám* kötetről a *Nyugatban* megjelent kritika bősztette őt fel annyira, sem az, hogy a riválisnak tekintett költőtárs és barát, Illyés Gyulának ugyanerről a kötetről egy év előtt megjelent elragadtatott bírálatára szánta feleletül. Ezek a körülmények közrejátszhattak a megírásnál, a „vitriolos merénylet” szándékát megérlelhették. De annak nem lehettek *eredendő* okai. Még leginkább az igazságtalannak érzett Nyugat-kritika válthatta ki haragját, de akkor sem a *Nyugat* szerkesztője, hanem elsősorban az írója ellen, akinek véleményét költészetéről a *Napkelet* pályázatára benyújtott versciklusának bíráló jelentéséből (*Napkelet*, 1929. 1. sz.) egyébként ismerhette már.⁵ Németh Andor, amikor e bírálatnak döntő jelentőséget tulajdonít *A Toll*-cikk megírásánál (ugyan e véleményen van Komlós Aladár is id. mű 261. o.) nyilván hatása alatt maradt annak a jeletnek, melyet emlékezéseiben hosszú évek után is, oly élénk színekkel festett le. De József Attila (a Komlós Aladár által idézett tanulmányában közöltek szerint) nem lehetett elkényeztetve a verseskönyveire kapott bírálatoktól. És ha lekicsinylőnek érezhette is a *Nyugat* kritikusaét, rosszindulattól sugallottnak semmi esetre sem.⁶ Az íróról a szerkesztőre háritott ódium csak tünete volt a Babis ellen hevülő gyűlöletnek, fellobbanthatta azt.

⁵ Ez a bírálati jelentés így hangzott: „József Attila ciklusának (*Medáliák?* B. L.) csinált egyszerűsége mögött túlos fölényesség áll. Versei nem kényszerülten ilyenek, inkább ilyet is tud írni, ha akar. Műszöglelességei nem őszintén naitak. *Tehetséges* költőnek nem elég meggyőző írásai. Hartmann János, Németh László, Rédey Tivadar.”

⁶ Ennek bizonyossága az, amit és ahogyan Németh László néhány év múlva, a *Külvárosi éj* után a *Magyar lira 1932-ig* c. tanulmányában (*Tanú* 1932–33. 185. o.) annak költőjéről írt. „Akkor gondoltam (amikor a *Nyugat*-bírálatot írta), ime egy sokoldalú, gyökértelen fiatalember, aki nem tudja, mire tegye fel az életét, minden téren eljuthat a közepesig. S ma, mint a proletariátus nagy költőjét látom viszont. Van egy szép verse (*Mondd, mit érlel*), amely megérdemelné, hogy a magyar szegények újsága – ha volna ilyen – vezető helyen hozza.”

Barátok emlékezéséből tudjuk, hogy Babits megtámadásának gondolata már hónapokkal a Nyugat-bírálat megjelenése előtt foglalkoztatta a fiatal költőt. Fábíán Dániel az Irodalomtörténeti Intézetben őrzött kéziratos emlékezésében leírja, hogy az 1929-es év Hódmezővásárhelyen töltött nyarán mennyire „izgatta” József Attila fantáziáját Babits Mihály. Majdnem minden verskötetét, prózai írását folyton tanulmányozta és hosszú órákig tartó előadásokban igyekezett bizonyítani Babitsról kialakult leértékelő véleményének helytálló voltát.

De az eddig felhozottak mellett közrejátszhatott a pamflet megírásában még más is. Az 1929. év nyarának levegője mintha „pamfletbacillusok”-tól meg lett volna fertőzve. Július 14-én jelent meg *A Tollban* Kosztolányi cikke az Ady-revizióról *Az írástudatlannok árulása* címen. Ehhez és az azt követő vitához a szerkesztőség felkérésére hozzászólott József Attila is (az augusztus 18-i számban) *Ady-vízió* címen. Ebben kitért Babitsnak a *Magyarországban* közreadott nyilatkozatára és egy korábbi Ady-tanulmányára is. Gúnyos éllel, de még nem tiszteletlenül. Ezt követte szeptemberben Szabó Dezső röpirata a *Halálfiáról*, két évvel a regény megjelenése után. Régi gyűlöletből fűtött ártani akarásának ez volt utolsó kilobbanása.⁷ (Babits e nagy művét Németh Andor vette védelmébe, akkor még *A Tollban*.) Ez a támadás ösztökélhette a fiatal költőt, fokozhatta merészségét, hogy azon még túl is tegyen.

Akik ebben az időben József Attilával közelebbi érintkezésben állottak, tanúsítják, hogy az a húszas évek vége felé valóban kiábrándult Babits költészetéből, és utolsó kötetében, ellentétben Illyéssel, hanyatlás, elernyedés jeleit fedezte fel. Nem vette észre azonban, hogy maga is ugyanabba a hibába esett, melyet néhány hónap előtt az *Ady-vízióban* Kosztolányi szemére vetett: „Miért

⁷ A Babits-archívum őrzi a költő kéziratos dokumentumát, 1920 elejéről, Szabó Dezső szóbeli üzenetéről: Ha két-három hónap alatt nem csatlakozik hozzájuk, a nemzeti írók szövetségéhez, teljes erejével ellene fordul, egyébként amnesztíáról biztosítja. Babits keményen visszautasította. Erre következtek a hírlapi támadások, majd a toloncházi ügy, amelyek sugalmazójának Szabó Dezsőt tartották.

nem gázolt végig Ady valamennyi versén így? (már mint a *sok* nagy Ady-versen). Nem kételkedünk abban, hogy a fiatal költő valóban hitte is azt, amit Babits kifogásolt verseiről leírt, hogy az az ő esztétikai ítéletének volt a kifejezője. De hogy a „Kritika” gyökerei – melyet *A Toll* szerkesztője a cikket bevezető sorokban „mérészen tárgyilagos”-nak és Gyulai Páléhoz hasonlíthatónak mondott, mégsem az esztétikum területén keresendő – amit utóbb József Attila maga is elismert egy Babitshoz írott, alább ismertető leveleiben –, annak bizonyosága, hogy amikor belátta tévedéseit, akkor se vonta vissza a bírálatában foglaltakat, ahogyan ezt egy, bár nem sokkal idősebb, de a költészet mesterségében tekintélyként tisztelt költőtársának meg is ígérte. Történetünknek ezt az epizódját, mely a támadás okainak vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül, 1953-ban szabó Lőrinc a következőképp mondta el nekem.

A cikk megjelenése *után* találkozott József Attilával és szeméretette, hogy nincs igaza. Megegyeztek egy fogadással összekötött vitában, melynek az volt a feltétele: ha sikerül neki fiatal költőtársát tévedéseiről „minden pontban” meggyőzni, az megváltozott véleményét Babits tudomására fogja hozni. A Centrál kávéházban órák hosszában át tartó vita után József Attila „minden pontban” elismerte az öregebb barát igazát. „Ha látnám a cikket – mondta nekem ekkor Babits hú tanítványa –, pontonként meg tudnám jelölni, miként cáfoltam meg Attila állításait”. Amikor utóbb másodízben is szóba hoztam előtte a dolgot, elisméltette velem az általa elmondottakat, majd kíváncsi tekintettel fordult felém: „Vajjon írt-e valóban József Attila Babitsnak?” „Igen, három év után” (az 1933. március 2-i alább közlendő levélre gondoltam).⁸

⁸ Ennek az epizódnak egy másik variánsáról is tudok, melyet Fábian Dániel jegyzett fel, nem sokkal Szabó Lőrinc halála előtt, betegágyánál tett látogatása után. E szerint a cikk megjelenése *előtt*, Szabó Lőrinc lakásán folyt volna le a vita, melynek az volt a feltétele: ha József Attila százszázalékosan belátja tévedéseit, a cikket nem jelenteti meg. A nagybeteg költő ehhez azt a megjegyzést fűzte: „úgy látszik másnak – és megnevezte akit a fáma rebesgetett – nagyobb hatása volt reá”. Nekem valószínűbbnek tetszik a korábban elmondott variáns.

De ha nem a Babits költészetét lebecsülő esztétikai meggyőződése volt a pamflet megírásának eredendő oka, mégis mi lehetett az? Úgy vélem nem tévedek, ha kettős összetevő okra vezetem azt vissza. Egy sajátosan személyes érzelmi indokra, melynek megvilágítására történetünk későbbi folyamán nyílik majd alkalmam, és egy az akkori irodalmi helyzetből eredt hatóokra. A *Toll*-cikkszerkesztői bevezetőjében József Attila tollára árulkodó szavak, a „mondvacsinált tekintély előtt való szolgálai lealjasodás”, mely ellen a pamflet harcot hirdet, utóbbira utalnak.

Babits, mint már érintettük, ebben az időben érkezett el „irodalmi vezérségé”-nek tetőpontjához. Nem ő kereste e szerepet, nem tűzte életcélul maga elé – ha olykor gondolhatott is rá és nem is érte egészen készületlenül. Sorozatos véletlenek összejátszása hozta azt magával, hogy a döntő szó irodalmi kérdésekben, abban, hogy ki számíttassék igazán írónak, a forradalmak után neki jutott osztályrészül. Ady korai halála – majd az, hogy Ignotus külföldre költözésével az egyetlen irodalmi fórum szellemi vezető, Osvát halálával szerkesztő nélkül maradt, és végül a Baumgarten-alapítvány, amely anyagi erőt nyújtott az ő irodalmi céljainak szolgálatára: az általa igazinak tartott irodalom és általa tehetségesnek felismert fiatalok támogatására.

Babits katexochén tanító, nevelő alkat volt. A hivatástudat, amely őt ifjan a tanári pályához vonzotta – amikor annak kapuja a néhány hónapos egyetemi tanárság következményeként –, végképp bezárult előtte, a húszas évek kezdetétől kielégülést keresett és talált is a fiatal költőnemzedék *tanítómesterének* szerepében. Egy régi vallomását idézhetem – amely Rákosi Jenő (az ő tanítása alkalmas voltát ki-kezdő) támadásakor, a *Nyugatban* (1915. II. 1246. o.) A „*Fiamhoz*” c. vers bevezető soraiként jelent meg: „Meg nem állhatom, hogy ki ne mondjam a világ színe előtt azt az érzelmemet, mely minden tanítványomom keresztül a *jövendő nemzedékhez* köti lelkem”. Ennek a nemzedéknek tehetségeit megtalálni, azokat maga köré gyűjtve szellemének hatókörébe vonni, fejlődésüknek irányt mutatva fölöt-tük őrködni: ezt tekintette a húszas évek óta alkotó életművének ki-teljesítésén túl, pályája legfontosabb feladatának.⁹

Ezt az attitűdjét elismerte Németh László is – kinek ragyogó te-hetségét Babits a *Napkeletben* meglátva, szoros munkatársként őt

magához láncolni mindent elkövetett –, amikor *Visszatekintésében* (*Tanú*, 1932–33. 262. o.) megállapítja, „hogyan az idősebbek közül őt érdekelték legjobban a fiatalok. Nem volt a kornak fiatal írója, aki felé, ha egyszer beérkezett, ki ne nyújtotta volna kezét.” Mégse tudott Babits és a kor fiataljai között – egy-egy kiválasztott fiatal barát kivételével – az a meghitt bizalmasság, tanítványi hűség, és a mesterhez tartozás érzése kialakulni, melynek példáit Platón-tól–George-ig az irodalom történetéből ismerjük. „Nem egy a legőszintébb hívek között – írja Németh László (id. mű) nyilván Szabó Lőrincre és Sárközi Györgyre gondolva –, lassan eltávolodott tőle, éppen amikor a pápai tekintély ráakodott.” A fiatalok nem értették Babits érdeklődésének önzetlen céljait, kételkedtek tiszta szándékában. (Ezt utolsó írásában az *Írók két háború közt* előszavában Babits is megállapítja rezignáltan. L. bővebben a *Dunántúl* 1956. 19/20. számában *Egy Gelléri naplórészlet magyarázata* c. cikkemet.) Berzenkedtek a „szinte példátlan hatalom” ellen, mely nemcsak jutalmat osztogathatott, de büntetett is azzal, hogy nem jutalmazott. (Németh László id. h.) (Mégis igyekeztek inkább az előbbienek csoportjához tartozni.) Úgy vélték, Babits útjában áll szabad érvényesülésüknek, akadálya az „öregek”-től független orgánumok köré tömörülésüknek és hogy eljött a nemzedékváltás ideje, mint egykor a *Nyugat* indulásakor. A húszas évek generációjában a „nemzedékeszme” és az elkülönülés vágya jó néhány éve élt már és keresett kiutat is szecessziós kísérletekben (így 1927-ben

⁹ Erre az időre eső nyilatkozataiban Babits ismételtén kitért a fiatalokra váró feladatok megvilágítására és nemzedékének az új nemzedékhez való viszonyára. Különös figyelmet érdemel az *Új anthológia* előszava, amelyet *Új nemzedék* címen felvett az *Írók két háború közt* kötetbe is. Cáfolata is ez az írása annak a *Baloldal és Nyugatoság* címen írott cikkére épített vádnak (I. Szalai S. id. dolg. „e hirhedt”-nek nevezett cikkéről), mintha a „proletárköltészettel” és a „népies” „iránnyal”, melyet a második nemzedék egyes csoportjai képviseltek *elutasítólag* szembehelyezkedett volna; felismerte jelentőségüket, csak másképp értékelte azt. (I. még az *Új anthológiával* egy időben keletkezett *Tavaszi szél* c. versét a *Nyugat* 1932. márciusi számában, melynek összefüggésére a szóban forgó kérdéssel Bóka László mutatott rá legutóbb a két világháború közti líráról tartott akadémiai előadásában.)

Szabó Lőrinc *Pandorájában*), amikor Németh László Babits ellen irányuló éllel felvetette és megfogalmazta nemzedékük problémáját és elhatározta, hogy a nemzedékváltást a maga útján és a maga eszközeivel megvalósítja (l. *Ember és szerep* 145. o.).

Babits jóval történetünk ideje előtt világosan látta a közte és a fiatalok között tátongó űrt, és szinte tragikusnak ható előérzessel, nyíltan a szemükbe mondta, hogy tudja mire lehet részükről elkészülve. Már 1924-ben írja a *Fiatalok c. Könyvről könyvre* cikkében (Ny. 1924. I. 162. o.): „Az irodalomban bevett szokás az apagyilkosság. Akárcsak egynémely vad törzseknél. *Lélektan indokolja, erkölcs szentesíti igen sok esetben.* Az író hasonlít talán az ókori Némi papjához, aki állását csak akkor kaphatta meg, ha elődjét sikerült megölni”. Akihez Babits – válaszként levelére – e sorokat írta, Sárközi György, tanítványnak számított. És mégis az ars poeticának vele egy hitét vallóhoz is ilyennek látta az öregedő költő a maga helyzetét. Majd így folytatta: „A fiatalok előtt gyakran úgy érezzük, hogy lebunkózni való öregekként állunk az útjukban. Sokszor, többé-kevésbé burkolt formában, értésünkre is adták, hogy *hajlandók* bennünket lebunkózni”.

A „fiatal”, aki nemcsak hajlandó volt erre, de azt meg is kísérelte – József Attila volt. (L. Németh Andor szavait id. h. „megsemmisíteni, tönkretenni akarta Babitsot”.) Függetlenül nemzedéktársaitól és nem azok sugallatára, de ugyanúgy az idősb nemzedék jogán hatalmat gyakorló vezér elleni lázadás eszméjétől és vágyától hajtva, mint a maga nemzedékéből mások sokan. Őt aztán „elvi ellentétek” is elválasztották Babbitstól (a régi cikk utal is ily ellentétek lehetőségére). Nemcsak világnézetben (spiritualistától a materialistát), irodalomszemléletben (az arisztokratikus irodalmat valótól a plebejust vallót), de ellentét a költészet értelmének és emberi jelentőségének megítélésében, gondolkodásuk módszerében (Babitsé empirikus, önmagából építő, a másik spekulatív, premisszákból kiinduló), költői és emberi alkatban, gyökereikben és sok minden egyébben, s nem utolsósorban ízlésben. (Babits irodalmi rokonszenveinek csírája ízlés-affinitásban keresendő, József Attilaé világnézetiben.)

Így nézve József Attila fellépését a fennforgott irodalmi helyzet szemszögéből és azzal összefüggésben, az nem tekinthető *csupán*

személyes ügyének. A korszak irodalmi életének tüneti jelenségeként jelentkezik, a legpregnansabb alakjában. Jobban közelítjük meg így az igazságot, mintha egyszerűen az ideológiai szemlélet kétségtelen különbözőségére vezetjük azt vissza, – egyes magyarázó módszerét követve. Így találunk feleletet arra, hogy a támadás, az ellentétes világ- és művészet szemlélet követői közül, miért irányult épp Babits Mihály ellen.

József Attila támadása a kor nemzedékkérdés-komplexumának a hajtása volt. Vadhajtásnak nevezhetnők a maga szilajságában és egyedülállóságában. De titáni lázadásnak is az irodalmi olimposz trónjának „bitorlója” ellen. Lázadásnak nevezte azt – később egy versében – József Attila maga is – az „apai ház”: a Babits költészet ellen, akitől talán *techné*-ben többet tanult a Nyugat-nemzedék nagyjai közül. (Talán ezért is lázadt ellene?)

Babits számára, azok után, amit régi cikkéből idéztem, a pamflet ténye nem okozhatott meglepetést. Legfeljebb hangja. Nem kétséges, hogy olvasta. Erre mutat Török Sophie egy feljegyzése. Barátok látták is asztalán. Közönyösnek látszó magatartása, amellyel némaságba burkolódzott, nem lephet meg azután, amit évek előtt megjósolt önmagának. De ha nem vette is komolyan, ha íróját akkor nem is becsülte még és azzal talán különösebben nem is rokonszenvezett – ha edzve lehetett már mindenfelől jövő és mindenfajta támadással szemben, ez a támadás, mint a *fiatal* költőnemzedékből mesteri tekintélyének aláásására törő, lelke mélyén sebet kellett, hogy ejtsen. Ezt tudva, kerültem én is, hogy valaha előtte szóba hozzam.

Tudjuk, hogy a *Nyugat* A Toll-cikk megjelenése után a Figyelő rovatban a Folyóiratok beszámolójában (1930. I. 332. o.) nevének említése nélkül csak annak megjegyzésére szorítkozott, hogy A Toll kritikusa újítást hozott be „amennyiben a verskötet egyes strófáit át is dolgozta”. A *Nyugat* az eredeti szövegeket és az átírásokat egymás mellé állítva az olvasóra bízta, miként vélekedjék az effajta kritikáról.

Komlós Aladár kéziratoss emlékezésében említi, hogy úgy ő, mint Németh Andor igyekeztek eltéríteni József Attilát a cikk közétételétől. Többek leírásából tudjuk, hogy a fiatal költő a közzététel előtt a Japán kávéházban az ún. „Toll-asztal”-nál csoportosult

barátainak fel is olvasta azt, (de nem valószínű Bányai közlése, hogy ott neki akkor már nyomtatott szöveget mutatott). Mondják, voltak akik ez alkalommal fogadást ajánlottak: ilyet azért mégsem merne közzétenni. De ezzel csak olajat öntöttek a tűzre. Az indultól hajtott ember saját szavai akusztikáját nem hallja. Ez áll az íróra is. Épp ezért évtizedek távlatából a felelősséget a cikkért elsősorban nem is annak írójára, mint inkább azokra kell hárítanom, akik *megjelenését* lehetővé tették, azokra, akik világosan láthatták, ha az okfejtéséből nem, de a cikk stílusából és a gyerekes, csúfolódó befejezésből, hogy mi sugallotta ezt az írást. Akik siettek a „tárgyi kritikát” kampányukban felhasználni, és a fegyvert minél szélesebb körre hatóan „elsütni”. Ezért terjesztették külön lenyomatban is. József Attila hitte, elhitette magával, hogy igazat írt. A „hogyan”-t a *furor* diktálta, aminek ellenállni, tudjuk mily nehéz. A *Toll* gazdái azonban (ezt a számot ugyan a színtelen Kaczér Vilmos jegyezte már felelős szerkesztőként) nem lehettek jóhiszeműek. Babits már korábban szemükre hányta a *Nyugatban* (1929. II. 303. o.) *Személyi ügy* címet viselő kemény cikkében, az Ady vitára reflektálva (I. a cikk előzményeit Gellért: *Kortársaimban*, 273. o.), hogy *A Toll* urai szemében „a legnagyobb bűn jóhiszeműnek lenni és másokban jóhiszeműséget feltételezni.” Majd ekként folytatta – a Kosztolányi kritikája által a nagy halott költőre rászabadított „hiénák”-hoz fordulva: „A hiénák már bennünk is halottat szagolnak. Mindannyiunkban, akik az Érték és Szellem erejét képviseljük még *hitünkkel* ekközt a nép között s egyre-egyre sarkunkba harapnak irigy fogaikkal!” (Dente invido mordeor – mondta egykor a latin költő is támadóiról.) E szavakat személyes célzásnak fogták fel Zsolt Bélára, aki válaszolt is *Csendes válasz Babits Mihálynak* címen. De az igazi választ *A Toll* csak hónapok múlva adta meg, amikor József Attila pamfletjének hasábjain helyet adott, – szenzációhoz illőt. Kétségtelen bizonyítékaul önmaga ellen, – a „rosszhiszeműség”-nek. Akik *A Toll mögött* állottak, nem törődtek a következménnyel, amellyel az a fiatal költőre járhatott.

József Attila – Török Sophie közléséből tudom – elmondta Babitsnak *A Toll*-cikk történetét. Meg is nevezte azt, a *Levél egy Baumgarten-dijashoz*-íróját, akitől először kapta kezébe lesújtó, gúnyos véleménnyel a megtámadott verskötetet, és aki a későbbi

fejleményeknek „rossz szellem”-ként sugalmazója lett. Török Sophie ugyanekkor azt is elmondta nekem, hogy Babits Mihály „voltaképp nem is haragudott József Attilára – ő igazán haragudni nem tudott.” Ugyanezt mondta maga Babits is Szántó Juditnak, amikor Baumgarten-segély ügyben, 1933. februárjában nála járt: „Én nem haragszom őrá.” Ezt igazolja a történetünk.

4.

Néhány hónappal *A Toll*-kritika után egy gúnyvers jelent meg a *Kortárs* című rövid életű folyóirat 1930. április 27-i számában *Egy költőre* címen. Jóval enyhébb, rövidített változata annak, mely a *Dönts d a tökét, ne siránkozz* kötetben, 1931 márciusában, napvilágot látott. Ez a vers Bálint György 1940-es kiadása óta a kötetben megjelent alakjában olvasható az összversek között. Szerkezetéből kétségtelen, hogy ez a vers eredeti alakja. A *Kortárs*ban közzétett szöveg – költőjénél nem szokatlan jelenség – „kozmetizált”. Az irodalomtörténet egyértelmű megállapítása szerint (csak József Jolán s Németh Andor nem tesznek említést e versről emlékezéseikben) nem kétséges, hogy az kiről, kihez szól. Bár a Nyugat-generáció más akkor élő költőnagyságára, az egy Juhász Gyulát kivéve, legalább annyira vonatkoztatható, mint a *Május huszonhárom Rákospalotán* és a *Cigány a siralomházban* költőjére.

E vers a költő indulatának csillapodását mutatja. Mérgét a kritikában kiadta. De a hangváltás aligha eredt annak belátásából, hogy a bírálat „túlélés” volt. (Krit. kiadás III. köt. magyarázata a végén.) Élességben a vers nem sokkal maradt a pamflet mögött. Gúnyban talán túl is tesz rajta. Szabadosságban helyenként az antik epigramm-költők merészségével lépi túl az ízlés határait. A fiatal költőt nem tartotta vissza további támadástól, hogy az irodalom világában nem volt meg pamfletjének az általa várt visszhangja (a kritikai kiadás kommentárjában felsorolt egy-két baráti tetszésnyilvánításon kívül), és hogy visszatetszést keltett vele rokonszenvező körökben is. (L. Márai Sándor cikkét az *Újság* 1930. jan. 16-i számában *Cégváltozás* címen, „a fiatalság táborából Babitsot ért épp oly túlzott és igaztalan, mint erőszakolt és neveletlen támadás”-ról szólva.) A fiatal költőnek újabb támadásra alkalmat és tápot adott

Babits már ismert válasza Ignotushoz. Erre alludálnak a gúnyvers egyes kitételei; így „a sakált kiált”; a „vénebb békákkal békül” utalva Babits által „minden tiszteletre méltó”-nak nevezett Kisfaludy társasági elnökre; az „olcsón adódott el” pedig célzás a megtörtént választásra.

Míg a kritika *csak* esztétikai síkon mozgott (Németh Andor i. m. 204. o.: „József Attila nem politikai magatartása miatt vonta felelősségre Babitsot, hanem azért, mert rossz verseket ír”), a gúnyvers politikain. De *elvi* kiállásnak a l’ art pour l’ art művésével szemben, ahogy eddigi magyarázói egyértelműen állítják, mégsem mondható, még ha ezúttal támadja is Babitsot, mint a nép sorsával és a jövővel nem törődő költőt. (Erről *A Toll*-cikkben még esett szó.) Elvi kiálláshoz József Attila illőbb keretet és méltóbb formát talált volna. Talált is később, az *Ars poetica* sokszor idézett soraiban. Miért is választotta volna *elvi* támadás célpontjául épp azt a Babitsot, akinek szájából nem is oly régen hallotta, hogy a *fiatalok* feladata hangot adni a nép vágyainak, a proletárok nyomorúságának, a jobb jövő reménységeinek ugyanúgy, ahogy ők, az öregek is teljesítették a „véres háború” idején a maguk kötelességét. Miért nem inkább azt támadta, akinek az „elefántcsonttorony még mindig emberibb és tisztább helynek látszott, mint egy pártiroda”? Épp ezért az eddigi magyarázatokkal ellentétben nem tudok ennek a versnek merőben ideológiai *cél*kitűzést tulajdonítani; abban ugyanannak az indulatnak, melyben a pamflet fogant, formai változatát látom. A politikum itt csak támadási felület és fegyver volt, nem cél és indok.¹⁰

Hogy látta-e Babits a gúnyverset, arra nincs adatunk. Feltehető, nem kerülte el figyelmét, amikor az *Uj anthológia* szerkesztésénél

¹⁰ Elvi jelentőségének tartják e verset Horváth Márton *József Attila költészete* c. cikkében (i. h. 32. o.), Fövéyné, Czibor, a Kritikai kiadás. Valamennyien Babitsot parodizálnak mondják. De kompozíciója, ritmusa és nyelve is jellegzetes József Attilára. Legfeljebb alliterációs célzásokról beszélhetünk Babits fiatalkori költészetére. A vers az „osztályharcos” költészetet *üldöző* Babits ellen irányultnak (Kritikai kiadás jegyzete) azért sem mondható, mert a *Baloldal és Nyugatosság* c. cikk, melyre ezt a vádat alapítják – egy fél évvel később íródott, mint a vers.

József Attila összes kötetét megtekintette. Ha látta is, legfeljebb mint modern „iambos” érdekelhette a „poeta doctus”-t.

Ebből az időszakból József Attila Babits-ellenes érzületének még egyéb nyomait is találjuk. Így abban az ismertetésben, melyet a Hankiss-Juhász-féle *Magyar irodalomtörténeti panoráma* francia kiadásáról a *Kortárs* 1930. augusztus 25-i számába írt. Ezúttal az *Írástudók árulásának* íróját, mint gondolkodót intézi el egy csúfondáros megjegyzéssel. A már említett 1931 elején tartott művészetbölcseleti előadásában pedig (*Irodalom és szocializmus*, Kritikai kiadás, III. 85. o.) a híres esszéből kiragadva egy félreértett mondatot, fölényesen megleckézteti Babitsot az „intuicío” fogalmáról. Indulatának parazsa még nem aludt ki.

5.

A támadások évét követő két évről nincs mit feljegyeznünk. József Attila elhallgatott. Babits nem beszélt róla. Baráti emlékezések is hallgatnak erről az időszakról. Csak Bányai László emlékezésében találunk adatokat (*Négyszemközt József Attilával*, 86. o.). „József Attila szánta-bánta amit elkövetett”, „hogy erősen melléfogott”. Elmondja még azt is az emlékezés írója, hogy „1932 karácsonyán Babits Mihálynak hosszú levélben ismeretlenül ezt meg is írta”. Ily levél azonban nem található a hiánytalanul megmaradt archívumban. Babits minden levelet, minden írást, amely életéhez adalékul szolgálhatott gondosan megőrzött. (Házassága óta felesége – túlzásig nőően.) Nem tehető fel, ha kezébe került e levél, hogy elkalódott. Egy hónappal később különben is a költő maga fordult Babitshoz, az alapítványtól segílyt kérő levéllel. Bányai erről nem is tud. Az egész irodalmi világ előtt befejezett tényként állott az, hogy József Attila a Baumgarten-díj kurátorával és a *Nyugat* főszerkesztőjével végképp elrontotta a dolgát. És ez a látszat mindvégig megmaradt.

A némaság éveit félbeszakította a *Nyugat* 25 éves jubileuma alkalmából kiadott *Uj anthológia. F fiatal költők 100 legszebb verse*, amelynek szerkesztését Babits vállalta. József Attila is kapott meghívást a részvételre. A *Nyugat* kiadó hivatalához küldött válasza ekként hangzott: 1932. március 17. *Kérésükre szívesen beleegye-*

zem, hogy a Babits Mihály szerkesztésében megjelenő, szerkesztő által választandó versem díjtalanul felvétessék az új anthológiába és a következőkben közlöm életrajzi adataimat: születtem 1905-ben Budapesten, jelenleg is itt tartózkodom, néhány év óta állás, elhelyezkedés és foglalkozás híján, író vagyok. Könyveim: – „Szépség koldusa” (Koroknay kiadás Szeged, 1922), „Nem én kiáltok” (uo. 1925), „Nincsen apám, se anyám (Génius Budapest, 1929), „Döntsd a tőkét ne siránkozz” (Új Európa 1931 – elkobozva).

Facsimilében közlöm Babits kéziratát arról, amit ebből az életrajzból az antológia függelékébe átvett. (Az „iskoláit Szegeden és Bécsben végezte” – mondat az ő beszúrása; A „Döntsd a tőkét” elkobozását pedig törölte.) A szerkesztés előmunkálatainál Babits Aranyra emlékeztető lelkiismeretességgel és pedantériával járt el. Nem elégedett meg azzal, hogy a maga ízlésével döntse el, kiket vegyen fel a fiatalok közül és hány verssel. Erről előbb megkérdezte tizenöt versértő barátját. Az *enquête* eredményéről aztán táblázatos kimutatást készített, hogy ki hány szavazatot kapott a fiatal költők közül és hogy ehhez képest hány verssel, hány oldalon és hány sorral szerepeljen a könyvben. (Babits ezt az antológiát az általa „kikutatott” irodalmi közvélemény tükrének szánta, nem tekintette a maga irodalmi ízlése kifejezőjének, mint a Baumgarten-díj odaitélését.) Hangsúlyozta is az előszóban, hogy azt a „teret, melyet az egyes költők – 33-an voltak – elfoglalnak, semmi esetre sem szabad kritikának, vagy értékmérőnek tekinteni.”

Az archívumban őrzött dokumentumok szerint – Babits, a megkérdezettek „tervei” megjelölést használta – József Attilára heten szavaztak: Fenyő László, Gellért Oszkár, Hevesi András, Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc és e sorok írója. József Attila neve egyébként szerepelt már Babits tervezetében is. Emlékszem szavaira, amikor az általam javasolt neveket telefonba mondtam (Babits feljegyzése is megvan erről): „Minden versét elolvastam, de kettőnél többet legjobb akarattal sem találtam.” Ez a két „legszebb” vers a *Tiszta szívvel* és a *Megfáradt ember*. A szavazatok számszerű arányának is két vers felelt meg. Komlós Aladár (már id. tanulmányában 272. o.) „lekicsinylés” és „neheztelés” jelének találta, hogy Babits József Attilát csak annyival szerepeltette, míg valamivel idősebb, a *Nyugathoz* közel álló költőtársait

József Attila *1905

Budapest; Székesfehérvár és Pécs
~~1922. évi kiadás~~
 Nem en kiadás 1925. évi
 Magyar nyelv, és nyelvészet 1929. évi.
 Döntés a költ. és nyelvészet 1931. évi.

---

20 sor lista művel
 14 " megfajult ember
 34 "
 12 "
 46 " = 10 db + 14 sor

Babits Mihály kézírata József Attila életrajzi adatairól.

Uj anthológia, Nyugat-kiadás, 1932. 150. l.

nyolc-tíz verssel is. Maga József Attila azonban, úgy látszik, nem ezen a véleményen volt, és a történetek után, magát a meghívás tényét és azt, hogy legfiatalabbként az Anthológiában szerepel, jószándék jelének fogta föl. Erre mutat ez évi október 6-i Babits-hoz írott első levele:

„Igen tisztelt Uram! Kérem vegye barátságos cselekedetnek, hogy verseimmel fölkeresem. Arra az esetre, ha a versek megnyernék az ön tetszését és szándékában állana közölni őket, megjegyzem, hogy november közepére egy versfüzetet fogok kiadni s e füzetben a küldöttek is megjelennek. Ismételten kérem vegye barátságos cselekedetnek jelentkezésemet és fogadja tisztelő üdvözetemet.”

Néhány nap múlva, október 12-i kelettel újabb levél érkezett Babits-hoz. „Igen tisztelt uram. A rend kedvéért közlöm, hogy a küldött

költemények közül időközben az „Ordas”, „Emlék”, „Ritkás erdők alatt” és a „Hetedik” címűeket eladtam, továbbá, hogy említett versfüzetem minden valószínűség szerint napokon, esetleg egy héten belül megjelenik. Kérem fogadja megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.”

A beküldött versek közlésére a *Nyugatban* nem került sor. Közben megjelentek a „*Külvárosi éj*, József Attila újabb költeményeiből” című füzetben.

A következő év elején teljes elhagyatottságában (József Jolán könyvéből tudjuk, hogy patrónusa ekkor szüntette be a havi támogatását), mint a Baumgarten-alapítvány gondnokához fordult József Attila Babitshoz. A levél 1933. január 28-án kelt és így szól:

Babits Mihály úrnak, a Nyugat szerkesztője, a Baumgarten-irodalmi alapítvány gondnoka. Budapest VI., Székely Bertalan u. 27. III. 47. Igen tisztelt Uram! körülményeim arra kényszerítenek, hogy megkérjem Önt, mint a Baumgarten Irodalmi Alapítvány gondnokát, legyen segítségemre az Alapítvány anyagi erejével. Kérésem okát – szinte a költői szemérem maradványa nélkül – a következőképpen vélem előadhatónak.

Feleségemmel együtt hosszabb idő óta a szó szoros értelmében éhezünk. Ellenőrizhető adat: az Írók Gazdasági Egyesülete ebéd gyanánt egy kávé és egy zsemlyét utalt ki számomra a Club kávéházban, ezt a segítséget hónapokon át igénybe vettem, azonban ez év jan. 1-ével az megszűnt. Feleségem házimunkák fejében rokonoknál ebédelt. Ez már kínossá vált.

„Jövedelmem” ez évben 15. pengőt tett ki. Ezt az összeget mint a kávé – az I. G. E.-től kaptam. Majdnem minden holmink – beleértve az ágyneműt is – zálogban van. Lakkbérhátralék miatt aggodnom kell és féltennem ezt a barátságtalan szoba-konyhát, amelyben még lakunk. Szeptember 8 óta nem tudtam villanyszámlát fizetni. Ma kaptam négy havi áramfogyasztásról szóló P. 193,35-öt kitévő egyesített számlát, amelyet hétfőig – ma szombat van – ki kellene fizetnem, különben nem kapok világítást.

Nem fűtünk. Nincs cipőm. Azaz egy 43-as, gombos, betétes lakkcipőben járok. 39-es lábam van. Szobánk ajtajának kilincse fél éve le van törve.

Nem takart seb kell, hanem festett vérzés – mondhatnám, hogy száraz kenyérhéjon rágódunk. Az igazság az, hogy pl. tegnap este

vacsora és cigaretta nélkül lévén, olyan száraz kenyérdarabokat szopogattam, amelyet feleségem prézlinek rakott el régen. Tartozom azzal, hogy nem az éhség vitt erre, hanem a cigarettahiány. Az éhséget megszoktam. Megszoktam. Ezt a pillanatot választottam ki, hogy a kissé keserű pohár után nyuljak. Egy hétig majdnem negyvenfokos lázban fekiüdtem. Egyetlen közönséges keskeny diványunk van, azon alszunk ketten. Lázás beteg mellett, vele egy takaró alatt aludni, kevés a szerelem. Feleségem a földön csinált fekhelyet magának, derékaljul összehajtogatott egy pokrócot, és kabátokkal takaródzott. Mire lázam 38 alá csökkent, a feleségemnek volt 39, ő fekiüdt a diványra és én a földre. Most nap mint nap az fekszik a diványon, aki rosszabbul van. Aki lázasabb, aki jobban köhög, aki jobban izzad. És így tovább. Nagyon sajnálom, hogy Öntől, akit megbántottam, pénzt kell kérjek. Nagyon sajnálom ezt a festett vérezést is. Kérem fogadja tiszteletem kifejezését.”¹¹

E levéllel időben összeeshetett – hogy Bálint György a *Pesti Napló* szerkesztőségéből felhívott egy délután és megkérdezett – szó szerint idézve: „Ugy-e kizárt dolog, hogy József Attila a Baumgarten-alapítványból segélyt kapjon? Pedig rettenetes nyomorban van.” Babits kérdésemre nyomban hozzájárult. (1933. évi ügyirataink elpusztultak, így nem tudom pontosan megállapítani, mikor történt a segély elküldése.) A levelet Babits nekem sem mutatta meg. Nem tekintette egyszerű alapítványi ügynek. Nyilván József Attila sem. Ahhoz, hogy segélyt kapjon, nem volt szükség „sebeinek” mutogatására. A segélykérésen túl tapogatózás is volt. Első lépés a Babitshoz vezető úton. A szánalomkeltés mögül kihangzik a kibékülés vágya.

¹¹ Ezt a levelet egy irodalomtörténész [Lukácsy Sándor – szerk.] az *Irodalmi Újság* 1952. évi 22. számában engedély nélkül leközölte és kommentálta is, a Babits Arany Jánoshoz szonettjéből idézett sort tévesen hozva *A Toll*beli támadással kapcsolatban. Tévedett abban is, amikor az idézetet a l' art pour l' art-ra vonatkoztatja, holott ezzel a levél írója egyszerűen a maga helyzetét kívánta jellemezni Babits szavaival. A kritikai kiadás III. kötetének magyarázata idézi Kodolányinak a *Magyar Élet* 1938. szept.-i számában megjelent cikkéből: „Attilának bocsánatkérő levelet kellett írni Babitshoz, s meg kellett tagadnia cikkét, hogy segélyben részesüljön.” A fenti levél maga a cáfolat.

József Attila 1933. március 2-án kelt, facsimilében is közölt levélben nyugtázta a küldeményt. Ez a levél a következőképp szólt:

„Igen tisztelt Uram! A Baumgarten-alapítványból folyósított 300 pengőt köszönöm. Valóban az utolsó pillanatban jött, már szét is szedték. De más oldalról is könnyített helyzetemen. Amióta tudom, milyen – esztétikától idegen és magam elől is elrejtőző – impulzusok kényszerítettek, hogy Önt bizony durván, megtámadjam, lelkiismeretem egyre ösztökél, hogy ezt a csorbát kiköszörüljem.

Magamnak tartoznám ezzel, hiszen ha a modern lélektan nem téved, az Ön szemében a sérelmet úgy sem lehetne jóvátenni, legfeljebb elfelejtheti. Szándékom keresztülvitelére azonban nem adódott mód, mert őszinteségemet mindenki kétségbe vonta volna azzal, hogy Öntől „vezeklés útján” pénzt akarok. Ezt most már visszautasíthatom. Bizonyára az Ön szempontjából is értékesebb, ha ezután állok elő.

Mellékelve küldök néhány verset. Meg kell jegyezmem, hogy a „Téli éjszaka” mintegy két hónapja kiszedve hever a Pesti Naplónál, többször betördelték, de hossza miatt eddig kimaradt. Tisztelettel jelölöm ajánlom fel Önnek. Kérem tehát értesítsen, ha megnyerné tetszését, mert akkor a Naplónál le kell mondanom. Kérem fogadja őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.” Nyilván az e levéllel beküldött versek között volt a *Nyugat* következő, április 1-jei számában megjelent *Lassan tűnődöm* és a Gellért által (*Kortársaim*, 318. o.) először publikált *Az édesanyjához* c. verse is.

Bár e levél önmagáért beszél, egy pillanatra meg kell állnom történetünk e fordulójánál. Hogy mégis nem esztétikai nézetek különbözősége, nem Babits költészetének lebecsülése, nem is szembehelyezkedés az öncélú költészettel volt József Attila „durva támadásának” oka – amire a kritika és a gúnyvers olvastán következtetnünk kellene –, arra bizonyítékul a költő *vallomását* kell elfogadnia mindenkinek, aki József Attila őszinteségében, igazmondásában és tisztánlátásában nem kételkedik. Ez a levél megdönti az eddigi feltevéseket és magyarázatokat. El kell fogadnunk azt a rejtélyes okot, melyet a költő „esztétikától idegen”, önmaga elől elrejtőző impulzusok *kényszerének* nevezett.

Három év kellett ahhoz, hogy József Attila felismerje indulatának természetét, teljesen tisztába jöjjön önmagával, megbizonyo-

bizalommal. Így foghatta föl Babits is e levelet. És ehhez szabta magatartását.

Nem kétséges, hogy József Attila a „modern lélektan”-ra utaló szavakkal mire gondolt. Nyilván ennek a pszichológiai módszernek eszközével jutott el tévedése és indulata igazi okának felismeréséhez („amióta tudom”). Az előtte is elrejtőző „kényszerítő impulzus” fedi a pszichoanalitikai *komplexum* fogalmát. Hogy az konkrét valóságában miben állott, arra egy későbbi döbbenetes mélységű verse, a *Mint gyermek* c. ad támpontot. A vers 1935 nyarán kelt ugyan, de kétségkívül korábban átélt (az 1933. márc. 2-i levél írásakor már lezajlott) lelki folyamat formába öntése volt. A hozzá legközelebb állók (József Jolán i. m. 308–309. o. és Németh Andor i. m. 196. o.) emlékezéseikben kétségtelennek mondják, hogy a vers Babitsra vonatkozott. Az „apai ház, amely ellen mint gyermek bosszút esküdött, amelyet felgyújtott és akinek mellén, aki ellen lázadt, tudná magát kisírni” – a közte és Babits között történtek emléke. („Ki apját nem ismerte”, gyermekkorra óta vágyott *apa* után. Babits lehetett volna számára az. De Szeged óta érezte, hogy nem akar azzá lenni. Látta, hogy mások költészetét fölébehelyezte az övének, és hogy neki ebben a „házban” nincs keresnivalója. Babits „elzárkózása”, a „mellőzöttség” érzése hajtotta őt bosszúra. Ez a sajátos érzelmi momentum, melyre a támadás személyes okaként, fentebb utaltam.)

Az irodalomtörténet kutatója, ha ellentétben állónak látja is a költő materialista világnézetével és marxista szemléletével, nem zárkozhatik el annak tudomásulvétele előtt, hogy az, ebben az időben így, magyarázta meg magának Babits ellen kitért indulatát, József Attila ezért nem lesz kevésbé a legnagyobb szocialista költő.

Babits válaszát a március 2-i levélre nem ismerjük, de következtethetünk arra József Attilának 1933. június 17-én kelt leveléből:

„Igen tisztelt Uram! mellékelten küldöm a hosszabb költeményt és nagyon kérem, hogy amennyiben megnyerné tetszését – minél előbb közzétenni sziveskedjék. Igaz tisztelettel öszinte híve”.

Babits a korábbi levéllel küldött kéziratok közül – szerkesztősi úton – a *Pesti Naplónál* már kiszedett *Téli éjszaka* helyébe bizonyára egy másik, „hosszabb” verset kért. Ez a szerkesztő jóindulatának jele volt. Mert mást jelentett a Nyugatban egy fiatal költőtől

– József Attilának is addig csak kis versei jelentek ott meg – a „hosszabb” vers. És Babits nyilván úgy látta, hogy ez a költő tehetségét hosszabb versekben tudja legszebben kibontani.

A június 17-i levéllel elküldött „hosszabb költemény”, mely a *Nyugat* legközelebbi augusztusi számában meg is jelent: (a júliusi szám a levél érkeztekor már nyomdában volt) az *Óda* volt.

Babits véleménye József Attila költészetéről – ugyanúgy mint Németh Lászlóé is – azóta változott meg, hogy a *Külvárosi éj* kötetét olvasta. Illyés Gyula tanúságára hivatkozhatom, ki a költő kívánságára bírálatot írt arról a *Nyugat*-ba (*Ny.* 1932. december 16-i szám). A kéziratot előzetesen meg is mutatta neki, és aggályára, hogy Babits úgysem adna helyet lapjában annak a tényszerű megállapításnak, hogy „József Attila jó költő”, kijavította fogalmazványát, a kritikus véleményét kifejezően erre: „jó költőnek tartom”. Amikor azonban a Pozsony kávéházban tartott szerkesztőségi összejövetelen Illyés kritikájának megbeszélésére került sor, Babits e szavakkal fordult írójához: „*nekem erről a kötetről jobb a véleményem, mint a tiéd*”.

Babits nézeteivel és gesztusaival nemegyszer lepte meg azokat is, akik legjobb ismerőinek hitték magukat. Így engem is legutóbb, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila emlékkiállításán a tárlók egyikében megpillantottam a *Versenyt az esztendőkkal* kötetet – az itt facsimilében közölt ajánlással: „József Attilának szívesen küldi Babits Mihály”. A kiállítás rendezője, Szántó Judit úgy emlékszik, hogy Babits új verskötetét a megjelenésekor, 1933 novemberében küldte el a fiatal költőtársnak. Ez volt a válasza: A *Toll*-kritikára és az *Egy költőre* versre. A *doctor gratia*enek volt ez cselekedete – hasonlólt nem egyet tudnék róla elmondani –, akinek Bóka László állított egy ünnepi alkalommal emléket (*Magyar Csillag*, 1943. 712. o.). Ki azt tanította, hogy a „szabadság a kegyelemben tükrözik” – az nem ismert haragot. Aki mindent megértett (látuk a *Fiatalok* c. cikkének fent idézett soraiból), annak szinte életfunkciója volt a megbocsátás.

A Babits-archívumban nincs adat arra, hogy József Attila miként fogadta Babits gesztusát. Talán – amit el nem küldött a *Magad emésztő* kezdetű vers lett volna a válasz. És a köszönet érte – Szántó Judittól tudom: a néki dedikált könyvet íróasztaláról nem

vette le, verseit emlékezetében tartotta, úgy, mint kevesek a „tanítványok” közül. A megbecsülés azonban, ami Babits ajánlásából kiolvasható: már az *Óda* költőjének szólt.

Az *Óda* után két éven át nem találunk József Attilától verset a *Nyugatban*. Gellért, ki igyekezett minden emlékét róla feljegyezni, nem említi könyvében, hogy ez alatt az idő alatt náluk verssel jelentkezett volna. A szocialista költő – úgy vélem – idegenkedhetett is a sűrű szerepléstől, oly folyóiratban, amely ebben az időben – Németh Andort idézem – „baloldali hagyományaival szakítani és az államhatalommal szövetkezni látszott”. Ha a *Nyugathoz* verset küldött, láttuk, Babitsért tette, neki küldte – tetszése reményében.

De kövessük tovább a történések időrendjét.

A támadás óta Babits és József Attila nem látták egymást. Első találkozásuk némán folyt le. József Attila így írja le *Magad emész-tő* kezdetű versében:

*Villamoson
Egy este a Széna téren
találkoztunk. Kalapot emeltem,
talán nyeltem,
köszöntem és te
csodálkozva vettél észre.*

E találkozásról fivére elbeszélése nyomán József Jolán is megemlékszik (i. m. 300. o.). „Egy téli estén a villamosra felszállva a Perronon meglátta Babitsot.” Nincs adatunk, hogy mikor történt. Babits az 1932–33-as telet izületi gyulladással hónapokig ágyhoz kötve feküdte át, csak február végén kezdett kijárogatni, felesége kíséretében (Török Sophie feljegyzése szerint február 20-tól fogva). Az 1933-as év utolsó hónapjait (ötvenedik születésnapját is) megint betegágyban töltötte. Újév után azonban már elhagyta a lakását. Január 18-án eljött a Baumgarten-alapítvány ünnepélyére is, február 6-án a Kisfaludy Társaságba Rédeyre szavazni. A téli esti találkozás 1934. év elejére eshetett. József Attila régen nem látta a költőt. Megdöbbenhetett betegségtől meggyötört, lesóványodott alakján. A vers maga az izgalmas találkozás eleven hatása alatt íródott. József Jolán így írja le azt: „Még a visszaemlékezés is

BABITS MIHÁLY

VERSENYT

AZ

ESZTENDŐKKEL!

ÚJ KÖLTEMÉNYEK
(1929-1933)

1933

NYUGAT-KIADÁS

*Jóindulatú
szellemű
kiadás*

OSZK

láthatóan zavarta. Megrándult az arca, majd fura-ferde mosollyal felolvasta a verset”. A Bányai László könyvében leírt jelenet azonosnak látszik ezzel.¹² József Jolán tanúsága szerint fivére a verset „haláláig fiókjában őrizte” (i. h.).¹³

E költeménnyel ismét történetünk fordulópontjához érkeztünk. Magyarázóinak máig fejtörést okoz, hogyan egyeztessék össze a korábbi, Babitshoz írott verssel, az *Egy költőre* cíművel. Hisz azzal nemcsak „felel” – amit József Attila megengedhetőnek tartott költő verseinél (I. Ady-vízióban), hanem annak *ellentmond*. Akik az ellentmondást merőben ideológiai okokra vezetik vissza, vélelmekhez kénytelenek folyamodni. Így ahhoz, hogy „József Attilában kiváltotta a közös harc lehetőségének gondolatát Babitscsal, az, hogy Babits élete vége felé a fasizmus egyre nyitabb terroruralma idején ráébredt saját költői felelősségére.” (Fövényné i. m.). Ebben azonban némi kronológiai tévedés van. A vers keletkezésekor (1934 elején) fasiszta terroruralomról hazánkban aligha beszélhetünk. De arról sem, amit a *Jónás* könyvében csak később (1938-ban) olvastunk – abból kiolvashattunk. A kritikai kiadásnak e vershez fűzött magyarázata, hogy a „fasizmus előretörése idején József Attila másképp értékelte Babits humanizmusát”, a polgári humanizmust (amiben közrejátszhatott az ő pártpolitikai elszigetelődése is), helytálló ugyan, de nem ez volt az *oka* annak, hogy felfogása Babits költészetének értékéről megváltozott. Ennek okát a vers maga mondja meg.

E költemény történetünknek *eseménye* és egyben *dokumentuma* is. Három részre tagolódik éles cezúrával.

¹² „Hangsúlyoznom kell, hogy milyen hosszan, aprólékosan és milyen nagy jelentőséget tulajdonítva, de egyszersmind határtalan idegességgel beszélte el nekem ezt a találkozást”. Reflexiója, hogy e verssel „mindent megtett a közeledésre, amit emberi önérzet mellett tehet” és, hogy „Babitsnak a megjelent verset olvasni kellett, vagy ha nem bizonytal beszéltek róla neki” – a tényekkel ellenkezik.

¹³ Csak öt sor „akár egy halom hasított fa hever egymáson a világ stb.” látott napvilágot a hódmezővásárhelyi *Hetivásár* c. hétfői újságban 1934. aug. 27-én, az *Eszmélet* IV. szakaszában. József Attila legmélyebb verse, a magyar líra e gyöngyszeme megjelenésre nem talált illőbb helyet, – ott is csak folytatásban.

Az első rész a múlt értetlenségének bevallása, a történetek megbánása. Költői képben idézi fel annak emlékét. Mintha a „megunt botbafaragott ábra” rezonálná egy korábbi Babits vers szavait, az „*unt* csecse-becsé”-ket. Majd kimondja előszörre a bocsánatkérő szót: „Sajnálom, kár volt”. A Babbitshoz írott levele egy év előtt, nem mondta ezt ki. Szemérem vagy gőg tartotta-e vissza, hogy az általa megsértettnek szemébe mondja? De az utókornak így sem jelent kevesebbet. E rész második szakaszában hangzik el a költő tévedésének történetünk fordulatát jelző beismerése. Elsőbb költői hasonlattal: „Azt hittem annyi az ének – amennyi a magány üvegének vastag tábláin átszüremlik.” Akkor még nem értette Babits „új álma madárdalát” (az első versben „álma pálmaháza”-nak nevezte azt). Ezért hitte, hogy az „istenek nem hajolnak ezután neki” (ami játékos célzás a támadott kötet címére, mely egy régebbi versnek, a *Régen elzengtek Sappho napjainak*, a líra halálát kifejező zárósora).

A megértés folyamata igaz, már régen elindult a fiatal költőben – ismert vitája óta Szabó Lőrincsel. De mégis a belátás soká küzdött az indulattal, amíg aspektusának teljes megváltozásához vezetett. *Tudta*, Babits miért küldte el új verseskönyvét annak, aki megtagadta költészetét. József Attila hetyke értetlenségét bűnbánón megvalló szavai: „*Most már értelek*”, válaszként hatnak a *Versenyt az esztendőkkal* előhangjának utolsó soraira. A „megfakult hangok” után jövő „új hangok” hírnökeként szól Babits az őt „nevető koldus irigyei”-hez így:

*Dadogunk, botorkálunk,
De ki kell jönnünk egy szó előtt járunk.
Dadogás vagyunk, egy szó jön utánunk,
Követek vagyunk utat csinálunk*

.....
Mi dadogunk, de várj ki jön utánunk.

Költők szava párbeszédként hangzik évek távlatában.

A költemény második része örök emberi kérdésekre keres választ. Kiindul szembenállott világnézeteikből és költői hivatáshitük különbözőségéből:

Pörös felek
szembenállunk, *de te szintén*
más ügyben más talaj felett
tanuskodtál mint én.
Már értelek.

Itt nyílik meg előttünk a két generáció szakadéka. Csak most ébredt vajon tudatára József Attila, hogy mit jelentettek Babits szavai a Fiatal írók estjén? Csak most értette volna meg igazán az *Uj anthológia* előszavából, amelyben részt vett maga is, Babits jövőbe látó vallomását? „Az új nemzedék világa már az idősebbek romba dőlt világa, amelyből legfeljebb egy világítélet reménye ígérhetett menekvést, egy apokaliptikus csillag a láthatáron. Örök emberi fájdalomról és reményről, a rosszul kormányzott emberiség örök fájdalomáról van szó. A líra feladata lesz, utat keresni az egyszerű, ősi és meleg emberséghez”. Tíz év előtt – 1922-ben írott fent idézett versében, a líra halálát jósolta Babits. Itt látja már megújulásának körvonalait. „A zsarnok társadalom és hívságos kultúra számára csak keserű, leszámolt érzése és kemény ítélete marad”. Babits hite szerint is tehát, a más talajból ki fog nőni egy új költészet, *más*, mint az, amelynek hírnöke ő volt.

József Attila kemény szocialista életfelfogásával, és ami ebből a költészetre is következik, megelőzte a maga nemzedékét, látnoki biztonssággal. Ezért kellett éppen neki az új nemzedékből, beléütközni elkerülhetetlen „determináltsággal” abba, ki az ellentétes „életérzést és látást” az előző nemzedékből a legpregnansabbban és legkövetkezetesebben képviselte.

Ő is megállapítja azt, amit Babits: hogy a „*múlt* tüntető menete elvonult” és hogy a „*fájdalom* ágai mindenki-ben elkövesednek”.

De a vers megoldást keres az egymás megértéséhez, az újnak a régivel összeegyeztetésére, az ellentét kiegyenlítésére. Ehhez az *egyformán szenvedés* felismerése vezet el. A „magát emésztő” költőben a *szenvedő társat* látja meg, aki hirdette, hogy „Szenvedésre lettünk mi”, „Így szenvedtünk te is meg én is” – cseng vissza a költőtárs verséből. *Szorítva, nyomva, összefogva* egymást – „mert mindegyikünk determinált”. Képlegesen így érzékelteti a költő a

múlt homályából kiemelve a közöttük történetek lényegét, majd így folytatja:

*S még jó, ha az ember harapja
Nem az embert magát harapja,
Hanem valaki mást:
Dudás a fuvolást
Én téged, és engemet te.*

Ezzel megadta József Attila a magyarázatát annak, ami Babits megtámadására kényszeríté. Kimondta a végszót „az értelem iszonyú karmáról”, amellyel magába mart.

Önmaga tisztánlátásához József Attilát a modern lélektan ismerete vezette el. A megfogalmazás azonban látnoki ihletéből fakadt.

A harmadik részben földi realitás talajára száll vissza a költő, meglátva Babitsot a Széna téri villamoson. És ismét elfogja a barátkozás egykori vágya. A költemény első vázlatában spontánabbul tört ki belőle ez a vágy, és többet elárulón:

*S néha fölmelegedve
gondoltam rád és feleségedre
rátok
lehetnének jóbarátok
talán ölelkezhetnék árnyékunk
szobátok falán.*

E sorok a költő legelső aspektusára mutatnak vissza, a Szeged előttire, amikor még gyerek volt. Most már a „meglett ember” vágyik az idős barátra, – akinek „telt szavát irodalomról” vita nélkül hallgatná, ha „indulata messzeragadná is”. Ahogy fiatalnak illik az „öregebbre” hallgatni, *fiúnak apjára*. A vers első vázlatában e sor így hangzott:

Mint – kit nem ismertem – az apám;

ami még többet mond.

Hangját Babits ellen azóta nem hallotta senki¹⁴; de mellette igen.¹⁵

A József Attilával foglalkozó irodalomban felvetődött az a kérdés, miért nem hozta a költő életében nyilvánosságra ezt a versét, – miért csak bizalmasainak, barátainak mutatta meg? Van oly felfogás, Horváth Mártoné (i. h.) –, hogy azért, mert „mégsem tekintette véglegesnek Babits költészetéről kimondott véleményének revidálását”. Ennek azonban ellentmondanak a tények. Az *Egy költőre* vers cél-írás volt, kifelé hatásra irányult. De ennek a versnek, ha Babits kiengesztelésének szándékával írta is Kosztolányi biztatására, amint azt Szántó Judit tanúsítja, célja mégsem az volt, hogy kifelé hasson. A költő úgy érezhette, hogy „önmagának tartozott” ezzel is. *Önmagáért írta*. Öszintébb vallomás így és hitelesebb annál, amit a világnak szánt volna.

Babits szeme elé a vers csak posztumusan Németh Andor 1938-as első összkiadásában kerülhetett. Nincs konkrét adatom arra, hogy olvasta-e.

Ezzel a verssel megadta József Attila önmagának a „feloldozást” és várta, hogy: „aki él, segít neki”.

¹⁴ Van oly felfogás (Horváth Márton *Társadalmi Szemle*, 1955. áprilisi szám. *József Attila emlékbeszéd*), hogy a *Szép Szó*ban 1937-ben (252. o.) *Terror szép szóval* címen megjelent támadás Babits ellen egy körkérdésre a *Nyugatban* (1937. I. 317. o.) adott nyilatkozata miatt, József Attila támadása volna. A cikk *Szép Szó* aláírással jelent meg. A folyóirat előző számában Ignotus régi gravamenjei okán újból kikezdte Babitsot. Ez a második cikk e támadás folytatásának tekinthető. Zsurnalisztikus dialektikája, stílusa, hangja nem József Attila tollára vall. Inkább a másik szerkesztőre, aki Ignotus fia volt. A *Magad emésztő* után, újabb támadás, nem vallana József Attilára.

¹⁵ Devecseri Gábor *Budapest Tündérváros* c. könyvében elmondja, hogy amikor egyesek egy *Szép Szó* szerkesztői összejövetel után a Vigadó kávéházban Babitsot kezdték szapulni, József Attila „magasztalón” beszélt róla, hogy megvédje az avatatlanokkal szemben. E könyvből tudjuk meg azt is, hogy József Attila a *Mint különös hírmondót* tartotta „a legszebb magyar versnek” (44. o.)

7.

Röviddel karácsony előtt, 1934 decemberében jelent meg a *Medvetánc*. A megjelenés napján e kötetrel a kezemben Kosztolányival találkoztam a 14-es autóbuszon, aki ebben az évben vett részt először alapítványi tanácskozásainkon.

Az új kötetre és költőjére terelődött nyomban a szó. Talán egyszerre mondtuk ki, hogy erre a kötetre aztán *kell*, hogy részesedjék a Baumgarten-díjból. „A javaslatnak a testületből kell kiindulni” – mondtam, mire Kosztolányi: „Én indítványozni fogom”. Amikor leszállt a Mikó utcánál, e szavakkal köszönt el: „Nem is tudtam, hogy vershez köze van”. (Ismeretségünk addig futólagos volt.)

Az ez évi üléseinkről készült jegyzőkönyvek nem maradtak meg. Így annak az ülésnek lefolyását, amelyen József Attila neve először került szóba, csak emlékezetből tudom elmondani. Utolsó tanácskozásunkon történt, közvetlenül karácsony előtt. Babits erre az évre (1935-re) a fiatal nemzedék költői közül Fenyő Lászlónak díjat szánt. A *Nyugat* 1934. november 15-i számában a Könyvről könyvre rovatban elismerőleg írt – két vidéki költő mellett – „Budapest költőjének” utolsó kötetéről, az *Elítéltről*, mely annak „magas ambíciójú költészetét, teljes érettségében mutatja”. Ugyanezt a kötetet Halász Gábor, a szigorú bíráló is „csodatételnek”, „igazi költészet”-nek nevezte (*Ny.* 1935. I. 329. o.). A Babits-archívumból látom, hogy költője maga kérte Babitsot, nem írna-e új verseskötetről. Dicsérete, reményt kelthetett benne a Baumgarten-díjra. (A Babits-archívum őrzi Illyés Gyula levelét, melyben díjat kér Fenyő számára, aki maga „túl szemérmes” ahhoz, hogy ezt „kimondani” merné.) Amikor azonban – Kosztolányi indítványára – Füst Milán és Karinthy neve, mint támogatásra szorultaké felmerült, Babits nem ragaszkodott tovább jelöltjeihez. Nem is volt annyira „szívügye”. Inkább a méltánylás vezette, a „szerény, őszinte, igazságára féltékeny” költő irányában. Ezután került sor a „jutalmakra”. Babits kárpótolni szerette volna Fenyőt az elmaradt díjért. Kosztolányi ezt az alkalmat ragadta meg, hogy felvesse József Attila nevét. „Egy nagy költő jár ma közöttünk, akire eddig senki nem gondolt” – szavakkal József Attilát jelölte Fenyővel szemben. Majd hirtelen felém fordulva, aki mellette ültem, megkérdezett: mi a nézetem? (de hisz

azt ismerte már). Rámutattam arra is, hogy Fenyő az előző évben már kapott jutalmat. Babits szóhoz sem juthatott, mert Kosztolányi „a kurátorok úgy látom nincsenek egy véleményen, tehát szavazunk” szavakkal befejezett tény elé állította. József Attila nagy többséget kapott. Fenyőre a nyolc tag közül csak ketten szavaztak. Az olvasó, ki Babits és József Attila között kialakulóban levő helyzetről és Babits megváltozott véleményéről már tud, osztani fogja nézetemet, hogy Babits nem ellenezte volna annak a fiatal írónak jutalmazását, akinek elküldte utolsó verskötetét. Szavazás nélkül, elejtette volna Fenyőt. Az ülés résztvevőinek azonban – beleértve engem is – sejtelve sem volt a közöttük történekről. Babits a váratlan helyzetekhez alkalmazkodni próbáló mosolygásával megjegyzés nélkül tudomásul vette a szavazás eredményét, de bántotta, hogy és ahogyan József Attila első jutalmazása Kosztolányi akaratára szerint történt. Baumgarten Ferenc öreá bízta az írók kiválasztását. Az alapítványban, ha nem is az ő akaratából, de az ő akaratával kellett történni mindennek. Különben is, szavazást szabályaink szerint csak a kurátorok kezdeményezhettek, a testület tagja csupán jelölhetett. Kosztolányi ezen túltette magát.

A szavazás után bejelentette Babits, hogy jutalmat kíván még adni egy egészen fiatalnak, akiről – Weöres Sándorról – nemrégiben írta egy *Könyvről könyvré*ben, hogy tőle „még kiszámíthatatlan meglepetéseket várhatunk.” (Ny. 1934. II. 178. o.). Kosztolányi fejcsóválva megjegyezte: „Hisz nem rég mint rövidnadrágos hozta fel hozzám első verseit”.

Az ülés végeztével együtt mentünk hazafelé, krisztinavárosi lakók. Babits Schöpflinnel elől. A pesti Lánchídfőnél, ahol autóbuszra szálltunk, hirtelen Kosztolányi felé fordult. Komoran és szemrehányólag: „Engem leszavaztatok. Nekem most le kellene mondanom.”¹⁶ De maga se gondolt erre komolyan.

¹⁶ Az ülés történetét Gellért a *Kortársaimban* (320. o.) tőlem szerzett értesülése alapján forrásának megnevezése nélkül írta meg. Közlése félreértésekre adhat alkalmat. Utóbb a *Magyar Nemzetben* (1958. III. 23.) is elmondta, ezúttal Kosztolányira emlékezve forrásaként.

Ebben az időben már a Babits–Kosztolányi irodalomtörténeti nevezetességű fiatalkori barátságának csak emléke maradt meg. Ahogy ez az ifjúkor vonzódásainál, különösen, ha túlzásba viszik – lenni szokott. De az avatatlanok előtt bizalmas összetartozás lát-szatát kelthette a hang, ahogy Babits „a Desiré”-hez, egykori „kebelbarát”-jához szólott, és ahogyan az alkalmak adtán, múltjukat feleleveníteni szokta. Elöttem áll ma is, a beteg fiát ötvenedik születésnapján köszönteni feljött öreg édesanyja körül diákos bohósággal kedveskedő alakja. Mintha a régi bensőséges kapocs nem is szakadt volna meg. Valóságban azonban ebben az időben már eltávolodtak egymástól – teljesen. Idegenkedve, nem egyszer fitymálva figyelték egymás írói fejlődésének állomásait. Egyik se nőtt az a másik szemében, amit egymásnak kívántak. Erőszakolt pátoszt látott az egyik abban, ki a másikban hatásvadászó pózt. Más lett hivatáshitük, más a felelősségtudatuk. Babits ezt meg is írta nekrológiájában (Ny. 1932. II. 395. o.), de nem „bűnbánóan”, ahogy Gellért hiszi, csak fájdalmas sajnálkozással. Kosztolányi szájából magam hallottam egyszer – túlozva persze a véleményét –, hogy az egyetlen *Irisz*-kötetet, melyet költője már a második kiadás előszavában 1914-ben „kinőtt ruhának” mondott, nem adná oda későbbeniekért. És ha ily ítélet nem is jutott el Babitshoz, érezhette, „szellemi ikertestvére” lelkesülésének ellanyhulását műve, érdeklődésének hiányát sorsa és pályája iránt. Kosztolányi aligha látta őt szíve szerint a magyar parnasszus trónján, (ahogyan fiatalon együtt Adyt sem). És bizonyára nem is helyezte irodalomvezéri szerepét. Nem mintha maga vágyott volna ilyesmire. Ő homme de lettres – volt, legtökéletesebb, magyarok között, ebben a korban. Soha nem is akart lenni más. De annak szemében, aki lebecsülte, a *homo moralist*, a morál tisztasága és szigora nem emelte ifjúkora barátját írotársai fölé.

Tudjuk, hogy az „*Ady-revizio*” óta mégjobban elhidegültek egymástól. A Babits-archívum ebből az időből őriz egy levelet, az utolsót, melyet Babits Kosztolányihoz írt... „Ha te fájdalmas érzésekről beszélsz velem szemben, gondold el az én érzéseimet. Mikor én mindenképen mutattam, mennyire nem akartalak megbántani (az Ady-ügyben tett nyilatkozattal – B. L.), sőt bármily kényes is volt ez rámnézve, az adott körülmények között módját kerestem,

hogy messzemenőleg is megnyugtassalak: te a megbeszélte találkozásnál szándékosan és magyarázat nélkül távolmaradtál: ami megvallom, oly érzést okozott, hogy magam sem tudom magamat ezen egészen túltenni.”¹⁷ Emlékezetes ülésünkön ismét érezhette Babits, hogy a vele szemben ülő ifjúkori barátja, cinkos mosolyával; nem az hozzá, aki volt.

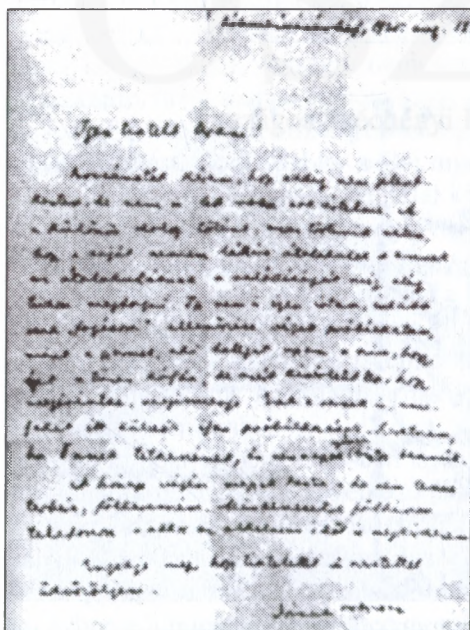
8.

Amikor Kosztolányival az autóbuszon találkozva József Attila új könyvének lenyűgöző hatása alatt felfogásomnak kifejezést adtam, nem gondoltam, hogy szembe fogok kerülni kurátortársammal. A számára kényelmetlennek vélt találkozást, hogy könnyebbé tegyem, magamhoz kérettem József Attilát. Újév körül egy délután a megbeszélte órában pontosan megjelent Tükör utcai, akkori, irodámban. A Fiatal írók estje óta nem láttam őt. „Meglelt ember”-ként lépett be. „Az idén csak jutalmat adhatunk – mondtam –, bár a *Medvetán*cra kijárna a díj. De amióta fiatal íróknak kis díjakat is adunk, előszörre ezt adjuk jutalmul” (utalhattam Gelléri Andor Endre esetére). „Meghívót fog kapni, korán jöjjön, hogy kibékíthessem Babitscsal.” „Régóta vágyom erre” – válaszolta. És elmondta első szegedi találkozásukat. Szaggatottan, nagyokat nyelve beszélt, mint aki olyasmiről tesz vallomást, amit addig titokban tartott. Szavaiból tisztelet és vonzalom áradt Babits felé. Hosszabban

¹⁷ Teljes dokumentációt talál az olvasó Gellért *Kortársaim* c. könyvének 269–274. oldalain, a kérdésre világot vető, hozzá írt Babits-levelekkel. Az utolsó levél egyidőben kelt a fent idézettel. Rezümálja a történeteket. „Nekem fáj: – írja Babits – sokáig jóbarátok voltunk s mint írók ma is sokra becsülöm. De mit gondoljak róla, mint *embertől* ezután. Amikor elégtétel vételéről beszélt, szinte azt kértem: Órultság-e vagy zsarolás?” Ez Gellért közlésére alludál, hogy Kosztolányi „idézni” akarja Babits egy fiatalkori levelében Adyra tett lekicsinylő, pajkos megjegyzését. Bizonyára Kosztolányi is megfelejtkezett arról, – amit Babits még 1911-ben, – Földessy Gyula Petőfi tanulmányának bírálatában (Ny. 1911. II. 864. o.) leírt. „Amit Adyról ír a szerző, hogy a *ma legnagyobb költője és legigazabb magyarja* – abban valószínűleg egészen igaz van.” Ehhez a véleményhez, tudjuk, Babits hű maradt.

beszélgettünk még előttünk fekvő új kötetről, amelybe kérésemre kedvesen, fanyar mosollyal, írta be nevét.

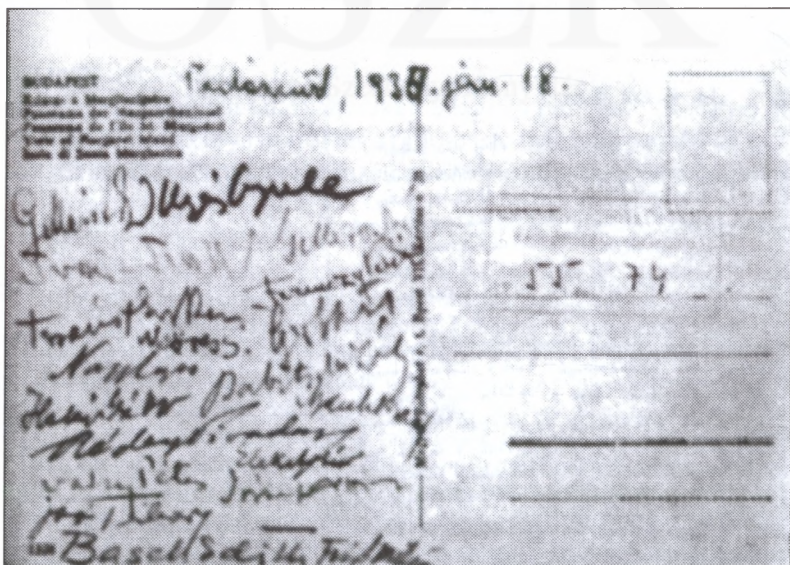
Babits ezúttal előttem érkezett meg a díjkiosztáshoz. Izgatottan járt fel-alá, sápadtan, csapzott hajjal, ahogyan ilyen alkalmaknál szokása volt. Amikor József Attilát megpillantottam, Babitshoz fordultam: „Bemutassam?” „Szükségtelen, már kezdet fogtam vele”. A díjkiosztás után a Vadászkiirtben gyűltünk össze. A közös vacsorán az előző év díjazottjai is részt vettek. Babits betegsége miatt akkor a Baumgarten vacsora elmaradt. Ennek emlékét őrzi a facsimilén látható, Török Sophie kérésére az összes jelenvalók által aláírt lap. Vacsora után Babits – ki a patkó alakú asztal közepén háttal ült – hirtelen felemelkedett (nem szokta máskor), körülnézett és egyenest ama asztalszárny felé tartott, ahol József Attila ült. (Én a másik szárnyon szemben ültem, Weöres Sándorral és Gelléri Andor Endrével szemközt.) Helyet kért mellette. Hosszasan beszélgettek, mint jó ismerősök, akik rég látták egymást. Úgy ahogyan

József Attila
– Babits Mihálynak
Hódmezővásárhely,
1935. augusztus 18.

József Attila a Széna téri villamoson „eltűnődve” képzelte. És ahogyan illett ahhoz, akiben az *Intelem vezeklése* ezekben a napokban érlelődött. (Január 31-én, két héttel a Baumgarten-est után említette már nekem új versét, mint összetartozót a *Csillag utánnal* és az *Elbocsátott vaddal*.) Hogy miről folyt közöttük a szó, arra csak következtetni tudunk József Attilának Hódmezővásárhelyről 1935. augusztus 18-án írott, facsimilében közölt leveléből, amely így hangzik:

„Igen tisztelt Uram! Bocsánatát kérem, hogy eddig nem jelentkeztem, de nem is lett volna sok értelme. Az a különös dolog történt velem, hogy saját szemem láttára átalakulok, és ennek az átalakulásnak a valódiságát még alig tudom megfogni. Így nem is igen írtam, inkább csak „fogásom” ellenőrzése végett próbálkoztam mint a gyermek, aki hallgat ugyan a szóra, hogy éget a tüzes kályha, de azért kísérletet tesz, hogy megérintse, megismerje. Ezek a versek is,

A Vadászkiirtben rendezett vacsora résztvevőinek aláírása

amelyeket itt küldök, ilyen próbálkozások. Szeretném, ha Önnek tetszenének, én nem vagyok egészen biztos bennük. A hónap végén megyek Pestre, s ha nem lenne terhére, fölkeresném. Mindenesetre fölhívom telefonon s akkor az alkalmas időt is megkérdezem. Engedje meg, hogy tisztelettel és szeretettel üdvözöljem.”

E levél írójának a *Magad emésztő* versből általunk már ismert, teljesen megváltozott érzületét mutatja. Bizalmas közlés, műhelynek benső dolgairól. Tanítványi hang a Mesterhez. Először zárul a meleg köszöntés szavával.

Babits a levéllel hozzá beküldött verseket Esztergomból továbbította Gellértnek a szerkesztőségbe egy levél kíséretében, amelyet a *Kortársaimban* olvashatunk (321. o.). „A *Mint a gyermek* című okvetlen hozzuk le e számban” – írja Babits. Gellért a következő levéllel válaszolt: „1935. VIII. 23... József Attila két versét is nyomdába adtam. Igazad van Mihály, a *Mint a gyermek* c. mindenesetre hozzuk ebben a számban, de ha *akarod*, a másikat is.” Ez *A bűn* volt, amely egyidejűleg jelent meg a *Nyugatban* (1935. II. 176. o.). (Utolsó során a költő később változtatott: „a bűn kétségtelen” helyett a kötetben „ki él segít nekem” áll.) Babitsot a szokatlanul kategorikus kívánságra nemcsak a vers szépsége készítette. Megértette, hogy az róla és hozzá szól.

József Attila imént közölt levelének utolsó passzusa arra enged következtetést, hogy Babits a Baumgarten-esten nemcsak verset kért tőle a *Nyugat* számára, de fiatal költőtársához oly közelségbe is került, hogy őt otthonába meghívta. Török Sophie elbeszéléséből tudom, hogy fel is kereste őket, – ahogyan levelében jelezte; neki virágot is hozott. A jelek szerint a két költő közti kapcsolat barátkozó jellegűre fordulásának nem volt akadályá több. És a Baumgarten-alapítvány krónikása is elmondhatná ma, hogy kötelességünket teljesítettük, ha valami ármánykodó szellem a történésnek más irányt nem szab.

Mint minden évben, 1935-ben is, november közepén megkezdtük tanácskozásainkat a következő évi díjról. Első ülésünkön, december 2-án, még részt vett Kosztolányi is. (Azután utazott a Tát-rába.) Díjra javasolta Kassákot, József Attilát. Babitscsal egymás közt úgy határoztunk, hogy annak a két fiatal költőnek, aki az előző évben a jutalmat kapta, ebben az évben kiadjuk a díjat. És Kas-

sák díjára is egymás között megegyeztünk. Babits Kosztolányi felé forduló tekintetével kifejezte egyetértését, de megjegyezte, hogy olvasva Kassák életregényének utolsó kötetét, csodálkozott, hogy az „ügyész” a proletárdiktatúráról szóló részt nem inkriminálta. Később derült ki – amiről még szó lesz –, hogy az eljárás emiatt Kassák ellen már folyt is. Ezen az ülésen még nem volt tudomásunk – Babitsot csak később figyelmeztették rá –, hogy *A Reggel* november 25-i száma egy verset hozott a Napi hírek élén, József Attilától, az *Én nem tudtam* címűt, ezzel az ajánlással: „*Babits Mihálynak hódolattal*”. A vers egy időben keletkezett a Babitsnak augusztusban beküldött két verssel. Közös forrásuk a költő „bűntudata” és önmagának „feláldozása”. (Pontos keltét ismerjük a *Kelet Népe* 1947. évi József Attila – számában közölt kézirat-facsimiléből: 1935. augusztus 7.) Később egy véletlen utcai találkozásunkkor, amikor a költő már a Káplár utcában lakott – sajnálkozásomra, hogy nem adhattuk neki idén ki a díjat, kesernyésen jegyezte meg: ő maga sem érti miért jelent meg ez a vers csak hónapok múlva, holott azt még szeptember elején felvitte *A Reggel* szerkesztőjéhez. József Attilától tette-e a szerkesztő, mert hatásosabbnak vélte a közzétételt a Baumgarten-díj döntésének napjaiban vagy nemtörődömség volt-e az oka, ki tudná ezt ma már megállapítani?

De különös története van a vers-ajánlásnak is. Tudomásomat egy szemtanútól I. P.-tól [Ignotus Pál – szerk.] szereztem 1956 nyarán. József Attila a verset mielőtt *A Reggel*hez felvitte, baráti körben megmutatta. Rábeszélték, hogy dedikálja Babitsnak, akkor biztosan megkapja a díjat. József Attila szabadkozott. De Kosztolányi szavára megtette. Az eset elmondója arra is emlékezett, hogy a társaságnak egy nőtagja a kezét fogta, hogy csak írja oda a „hódolattal”-t is. (Bárcsak lett volna barát, aki visszarántja kezét *A Toll*-cikk írásától.) A barátok a legjobbat akarták, de nem számoltak Babits karakterével. Bizonyára nem is ismerték a Baumgarten-vacsorán és azóta történeteket.

December 16-án tartottuk ez évben utolsó ülésünket. Az előző napon – vasárnapra esett – délelőtt döntő tanácskozásra ültünk össze. Babits ekkor közölte velem, hogy meg kell változtatnia korábbi elhatározását (szó szerint idézek). „Úgy érzem, *éppen most* nem adhatom ki a díjat József Attilának. Bizonyítékot szolgáltat-

nék önmagam ellen azok számára, akik állítják, hogy *csak* annak adok díjat, aki hódol nekem.” Akik József Attilát rávették az ajánlásra, valóban így gondolkoztak, és ez volt a közfelfogás is.¹⁸ Babits okfejtését így folytatta (szó szerint): „Jutalmat adhatok, azt már tavaly is megkapta. Erre nem mondhatják, hogy a hódolat fejében kapta tőlem.” De akkor Weöres Sándornak idén szintén csak jutalmat adhatunk – feleltem. Hogy igazságot tegyen közöttünk, átkértük Schöpflint, aki a közelben lakott.¹⁹ Benne Babits feltétlenül megbízott. Weöres Sándornak díjat adni, eltökélt szándéka volt. A fiatal *dunántúli* költőt joggal tekintette tanítványának, akinek *Hangját* a „*legifjabb*” *nemzedékből*: hűségnyilatkozatnak érezhette (I. Ny. 1935. II. 384. o.). Schöpflin igazat adott Babitsnak, hogy ezúttal ne adja ki a díjat József Attilának, és megerősítette őt abban is, hogy Weöres Sándornak a díjat kiadja. Izgalmas vitatkozásunk közepette, vasárnapi látogatóként váratlanul betoppant egyik tanácstagunk, Rédey Tivadar, akit Babits mint versértőt sokra becsült. Tőle csak azt kérdezte meg: nem tartaná-e korainak a díjat Weöres Sándor számára? Az meggyőzően fejtegette, hogy semmiképpen nem. Így eldőlt az ő díjának sorsa. Azért, mert József Attilának a díjat idén nem adhatta ki Babits, nem akarta megrövidíteni a másik költőt. Ebből a szempontból igaza is volt. (És méginkább

¹⁸ Idézem József Attila első életrajzíróit. „Fiatal emberek már minden sorukat úgy írták, hogy a költő behunyt szemmel is lássa, betapasztott fülekkel is hallja hódolatuakat, áhítatuakat, személye és műve iránt” (308. o.). Németh Andor pedig ezeket írja: „Babitsnak életszükséglet volt a hódolat. Már azt is rossznéven vette írotársaitól, ha nem tömjéneztek elég szorgalmasan”. Ők is – mint nagyon sokan – tévesen ítélték meg Babitsot. Amit *emberi* hiúságnak vélték, az a *művész* vágya volt a visszhangra. Avatatlanok dicsérő szavát könnyel fogadta, minden hízelgés visszatetszést keltett benne. Hiú emberre más hatása lett volna a hódoló versnek.

¹⁹ Schöpflin neheztelese József Attilára *A Toll*-cikk miatt, amiért őt a *Nyugatban* (1930. I. 764. o.) „a támadók legalja” közé sorozta, később sem szűnt meg. Maga mondta el nekem, hogy József Attila kérte őt egyszer, békítse ki Babits-csal, de ő kitért ez elől. Irodalomtörténetében még rezerváltan és nem értéke szerint írta róla, csak később (Ny. 1940. 313. o.) vallotta be „mély elszomordással”, hogy „ilyen tehetséget így elhagyott kallódní a világ. Mindnyájunknak oka van egy kis lelkifurdalást érezni”.

igaza lett, ha az ezzel a díjjal lehetővé tett keleti utazásnak a fiatal Weöres költészetét megtermékenyítő hatására gondolunk.)

Egyedül maradtunk. Én arra kértem Babitsot, mellőzzük akkor József Attilát idei döntésünknel. Azt fogja érteni, hogy miért nem adhatta ki Babits neki a díjat idén. De bajosan azt, hogy miért kap csak jutalmat, amikor egy hozzá képest kezdőnek tekinthető költő díjat. Szó szerint ezeket válaszolta: „De én *mindenkép* akarok rajta segíteni, többel, mint egyszerű segéllyel. És erre nincs más módunk”. (Valóban nem volt más lehetőség erre.) „Te nem tudod, hogy ő milyen szegény” (Babits tudta az első segélykérő levélből). „Meg fogom neki magyarázni, hogy ki akartam adni a díjat, és hogy miért nem adhattam ki idén neki.”²⁰ Babits azt hitte – mondta is –, hogy akik nem ismerik a döntés hátterét, ebből arra következtetnek csak, hogy néki többet jelent Weöres Sándor költészete azokénál (hárman voltak a fiatalabb nemzedékből), akiket csak jutalomban részesített. Emlékszem még szavára, amit szeme villanása és magafelé mutató kézmozdulat kísért: „*nekem* ez a költészet az igazibb”. De nem gondolt arra, hogy ugyanazok, akikről feltételezte, hogy a díj odaítélését, a hiúságát kielégítő hódolóvers jól kiszámított hatásának fognák beállítani, a József Attila hátrányára tett distinkciót a hiúságában megsértett hatalmasnak a bosszújára fogják visszavezetni. (Életrajzírói így is fogták fel. Fövényné már az első jutalomban is a „megalázás” célzatát látta, i. h. 152. o.) És arra sem gondolt, hogy még a jószándékúakat is kétkedővé teheti, nem maradt-e mégis lelkében – emberileg érthetően – valami fullánk elhatározásának rugójaként. Csak aki érzékelhette Babits meghökkenését a váratlan fordulatnál, ki nem mondott gyanúját, majd küzdelmét önmagával, lehetett meggyőzve *akkor* teljesen, hogy szándéka tiszta és egyenes, a szava igaz volt. És valaki még: – maga József Attila, azután, hogy Babits vele beszélt. De *ma* így

²⁰ A Babits-archívum őrzi kézzel írott levelemet, melyet a vasárnapi megbeszélés után, aznap délután még eljuttattam hozzá. Javasoltam az évdíjak számának csökkentésével négy fiatalabb költőnek magasabb összegű jutalomban való részesítését. Babits azonban az utolsó órában nem akart változtatni eredeti elképzelésén és eltérni az alapítvány addigi szokásától, hogy az évdíjak száma legalább hét legyen.

kell ítéljen, ha nem elfogult, toleranciát és tárgyilagosságot példázó történetünk minden olvasója.

Kosztolányi nem vett részt december 16-i ülésünkön. Később jött csak haza a Tátrából. Telefonon tájékoztattam őt Babits döntéséről, és annak indokáról. Elnémultan hallgatta. Vajon gondolt-e arra, hogy ifjúkori barátját mégsem ismerte jól. Cs. Szabó nevénel, aki József Attila helyére került, helyeselt. Kosztolányiné leírta emlékezésében a díj elmaradásának férjét lesújtó hatását.

Január 18-án *Az Estben*, mely a kitüntetettek névsorát szokás szerint először hozta, olvasható volt Fodor József nyilatkozata, ki visszautasította a néki másodizben szánt jutalmat. Együtt mentünk az ünnepélyes díjkiosztáshoz Babitscsal. „József Attila sem fogja elfogadni” – mondom. Babits: „De elfogadja. Beszéltem vele. El is fog jönni.” Nem kérdeztem tovább. József Attila Baumgarten-díját ekkor már úgy fogtam fel: mint a kettejük ügyét.

József Attila eljött ünnepélyünkre és a Vadászkürtbe is, ezúttal szűk körben (kerek asztal körül) tartott vacsoránkra. (Török Sophie jegyzeteiben megtalálható a jelenvoltak névsora.) Ott ült közöttünk, részt vett a társalgásban, kedvesen, fanyarul, sértődöttség jele nélkül. A latin költőre gondolhatott: *Vertumnis quotquot sunt natus iniquis*. Arra, hogy neki az életben semmi sem sikerülhet.

9.

Döntésünket az 1936. évi Baumgarten-díjról a kultuszminisztérium vonakodott tudomásul venni. Változtatásokat kívánt. Az alapítvány sakkor kezdett szigorúbbá válni. De a rendőri ellenőrzés még csak a díjak részesítettjeire vonatkozott, jutalmakra csak a következő évtől terjedt ki. Kassák díjának kiadását a miniszter eltiltotta, mert ellene izgatás címén (utolsó életrajzkötete miatt) eljárás folyt. Hiába volt Babits erélyes tiltakozása a jogtalanul gyakorolt vétőjoggal szemben, – hisz Kassák nem volt még jogerősen elítélve. Egy nappal a díjkiosztás előtt a minisztert helyettesítő államtitkár megkísérelte „bizalmas értesülések alapján” Illyés Gyula díját is elgáncsolni. Schöpflin ellen is volt észrevétel, fia „kommunista bűncselekménye” miatt. Vas István jutalmát Babits csak úgy tudta menteni, hogy a nyilvánosságra hozatalról lemondott. József Atti-

lára úgy látszik, akkor még nem figyeltek fel. Neki a jutalmat kiadhattuk, noha két priusza is volt, kisebb pénzbüntetések a Sal-lai–Fürst proklamáció és a *Lebukott* miatt. Ha díjat akartunk volna neki adni, alighanem letiltják.

1937-ben ünnepeltük az Alapítvány tízéves fennállását. Az ez évi döntésnél arra törekedtünk, hogy a felügyeleti hatóságnak ne lehessen „jogcíme” a beavatkozásra. Az előző év tapasztalatai után nem sok reményünk lehetett, hogy József Attilának kiadható lesz a díj. A testületben sem javasolta senki őt. (Öröm Babits saját kezű jegyzéseit a tanácsadó testület jelöléseiről.) Kosztolányi igaz, nem élt, de voltak mások a tagok között, akik akkor már nagyra tartot-ták költészetét.

A döntő ülésre ez alkalommal is együtt mentünk Babitscsal, a mai József Attila utcában. „Engem bánt a lelkiismeret József Attila miatt. Tavaly megígértem neki a díjat, kellene valamit tennünk” – szólalt meg Babits, amikor az alapítványi ház közelébe értünk. „A testület megkérdezése nélkül nem adhatunk neki díjat, hisz senki nem jelölte. Szavaztassuk meg erről is tanácsadóinkat. Állítsuk szembe József Attilát Hevesi Andrással, aki várhat még, nem is szorult rá különösebben”. Kizártnak látszott, hogy többséget ne kapjon. Az ülésen Babits terjesztette elő *titkos* szavazásra a kérdést, és maga jegyezte a szavazatokat. Facsimilében közlöm erről feljegyzését. József Attila hét szavazat közül csak hármat kapott. (Sik Sándor és Kárpáti Aurél közléséből tudom, hogy ők reá szavaztak; a harmadik szavazat Elek Artúré lehetett, ki a következő évben díjra ajánlotta is.) Így történt, hogy József Attila ismét elesett a Baumgarten-díjtól, pedig tudjuk (*Vágó Márta emlékezéséből*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1955. II. 194. o.), hogy ő és barátai ezúttal biztosra vették.

Ebben az időben József Attila már a *Szép Szónak* volt a szerkesztője. Ott adta ki műveit. A *Nyugathoz* 1935. szeptember óta (az említett két vers után) nem küldött többé verset. Bizonyára hasonló okból, mint amely visszatartotta a *Választól* (József Jolán i. m. 334. o.). Babits ellenben a szerkesztők felkérésére megírta a *Szép Szó* számára esszéjét Széchenyiről (1936. júniusi szám).

Babits úgy érezte, József Attilának nem maradhatott adósa a megígért díjjal. De egyébként is az volt az alapítvány gyakorlata,

hogy aki a szavazásnál előző évben kiesett, a következő évben a díjban részesült. Döntésünket Babits közeledő műtétére tekintettel abban az évben jóval korábban hoztuk meg a szokottnál, és fel is terjesztettük már a minisztériumhoz, amikor József Attila tragikus halála megdöbbenetette az egész magyar világot. Tettének elkövetésétől nem tartotta vissza a végre elért Baumgarten-díj ténye, amelynek híre tudtommal hozzá még eljutott. A minisztérium leiratban hívott fel, hogy mást jelöljünk helyére, és egyben vétót emelt egy fiatal költő jutalma ellen. A leirat (25 120/1937. eln. B. sz.) súlyos szavakkal róttá meg az alapítványt, amiért „nemzetellenes tendenciát” követ. Hangjából következtetnünk kellett, hogy hasonló eset megismétlődésénél autonómiánk felfüggesztésére gondolnak. Nem kétséges, hogy ez az éles figyelmeztetés nem Zelk Zoltán jutalma miatt történt, hanem az osztályharcos proletárköltő díjazása miatt, akinek költészetéről halála után – a hírlapi közlésből – a kultuszminisztérium is már tudomást szerzett. Mi ragaszkodtunk statútumaink értelmében ahhoz, hogy József Attila hozzátartozóinak a díj egy részét temetési hozzájárulásként kiadjuk, és megtagadtuk helyének betöltését mással. A *halott* költővel szemben nem emelhetett a minisztérium vétót. Így József Attila a Baumgarten-alapítvány 1938. évi díjazottjai között szerepel.

József Attilának szomorú eltávozása után Babits két megnyilatkozásáról kell még emlékeznem. 1940 decemberében őt látogató fiatal irodalomtörténészek jelenlétében (Bóka László mondta el nekem) szóba került, hogy kik azok a költők, akiknek hatása leginkább érvényesül az újabb nemzedékre. Ez arra az időre esett, amikor a költő hetek némasága után váratlanul visszanyerte hangját rövid időre. Szóba került József Attila is, és akadt a jelenvoltak között, aki kétkedve, sőt, aki fitymálva beszélt költészetéről. Talán azt hitték, Babitsnak kedvesen. Az egy ideig hallgatta a vitát, majd leintette őket. Suttogva annyit mondott: „*Nagy költő*”. Aki tudja, mit jelentett ez a szó Babitsnál, mily soká tartott, míg Tóth Árpádról ezt leírta, s mily keveseknek adta meg ezt a megbecsülést – csak az tudja felmérni szava jelentőségét.

A második megnyilatkozás ismert, az *Írók két háború közt* előszavából (11. o.): „József Attila szegény maga tette ezt számomra nehezzé” (ti. hogy róla írjon). Van, aki ebben csak annak bizonyí-

1937.	
<u>Reményik J.</u>	
<u>Szabó L.</u>	
<u>Kodolányi</u>	
<u>Illés E.</u>	
<u>Gyergyi</u>	
{ <u>Herény</u>	
{ <u>József A.</u>	
{ <u>Molnár A.</u>	
{ <u>Rypács</u>	
{ <u>Balogh J.</u>	
{ <u>Bohmicsek</u>	
<u>Radnóti</u>	

Babits feljegyzése a József Attila díjazása ügyében tartott titkos szavazás eredményéről

tékát látja, hogy Babits az őt ért támadást elfelejteni nem tudta (Kritikai kiadás III. i. h.). Nekem maga a *tény*, hogy nem bocsátotta útra utolsó könyvét (az előszó az utolsó hetek írása volt) anélkül, hogy abba ne írta volna le József Attila nevét – többet jelent a sorok között. Hogy gondolt reá és lett volna róla mondanivalója. De amire gondolt, – amit megírt volna, magával vitte sírjába – mint nem egyedüli titkát ennek a tragikusan színezett literáris történetnek.

*

Hogy történetünk eredményeit összegezzem, ahhoz reflexiókat fűzek – nem láttam szükségesnek. Tanulságait le tudja vonni az olvasó maga. Csak egyre szeretném legújabbkori irodalmunk kutatóinak és mindazoknak figyelmét felhívni, kik az emlékezés jogán vagy más okból, hogy e korszak irodalomtörténetéhez hozzászóljanak, hivatottnak érzik magukat. Tekintsék ezt a történetet példázatnak arról: mily hamis elképzelés és igazságtalan ítélethez vezethet rendkívüli művészegyéniségek, kivételes szellemi nagyságok magatartása fölött a bíraskodás – szándékosan kerülöm a jelen esetben helyénvaló szokásos szót – külszín, meztelen tények alapján, vulgáris élettapasztalatokból merített következtetéssel, – egy megváltozott világkép szemszögéből nézve emberi alkatok sajátos törvényeit, akaratuk sorsszerű változatait. Vajon feladata-e az utókornak ítélőszéket tartani nagy költők „pörös” ügyében, amit azok egymással egyszer elintéztek már? Nem az lenne az első, aki tiltakozó szavát felemelné – kinek emléke ürügyén történt, hogy egymás mellett említették ellenségeként az őt eltanácsoló szegedi professzorral: Babits Mihály? Nem ama nagy költőnk szavaira kell-e inkább hallgatnunk, akihez hasonlóan gondolkozhattak maguk a kései költő-utódok: „A maradék írói harcainkat nem fogja ismerni, neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk énekeseire visszaemlékezik. *Emberek valánk; miért szégyelnők azt? az élet útjai keresztüljárnak egymáson; s leggyakrabban elveink szentsége sem oltalmazhat meg akar tévedéstől, akar félreértéstől: de a sírdomb békesség laka; a küszöbén emberi érdek nem léphet be*”...

BABITS ÉS KRÚDY

Emlékszem arra, hogy még mielőtt a Baumgarten-díj valósággá vált volna és mielőtt biztosak lettünk volna abban, hogy a végrendeletből alapítvány lesz (egy idegorvosnál voltunk Babitscsal, mert meg akarták támadni a végrendeletet...), együtt hazafelé tartva, megszólalt Babits: – Ha létrejön az alapítvány, gondolnunk kell a régi gárdából is kettőre: Krúdyra és Szini Gyulára.

Babits képzeletében tehát kezdettől fogva úgy élt Krúdy Gyula írói alakja, mint akinek igénye lehet elsők között a Baumgarten-díjra.

Amikor először került a díj kiosztásra, Szini Gyulának jutott tanácsadóink egyértelmű jelölése alapján a díj, mint aki leginkább rászorult az elbeszélő prózát író régi Nyugat-generációból.

De a második alkalommal Ambrus Zoltán már Krúdy Gyulát javasolta – aki éppen abban az időben nagyobb betegségen ment át – a tanácsadó testületben, ily formulázással: felhívja a figyelmet a régebbi generáció tagjai közül Krúdy Gyulára és Palágyi Lajosra. Ugyanezen az ülésen Mikes Lajos őt segélyre ajánlotta, Krúdyval egyidejűleg Révész Bélát. Ezt szem előtt tartva mondhatom, hogy a döntés Babits akarata volt és annak a véleményének – egy utcai beszélgetésünkre utalva, hogy Krúdyra gondolni kell majd a díjkiosztásnál – szükségképi következése. Így jutott Krúdy Gyula a második alkalommal a Baumgarten-díjhoz. Babits őt személyesen nem ismerte. Mondta nekem, hogy sohasem látta. A díjkiosztáskor Krúdy nem jelenhetett meg, felesége volt ott és kimentette betegen fekvő férjét.

Néhány hét múlva egy kora délután ismeretlen látogatóm jött Balaton utcai lakásomra. Magas, szikár, beesett arcú alak jött felém, ha nem csalódom, botra támaszkodva. Krúdy Gyula jött megköszönni a Baumgarten-díjat. Oly egyszerűséggel és gyermekdeden viselkedett, végig a kitüntetést hangsúlyozva, amely érte s

melynek nagy visszhangjáról olvasói körében is megemlékezett. A Margitszigeten lakott akkor még és emlékszem arra, hogy megemlítette az első üdvözlők között Rakovszky Ivánt, a volt belügyminisztert, aki – mint a Közmunkatanács elnöke – a Margitsziget gazdája volt.

A látogatás egy negyedóránál nem tartott tovább és a végén mély bánatos tekintetével, szinte sűgva, ezeket mondotta: – Hogy lehetne ezt a díjat továbbra is megtartani... Valami olyast válaszoltam, hogy ha még tovább gazdagítja irodalmunkat.

Beteg ember benyomását tette és azt hiszem, azóta se nyerte vissza teljes egészségét.

Később a Baumgarten-könyvtárnak elküldötte abban az időben dedikálva a *Három királyok* címen megjelent könyvét. Sárközi György volt akkor a könyvtárosunk és itt sem mulaszthatom el az alkalmat, hogy hálával ne gondoljak ma is az odaadásra, amellyel szinte megalapozta a 15 éven át a fiatal írók olvasókörének számító Baumgarten-könyvtárat, amely az ostrom alatt elégett, Kosztolányi Dezső ott lehelyezett könyvtárának hatezer kötetével, a Tóth Árpád hagyatékából átvett kis könyvtárral s Babits halála után, a könyvtár mellett elhelyezett szobával, melyben Török Sophie rekonstruálta Babits szobáját, benne a költő úgyszólván egész könyvtárával.

Arra is emlékszem, hogy Babits élvezettel olvasta Krúdy Gyulának ezt a történeti regényét, annak ellenére, hogy benne szembeötlő historiai tévedéseket is talált.

Úgy látom a Babits-archívumból, Krúdy Gyula leveléből, hogy a Baumgarten-díj alkalmából Babitsot is meglátogatta és ez lehetett egyetlen találkozásuk.

Krúdy Gyula levele, amely erre következett, így szól: *„Margitsziget, 1930. január 19. Igen tisztelt uram, nem tudom, hogy mely napon lesz alkalmam Önnek személyesen megköszönni irántam érzett, felejtethetlenül jólesett rokonszenvét – az egészségemmel, még néha nem diszponálhatok úgy, mint az érzéseimmel. Ha nem is jöhetnék Önhöz, nagyon rövid idő alatt, mint ahogy szeretnék, arra kérem, hogy ha eszébe jutok, ne gondoljon nevetlen fráternek, csak egy izgatott ifjúnak, aki most nem tudja a szavakat, hogy köszönetet mondjon azért az erkölcsi és anyagi kitüntetésért, amely*

az Ön akarata folytán a Baumgarten-örökségből érte. Tiszteletteljes üdvözlettel, igaz híve Krúdy Gyula.”

Krúdy Gyula nem tartozott azok közé a prózairók közé, akik Babitsot különösképpen érdekelték volna. De írásának hangulatát, izességét és művészetét elismerte. Kiemelte azokat a rövidebb írásait, amelyekben kulináris élvezeteit és a korcsmai törtérfeteit, s konyhaművészetet tudta élővé tenni.

Egyszer került szóba közöttünk még Krúdy.

Abban az időben Babits régebbi magyar olvasmányain tartott szemlét és nyilván Krúdyból is olvasott újból. Ebben az időben, hangjavesztetten, szavait írásban adta, Krúdyról szólva, ezeket: „Ő nem az az író, aki utánozható volna.” És hibáztatta, hogy utánozni akarják.

Tudomása volt arról, hogy a fiatalabb írók és irodalomtörténészek egész köre alakult ki Krúdy alakja körül, akiben az újabb magyar próza érdekes, de egyedülálló jelenségét tisztelte – ám nem követendő, de nem is követhető példaként.

*In: Krúdy világa. Gyűjtötte és írta Tóbiás Áron.
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1964.*

A BAUMGARTEN-ALAPÍTVÁNY A VÉGRENDELETTŐL AZ ÉLETBELÉPÉSIG

1.

A Baumgarten-alapítvány története azzal a nappal vette kezdetét, amelyen Baumgarten Ferenc élete véget ért. Követve a természet törvényét és példázva az örök érvényű kauzalitást, halála adott életet a nevét viselő és eszméjét testesítő intézménynek.

A hirtelen halála megdöbbenetete azokat, akik hazájában még emlékeztek reá. Különösen, akiket ígéretük kötött, hogy végakarátának érvényt szereznek. Ezt az ígéretet többé vissza se lehetett vonni. A feladat, mely elé Baumgarten halála egy napról a másikra állított, engem is készületlenül ért. De még inkább Babitsot, ki a megbízás elfogadásakor nem is tudta, mily nagy és nehéz dologra vállalkozott. A levél, amellyel Baumgarten őt alapítványa kezelőjül felkérte, fennmaradt, Babits válasza azonban már nem volt fellelhető. Arról csak annyit tudunk, amire az alapítvány tízéves jubileumakor még emlékezett.

„A tervezett alapítvány jelentőségét – mondotta akkor – nem sejtettem. Baumgarten vagyoni helyzetéről fogalmam se volt. De fiatalos külseje, paradox szint adott előttem annak a ténynek, hogy haláláról beszélt. Miért gondol a halálra – tűnődtem, hiszen talán fiatalabb, mint én. Ebben az értelemben is válaszoltam neki szándékosan könnyed, szinte évődő hangon. Egész tervét akadémikus ábrándként kezeltem, amelynek kivitelére valószínűleg úgy sem kerül sor” (*Babits Mihály Ünnepi beszédei* 47.).

A végrendelet elkészítése óta sohase gondoltam az alapítványra, arra hogy realitássá válhatik. Ma ezzel magyarázom magamnak, hogy nem is igyekeztem Babitshoz eszmeileg, művén keresztül se közeledni. Utolsó könyve, ami kezembe került, talán a *Gondolat és írás* volt. Képzetelemben ő úgy élt tovább, ahogyan évek előtt egy alkalommal láttam. 1919 áprilisának egy kora délutáni órájában, a

Múzeum körüti bölcsészfakultás földszinti tantermének katedráján. Világirodalomról adott elő. Érces és ritmikus hangja évek múltán is emlékezetemben maradt. Az is, hogy hallgatóságával nem látszott keresni a kontaktust. Magabazárt aszkéta alakja szinte megközelíthetetlennek tűnt.

Igy láttam őt akkor is, amikor Baumgarten Ferenc halálának hírére – ahogy az a végrendelekésekor meghagyta mint aki melléje társul rendeltetem – a kapcsolatot január 20-án felvenni siettem. Szorongó érzéssel, hogyan fogadja majd az ország legnagyobb élő költője jelentkezésemet. Azt se tudtam, mit válaszolt Baumgartennek, amikor őt a tisztségre felkérte. Csengő női hang szólalt meg a telefonban. „Az uram Szekszárdon van, ott is marad még egy darabig.” Amikor elmondtam jelentkezésem okát, Baumgarten halálát, Babitsné nyomban tudta miről van szó, és arra is emlékezett, hogy férjének egy ügyvéddel kell majd együttműködni. (Utóbb hallottam, barátainál tudakolták kiléteimet, de azok sem ismertek.) Babits január 22-én érkezett meg Szekszárdról, a „déli vonattal”, és másnap az esti órákban felkeresett Balaton utcai lakásomon. (Török Sophie naptári feljegyzése.) Nem az a lángoló tekintetű költő volt, akinek fogadására készültem. A hétköznapi polgára, tanárember. Apró léptekkel, bátortalanul közeledett felém. Nevét a bemutatkozáskor nyomatékkal mondta. (Később is, valahányszor telefonon felhívtam.) Ma látom csak, zárkózott lényét mennyire feszélyezhette a látogatás ismeretlen idegennél. Valakinek kívánságára, akivel személyesen igazában csak egyszer találkozott. Szokatlan ügyben, amelyről alig tudott még valamit. A hirtelen halál körülményeit kérdezte. Mikor elmondtam, hogy Baumgarten karácsony táján őt a lakásán kereste – láthatóan bántotta, hogy nem találkoztak. Babits akkor a Tátrában tartózkodott, ahová Baumgarten is üdülésre készült, útban Berlin felé. De ott is elkerülték egymást. A végrendeletet, amelyet aznap délelőtt hirdetett ki a bíróság, felolvastam előtte. Csak egyszer szólalt meg közben: „Ez megható, valóban megható.” Amikor a végrendeletnek a „szeretve bámult magyar költőről” szóló intézkedését hallotta. Tájékoztattam a hagyaték nagyságáról. Távolról sem sejtette, hogy ily nagy jelentőségű dologról lesz szó. Beszélgetésünk félbeszakadt, amikor váratlanul megjelent az

egyik Baumgarten-fivér, ki ismerte a végrendeletet, mely kizárta az öröklésből, sőt később kiderült, hogy már intézkedett is Németországban, az ottani hagyaték zár alá vételéről. A távozó költőről, kit akkor már ellenfélnek tekinthetett, megjegyezte mégis, hogy „rokonszenves ember”.

Másnap, január 24-én délben, ahogy megbeszéltük, viszonztam Babits látogatását. Intézkednünk kellett a temetésről, megbeszélnünk első lépéseinket. Babits maga nyitott ajtót, ahogyan szokta, amikor *várt* valakit. „Ügyvéd úr bizonyára nem tudja, hogy feleségem is költő. És hozzátette: *jó* költő, Török Sophie néven ír.” E szavakkal bevezetett a lakás középső szobájába, fogadószobájukba, ebédlőnek is berendezve. Falain a szekszárdi szülői házból hozott régi családi festményekkel. Ma is emlékezetemben él első benyomásom a költő házaspárról. A jellegzetesen meridionális, kissé félenken mozgó komor tekintetű férj és északi országok szöke típusát idéző simulékony, vidám nő kontrasztja. Nem tudtak rólam egyebet, mint amit az előző este átadott végrendeletben olvashattak, hogy Baumgarten a „legjobb barátjának” tartott. Bár tájékoztatlanságomat az új magyar irodalomban, az első perctől fogva hangoztattam, mégis sejtették, hogy kultúrához közöm kell legyen. Egy általam elejtett szó, hogy az alapítvány elsősorban olyanokért lesz, mint Tóth Árpád – nem is sejtve akkor, hogy költőtársai közül őt tartja legtöbbre – eloszlatta – ezt később elmondta nekem – Babits félelmét, hogy értetlen kurátortárssal kell majd az alapítvány teendőiben osztoznia.

Babitsot otthonában, előző esti szűkszavú zárkózottságából feloldottnak és felém bizalommal közeledőnek találtam. Feltételezte, hogy a szellemi dolgokban hibátlan ítéletűnek megismert alapító, nem bizta alkalmatlan személyre a hagyatékával járó nehézségek és a későbbi feladatok megoldását.

Megismerkedésünk idején nem láttam tisztán, mint az irodalom köreitől távol álló, nem is láthattam, mit jelentett Baumgarten végrendelete és az alapítvány Babits számára. Személyi körülményeit, sorsának alakulását akkor még közelebről nem ismertem. Tudtam, hogy a „vörös katedrá”-ról elmozdították és hogy rövid egyetemi tanársága miatt üldözéseknek volt kitéve. Hogy középiskolai tanári nyugdíjától megfosztották, majd, hogy egy régi verse, a *Hús-*

vét előtt ürügyén, rendőri felügyelet alá helyezték¹, nehéz anyagi körülményei késztették arra, hogy elvállalja a forradalmak után egy bécsi kiadó megbízását az *Eratóra* (mindezeket alkalomadtán, később mondta el nekem). „Rossz évek voltak, elég ok a csüggedésre” – e szavakkal emlékezett Babits a már idézett ünnepi beszédében azokra az évekre, melyekben Baumgarten Ferencnek „vígasztadó” közeledését tapasztalhatta. E sötét évek emléke később is kísértette, mikor olyanokra gondolt, akik életének e nehéz szakaszában baráti érzéssel szegődtek melléje.² A *Halálfi* megírásának, betegségtől is súlyosbított, keserves évei voltak ezek. E „legnagyobb”-nak tartott művén (Ny. 1929. II. 303. o. jegyzete) az utolsó simításokat épp akkor végezte Szekszárdon, amikor Baumgarten halálának híre hozzá eljutott.

Az alapítvány kurátori tiszte kétségkívül mentesülést jelentett számára a mindennapi gondoktól, melyek a világháborút követő devalváció, majd a pénzváltás idején többé-kevésbé minden művészre, reá fiatal házásra fokozódottan nehezedtek. Nyomait megtaláljuk e korszakának költészetében is. (Elsősorban *Az Estben* 1925. II. 15-én megjelent *Önéletrajz* című versére gondolok.) De Baumgarten végrendelete megnyugvást hozhatott számára annyiban is, mert felszabadította a függőség érzésétől, ki addig csak verseinek honoráriumából és kiadói előlegekből tartotta fenn önmagát. Ennek hangsúlyozásával nem kívánnék oly hitet kelteni, mint ha Babits kiadója részéről nem részesült volna őszinte és teljes megbecsülésben. Amikor 1920. december 30-án műveinek kiadói jogát lekötötte az Athenaeumnak és magát arra is kötelezte, hogy ezentúl a *Nyugat* kivételével csak az *Est*-lapokba ír a „legmagasabb”, a „főszerkesztő által személyesen megállapítandó” írói tisz-

¹ Ennek emléke, védőjének, Baracs Marcelnak 1920. XII. 31-i levele, amely „egy bizonyos kapualj”-ra (a toloncházéra) utal, ahol Babits a „18-as” szám volt. (Vö. Fenyő Miksa cikkét a *Babits-emlékkönyvben* 131–135. o.)

² Mikes Lajos halálakor *Az elmaradt vendég* címen (Ny. 1930. II. 319–325. o.) írott emlékezésben: „az ő szavai rendet teremtettek minden külső zűrzavarban és a bensőben is. Eloszlatták a csüggedést, fellélegzést adtak a gondoktól, hitet a munkára.”

teletdíj biztosított számára. Mindezeknél mégis fontosabb lehetett neki a pozíció, hatalom, fórum, ami vele járt az írókuratori tisztséggel. Eszköz, hogy a fiatal nemzedéket, amiért egykor egyetemi katedrára vágyott, a maga szellemében kultúrára, írókká nevelhesse. Erre a *Nyugat* szerkesztése Osvát mellett akkor nem nyújtott lehetőséget neki. Az irodalmi ítélőszéknek egyedül általa gyakorlandó hatalma, elismerése és megerősítése volt annak, ami Ady halála óta a köztudatban máris élt, hogy a magyar parnasszuson az első hely őt illeti. A választ a Kisfaludy Társaság elnökének közeledést jelentő nyilatkozataira *A kettőszakadt irodalomban* (Ny. 1927. ápr. 1.) már az a Babits adta, aki a nagy magyar alapítvány irodalmi kurátora lett. Akik ez idő tájt baráti köréhez tartoztak, mondogatták, hogy a Baumgarten-alapítvány váratlanul megoldást hozott a költő életének problémáira.

Egy éjszaka leforgása alatt, két találkozásunk között, mindez tisztázódhatott Babits gondolatvilágában. Ki előző este, szinte kételkedve hallgatta beszédemet, azt másnap felkészültnek találtam az új feladatra és hívőnek az alapítvány megvalósulásában. Minden, a legkisebb részletekig érdekelte Babitsot, immár közösnek tekintett ügyünkben. A Pen Clubhoz ő fordult, hogy alapítónk részére igényeljen díszsírhelyet. Még a temetés előtt beavatta legbizalmasabb emberét, Schöpflint, az alapítvány ügyébe és őt kérte meg, hogy a végtisztelességen a magyar írók köszönetét tolmácsolja. (Török Sophie feljegyzése szerint, január 26-án.) Mint érdekelt, feszélyezve érezhette önmagát (e feszélyezettség érzése később se szűnt meg teljesen). Szóba került közöttünk, nem volna-e helyes, ha a nagynevű íróink valamelyike búcsúztatná Baumgarten Ferencet. De Babits Schöpflint ajánlotta erre. Eszébe juthatott, hogy Schöpflin volt az, aki már a *Nyugat* első évfolyamában szóvá tette *A magyar író* című cikkében százalmas társadalmi helyzetét és aki, látnokin e szavakat leírta: „Ezeken az állapotokon, aki segíteni tudna, a magyar kultúra jóltevőjeként ünnepelnők azt.” Érdeemes Schöpflin e régi cikkéből idéznünk. Indoklásul szolgálhatna Baumgarten végrendeletéhez ez a mondata: „Ma az a helyzet, hogy soha annyi tehetséges ember nem dolgozott az irodalomban és soha akkora nyomor nem volt az irodalomban ... nincs a világnak árvább teremtése, mint a fiatal író, aki azért küzd, hogy megszerezze magának a

publicitást ... s mire megtalálja a maga terét, ki van fáradva, ki van ábrándulva s íróból irodalmi iparossá lesz.” (Ny. 1908. II. 310. o.)

Schöpfli karteziánusan száraz, szűkszavú, de annál igazabb beszéde után a gyászolók kis köréből, a családon és régi barátokon kívül, csak néhány író jelent meg Ady sírjától jövet, kinek aznap, január 27-én volt halálozási évfordulója – előlépett, legtöbbszörnek ismeretlenül, Kupcsay Felicián, a kultuszminisztérium küldöttként, maga is íróember. Őszintének ható, lelkes szavakban méltatta a nálunk csodaszámba menő cselekedetet. Végezetül, a pap Angelus Silesiusnak, a német költőnek nagyon is alkalomszerű szavait idézte: „Csak az a halál szép, amelyből élet árad, csak az a szép élet, mely halálból támad.” Maga Babits, a *Nyugat* februári első számában állított költői lendületű emléket a magyar írók jótevőjének.

Ezekben a napokban, 1927. január 21. és 30-a között a fővárosi lapok sűrűn foglalkoztak az írók alapítványával. A *Pesti Hirlap*, a *Budapesti Hirlap*, a *Népszava*, éppen csak hogy regisztrálták a tényt, de az *Est*-lapok és az *Esti Kurir*, a *Reggel*, részletesen adtak róla hírt, riportokat is hoztak. Az *Est* Pásztor Árpád tollából. A jobboldali lapok, az *Új Nemzedék* és a *Magyarság* elhallgatták olvasóik előtt a magyar irodalom eseményét. A *Pester Lloyd*-ban Alexander Bernát írt nekrológot. Ő még az egyetemről ismerte Baumgarten Ferencet és a német napilap hasábjain recenzeálta megjelenésükkor műveit nagy elismeréssel. Majd ugyanott Vészi főszerkesztő felkérésére, aki helyesnek vélte, hogy a jobboldali irodalom is hallassa hangját (maga mondta nekem) – Surányi Miklós méltatta vezércikkben az alapítványt. (Babitsról, kivel egy időben járt a pécsi ciszterekhez, nyert tájékozódás után.) A *Magyar Hirlap*-ban Feleky Géza a *nap lovagja* rovatban emlékezett meleg hangon baráti kapcsolatukról. A szokásos híradás keretein túlemelkedett Kállay Miklós cikke a *Nemzeti Újság*-ban és Alexander Bernát vezércikke az *Újság*-ban. Kiemelendőnek tartom Kállay cikkének konklúzióját: „Ha tíz eset közül egyszer sikerül egy igazi tehetséget az alkotás, az érvényesülés kerékvágányába zökkeníteni, akkor meghozta (az alapító) gondolata az arany-gyümölcsét.” Alexander Bernát rámutatott arra „a szokatlan, elképzelné is szörnyű tényre, hogy valaki Magyarországon irodalmi díjak kiadását ne az Akadé-

miára, vagy valami irodalmi társaságra bizza, hanem Babits Mihályra. Ki az a Babits, akadémikus? Soha nem volt szó róla. Vagy Kisfaludista? Dehogy. Babits tehát *hivatalosan* senki és semmi. Mégis rábízhatja (az alapító), mert az bizony nem hagyta cserbe meggyőződését, csak annyit ért el, hogy nem engedték gimnáziumban se tanítani és megfosztották még a nyugdíjától is, kiről pedig Németországban azt írják, hogy nagy európai író.” És még egy mondatot érdemes e cikkből idéznem: „Baumgarten fejedelmi adománya annak szól, akinek tehetsége nem nagyobb és tisztább irodalmi jelleménél. Nem azt az időt éljük, amelyben könnyű volna nem a pillanatnyi siker után futni. De az igazi tehetségek, amióta irodalom van, a maguk lelkére hallgatnak, nem a tömeg tapsaira.” Kevesen látták meg a végrendelet olvastakor ily világosan és mondták ki ily nyíltsággal Baumgarten gondolatának merészségét és akaratának értelmét – mint egykori filozófia professzora.

A napi sajtóban Babits neve ezekben a napokban más vonatkozásban is szerepelt. Akkor hozta meg a budapesti tábla másodfokon az *Erató*-perben határozatát, mellyel a Bécsben 1921-ben megjelent bibliofil kiadású könyvnek hat év múlva Magyarországra, a Babitscsal kötött szerződés megszegésével behozott kétszáz példányát elkobozni rendelte. (Babits ugyanis a bécsi Helios Verlagnál kikötötte, hogy ez a könyv Magyarországon forgalomba nem hozható; ami kitűnik az Athenaeummal 1920. december 30-án kötött szerződéséből.) A határozat szerint, mely a fordítás művészi értékét nem vonta kétségbe, a szerző csakis azért nem volt elítélhető a közerkölcsökbe ütköző bűncselekmény elkövetéséért, mert a nyomtatvány nem Magyarországon készült, a tett nem itt lett elkövetve. Egy bulvárlap Kosztolányit, Babits fiatalkori barátját szólaltatta meg ez ügyben: „Erató, a műfordítás remekműve. Ezért erkölcsösnek tartom. De nem tartom erkölcsösnek azt a könyvet, amely különben épületes tanításokat, silány és művésztetlen formában közöl.” (*Esti Kurir*, 1927. jan. 21.) Ily disszonáns akkord kísérte a művészi szabadság és írói bátorság gondolatából fogant alapítvány születésének óráit.

2.

Ha azt a negyedszázadot, melyet a történetírás „Horthy-korszak” megjelöléssel fog nyilvántartani és amelyre a Baumgarten-alapítvány keletkezése és virágzása esett, távlatból és a politikai és gazdasági helyzet nézőpontjából szemléljük, meg kell állapítanunk, hogy kedvezőbb időpontban annál, amely alapítójának halálával szükségképp adódott, ebben a korszakban az alapítvány nem léphetett volna életbe. Viszonyítsuk ezt akár a fehérterrort követő évekhez, a végrendelet keltének idejéhez, a koronaromlás és pénzügyeink összeomlásának időszakához, akár a harmincas évek elejétől a második világháború befejeztéig terjedő időszakhoz, a könnyelmű államgazdálkodás, az európai gazdasági krízis és a fokozatos fasizálódás nyomán beállott süllyedés országos állapotához. Az e két szakasz közé eső öt esztendő, 1927-től 1931-ig volt a „Bethlen-féle konszolidáció”-nak nevezett kor, amelyet, ha az első világháború óta hazai vonatkozásban ilyesmiről egyáltalán szó lehet, *prosperity* idejének kellene mondani. Ennek a quinquenniumnak nyugodtabb politikai és gazdasági fellendülésre mutató légkörében lépett a Baumgarten-alapítvány életbe és kapcsolódott tényezőként irodalmunk világába. Hozzátehetjük, ez volt az az időszak, amelyben az alapítvány legkevésbé érezte veszélyeztetettnek önkormányzati függetlenségét és ügyviteli szabadságát. A kormányhatósággal is ezen idő alatt csak egy esetben kerültünk összeütközésbe, Pap Károly díja miatt.

A történész előrelátása és mindenképp optimizmus volt szükséges ahhoz, hogy 1923 őszén valaki Magyarországon haladó szellemű írói alapítvány létesítésére gondoljon, annak megvalósításában bízzék. Két évvel a sikertelen legitimista puccs után, amikor a konszolidációnak még csak reménysugara derengtek és csak néhány hónappal azután, hogy német horogkeresztesek kezei által irányított ekrazit-bombák pusztítottak a Club kávéház békés vendégei között. Ezzel a bizakodásával Baumgarten nem állott egyedül. Optimizmustól volt eltelve a magyar kormány akkori feje is. Miután sikerült kormányzópártjának szélsőséges ébredő elemeitől megszabadulni, Bethlen megtette a kezdőlépéseket az ország nyugati támogatásától remélt rekonstrukciójára. Ő maga személyesen töre-

kedett külföldi útjain egy tessék-lássék földreformmal a haladás látszatát keltő, lényegében az addig uralkodó osztályok hatalmának biztosítására irányult politikája iránt, Magyarország tradicionális védőbástya szerepének hangoztatásával, a nyugati közvélemény szimpátiáit és a Népszövetség pénzügyi segítségét elnyerni. Kormánya ezalatt itthon igyekezett a forradalmak likvidációjával (így a nem bolsevik emigráció hazatérésének és az internálások felszámolásának előkészítésével) megnyugtatóbbnak mutakozó atmoszférát teremteni.

De az ország gazdasági helyzetének romlását mindez nem tudta megakadályozni. A magyar valuta értékének egy századrészére, vagyis a korona egy fillérre süllyedt le, és feltartóztathatatlanul haladtunk az akkor legnagyobbnak tartott infláció felé. A végrendekezés pillanatában az a bérház, amelyet Baumgarten alapítványa fundamentumának szánt, nem hozott jelentősebb jövedelmet. Legfeljebb annyit, amennyi néhány nagyobb irodalmi díj kiadására lett volna elegendő. Komolyabbét mindenesetre, mint az Akadémiánk által abban az időben kiadott díjak, így Kosztolányinak *A véres költő* című regényére³ odaítélt Péczeli-díj, melynek kétezer koronát tevő összege két villamosjegy árának felelt meg. Ez az egy adat is megvilágítja a magyar irodalom helyzetének elhagyatott és a magyar írók sorsának sivár voltát. Ahogy ez megrázkódtatásokat követő átmeneti időkben már lenni szokott, az áldozat a jó irodalom és annak művelői lettek. Kiadóink és a szépirodalmat terjesztő időközi sajtótermékek szerkesztői, a közönség színvonalához és ízléséhez alkalmazkodó üzleti gestiójukban – ritka kivétellel – nem tekintették a maguk feladatának a magasabb igényű irodalom istápolását, hanem jobbra csak oly írásműveket, melyeknek az irodalomhoz édeskevés közük volt. Folyóirataink közül továbbra is a *Nyugat* maradt annak egyedüli szerény vára. Ezren aluli előfizetővel, állandó pénzügyi nehézségek között, csak fórumot jelentve munkatársainak, összetartozásuk zálogát. A *Napkelet*, mely a vég-

³ Az 1923. évben kiadott Péczeli-díj jelentése (előadója Szinnyei Ferenc) más irodalomtörténeti érdekű adalékot is tartalmaz; megállapítja Móricz Zsigmond *Tündéerkertjéről*, hogy „erkölcstelen és unalmas”.

rendelet évében indult, sikertelenül törekedett java íróinkat táborába téríteni. Kodálynak, Petrovics Eleknek, az egyetem kiváló tudósainak, Hajnal Istvánnak, Pais Dezsőnek egy-egy tanulmánya, a magas színvonal látszatát kelthette, de rövidesen, egy-két kivétellel „a jobbak elmaradtak”, és az állami szubvencióval táplált folyóirat főképp azoknak refúgiumává vált, akik írásaikkal a *Nyugathoz* egyáltalán vagy még nem tudtak bejutni. Erre az időre esik az Estlapok bekapcsolódása irodalmunk életébe. Alkalmasint a nagy berlini újsághatalmasságok példájára határozhatta el Miklós Andor a fejlődő magyar irodalom programszerű felkarolását és új tehetséggárda megszervezését. Főszerkesztői titullal, de nem mecénásként, hanem mint a maga, udvaroncokkal és kegyencekkel körülvett Erzsébet körüti birodalmának princepse. Bármiként ítéljük is meg oportunitástól nem ment politikai vonalát – tagadhatatlan, hogy legjobb íróink és az új nemzedék legjobb tehetségei, az ellenforradalom, majd a pénzügyi krízis átmeneti éveiben, megélhetésük fő forrását, az ő lapjainál és kiadóvállalata révén találták meg. El nem vitatható érdeme, hogy e korszak legnagyobb írói, üldözöttségük éveiben, egyedül részéről tapasztaltak méltó megbecsülést és találtak segítőkészségre. Elhatározása 1920-ban, hogy lapjai irodalmi szerkesztését Mikes Lajosra bizza, ítélőképességéről és emberismeretéről tesz bizonyosságot. Mikes közbenjöttével kötötte Babits 1920 végén az Athenaeummal, az Est-konszern nyomdai és kiadóvállalatával, a már érintett megállapodást. A *Babits-archívum* számos más bizonyítékát őrzí Mikes önzetlen fáradozásainak. Háláját és elismerését a költő abban az emlékezésben róta le, mely a *Nyugatban*, *Az elmaradt vendég* címen látott váratlan halálakor napvilágot (1930. II. 319. o.), utóbb az *Írók két háború köztben* ily címen jelent meg: *Az írók patrónusa*.⁴ Mikes Lajos neve e korszak irodalomtörténetében aligha fog szerepelni. Már Schöpflin se tesz róla említést könyvében. Műve nem maradt és személyére már

⁴ Kodolányi Jánosnak a Dunántúl 1956. évfolyamában *Utóhang* címen megjelent önéletírásában foglalt állást, hogy „Babits Mikes iránt ellenérzéssel viseltetett”, teljesen téves és arra vall, hogy a szerző nem emlékezett már Babits nekrológiára.

csak kevesen emlékezünk. Ez késztet arra, hogy az elbeszélés folyamatát megszakítva felelevenítsem alakját, aki az alapítvány ügyének, annak kezdeti szakaszában, sok kitűnő szolgálatot tett és történetünkben gyakran fog még szerepelni.

A kortárs literátorok, Babitscsal ellentétben, sokszor megmosolyogták kritikusai lelkesedéseit, néha kétkedve fogadták emberi megnyilatkozásait. Hiányolták nála a szakszerű irodalmi iskolázottságot és nem értették lényének ellentmondásait. Egy negyedszázad távlatából nézve Babitsnak volt igaza. Ha voltak is kritikusai korlátjai, talán elfogultságai is és ha magatartását nem egyszer sugallották irodalmon kívüli tekintetek, – maguk a *tények*, felfedezettjeinek névsora – közülük többen ma már irodalmunk történetében is szerepelnek – bizonyítják, hogy ritkán tévedett. Durva tévedése nem is volt.

Egyénisége, igaz ellentmondásokkal volt tele. Gyengéd jószívűség kaján cinizmussal, romantikus idealizmus leleményes üzleti érzékkel, konzervatív irodalmi ízlés új tehetségek keresésének meg nem szűnő ingerével, kiapadhatatlan tudásvágy (Babitstól hallottam, hogy halála előtt elkezdett görögül tanulni, a végén még felső matézist is) a használni akarás nyughatatlan ösztönével, áhitat alázata gúnyos fölényvel, mindig másokra gondolás pregnáns éntudattal hullámszerűen váltakozott és leplezetlenül mutatkozott nála. Lényének ellentmondásai sokakra elidegenítőn hatottak és elhomályosították emberi értékeit. Visszagondolva rá valahogyan Szókratész-szerű jelenséget látok benne. A Xenophónból ismert, másoknak használásért élt bölcselőre emlékeztetőt, akit lenéztek a filozófusiskolák mesterei, de akiről tanítványai örök időkre szóló emlékeket állítottak. Így fog élni Mikesnek lelkes és lelkesítő literátori alakja, az ő „fiai” emlékezéseiben. Él máris Pap Károlyéban, Gelléri Andor Endre önéletrajzában, az *Egy önérzet történetében*, Kodolányi *Utóhangjában*; mint a húszas évek irodalmi világának „leghasznosabb emberé”-é.

Mikesnek köszönhető talán az is, ha Baumgarten Ferenc figyelmét, ki végrendelkezése előtt hosszabb időt töltve hazájában, szemügyre vette a legújabb irodalom jelenségeit is, nem kerültek el azok a fiatal tehetségek, akik „az írók patrónusa” révén jutottak publicitáshoz. Bizakodással tölthették el a magyar irodalom jövő-

je iránt. Ugyanúgy, mint ahogy bizakodással tekintett a magyar élet jövő alakulására is. (Nem telt el három év és ez az optimizmus helyénvalónak bizonyult. 1926 derekán befejeződött az ország pénzügyeinek teljes szanálása és a Népszövetség megbízott főellenőre, a jól végzett munka megnyugtató érzésével és elegáns gesztussal (díjazást nem fogadva el) távozhatott helyéről. A korona romlása megállt, és helyébe rövidesen új valutánk lépett. Baumgarten Ferenc még megérte ezt, és annak tudatában hagyhatta hátra földi javait, hogy elképzelése szerint fogják szolgálhatni a célt, amelyre rendelve lettek. Ő maga szükös esztendőök után kedvezővé vált anyagi helyzetének előnyeit csak ideig-óráig élvezhette.

Megtörténhetett volna nálunk is, ugyanúgy, mint az akkor szocialista színezetű német Ausztriában, hogy a lakbérkötöttség háborús normái továbbra is megmaradnak. Nálunk ennek ellenkezője következett be. Röviddel a stabilizáció után az üzletbéreknek százszázalékos valorizációja – a lényegileg üzletháznak tekinthető Sas utca 1. számú ház birtokosát, immár az alapítványt, kivételesen kedvező helyzetbe juttatta. Baumgarten Ferenc hagyatékának megnyíltakor az alapítványi ingatlan évi tiszta hozama közel járt a nyolcvanezer aranypengőhöz. Hogy mit jelentett ily összeg irodalmi célokra, csak akkor ítélni tudjuk meg, ha egybevetjük ezen időszak más irodalmi vonatkozású számadataival. Például azzal, hogy az 1926–31. évek állami költségvetéseiben a kultusztárca „irodalmi célokkal” jelölt tétele évente 122 700 pengőt, az utolsó évben már csak 100 000 pengőt tett és ez is, főként ifjúsági, irodalmi és adminisztrációs célokat szolgált. (Az első pengőköltségvetés a „művészetek” tételénél indokolásában ezt a megjegyzést tartalmazta: „Az alrovatokban némi fedezet áll rendelkezésre nyomorgó művészeink – az írók is ezek közé számítottak – és családtagjaik támogatására.”) Az inflációban vagyont veszített Magyar Tudományos Akadémiának állami szubvenciója ezekben a költségvetési években, évi 120 000 pengő volt. Elszomorító e korszak írói tiszteletdíjainak számszerű adatai. A vershonorárium 8–15 pengő, egy-egy tárcanovellaké 15–20 pengő között mozgott. Egy-egy regényért a kiadók 200–400 pengőt juttattak írójuknak. És hány verset vagy novellát sikerült egy-egy írónak havonta elhelyezni? Az Est-lapok fizettek a legjobban. Mikes rendelkezési alapjából fiatal költőknek

egy-egy versét 24 pengőt, novelláért 30–40 pengőt tudott juttatni. A legnagyobb vershonorárium, pl. Babitsé 50 pengő volt, novelláé, cikkeké, pl. Móriczé 60–80 pengő. Ambrus Zoltán a *Pesti Napló* egy egész oldalát betöltő vasárnapi krónikájáért kivételesen 100 pengőt kapott. Babits összműveinek kiadási jogát az Athenaeum 1929. december 4-én, az infláció alatt és azt követően felvett előlegek elszámolásával, 20 000 pengő ellenében szerezte meg, ami az első időben öt megillető két évi kurátori díjnál nem volt több. (Az előlegek címén felvett 5000 forint többletösszeggel Babits továbbra is megterhelve maradt.) Ezekhez az adatokhoz képest az alapítvány, amelynek irodalmi díja első tervezetünk szerint se lehetett kevesebb 4000 pengőnél és az egyszeri segély összege 400 pengőnél s amely tíz ily díjat és huszonöt ekkora segélyt tudott évente kiadni, az akkori irodalmi világban valóban rendkívüli jelentőségűnek mutatkozhatott. Ez magyarázza azt a nagy érdeklődést, amellyel még a gazdasági fellendülés rövid időszakában is további nyomorgásra ítélt írói világ indulásakor az alapítványt fogadta és az idők változásaiban kísérte. Amikor más segélyforrás szűkölködő magyar írók részére semerre se mutatkozott, az egyedüli gondjaik megváltóját sokan látták az alapítványban. Csak később ébredtek tudatára, hogy az csak kevés kiválasztottat tud és akar kedvezményeiben részesíteni.

De nem csak a gazdasági helyzetnek alakulása volt a végrendelet és a hagyaték megnyilta között eltelt három esztendő alatt szerencsésnek mondható az alapítvány nézőpontjából. Ez a megállapítás politikai vonatkozásban is áll. A keresztény nemzeti kurzus első éveiben, még a végrendelet kelte idején is, nehezen volt elképzelhető, hogy egy alapítvány, amelynek célkitűzése „minden vallási, faji és társadalmi előítéllettől mentes írók” támogatására irányult, elnyerje az államhatalom hozzájárulását. Bár ez a kikötés az alapítványt egyszer s mindenkorra gyanússá tette a főfelügyeletet gyakorló kormányhatóság előtt, mégis a végrendelet óta eltelt három év alatt annyira megenyhült és megnyugodott a hazai politikai helyzet, hogy ennek ellenére a Baumgarten halálát követő másfél év után az alapítvány jóváhagyása lehetségessé vált. Bethlen külpolitikai orientációja, a népszövetségi és egyéb nyugati kölcsönök elfogadása, külkereskedelmünk érdekei és devizapolitikánk s nem

utolsósorban a kormányzópárt bázisát jelentő, még a forradalom előtti korszakban nevelkedett birtokosi és hivatalnok osztály hagyományai szükségszerűséggel az ellenforradalom ún. vívmányainak fokozatos leépítéséhez, a kurzus elernyedéséhez és jelszavaink üressé válásához kellett, hogy vezessenek.

Bennünket közelebbről a kultúrpolitikai helyzet érdekel, amelynek kereteiben Baumgarten Ferenc haladó szellemű alapítványának el kellett helyezkednie. Az alapítvány sorsának alakulására e részben személyi momentumok is kedveztek. A kultuszkormány, amely kormány volt a kormányban, teljhatalommal Klebelsberg miniszter kezében összpontosult. Bár nem feladatom kultúrpolitikájáról ítéletet mondani, az alapítvány ügyében tanúsított magatartása összefügg azzal és csak annak ismeretében érthető és értékelhető. Erről az egyenesnek és nyílt arculatúnak éppenséggel nem mondható politikusról eltérnek a vélemények; de kultúrprogramjának távlatos nagyvonalúsága és végiggondoltsága elvekben és részletekben nem tagadható. Alapgondolata, az országnak négy kultúrprovinciára osztásával, egyetemi városainkkal, mint azok székhelyeivel, az volt: felemelni a vidéknek és különösen a magyar Alföldnek művelődési színvonalát a főváros kultúráját megközelítő szintre. Kultúrprogramjából csak két elsődleges feladat megvalósításáig jutott el: a magyar nép széles rétegei számára a művelődés alapfeltételeinek megteremtéséhez iskolaépítéssel és azok részére, akik a magasabb kultúra terjesztőinek szemeltetnek ki, európai színvonalú tudományos felkészültség megszerzésének lehetővé tételéhez. A „művelődésnek hihetetlenül kibővült tere mellett”, hangoztatta ez a kultuszminiszter, háttérbe szorul a „költészet és szépirodalom felkarolása, ami egyidőben a legfontosabbnak látszott.” Állami költségvetésében ezekre a célokra nem is talált fedezetet, amikor sok százezer pengőt fordított külföldi ösztöndíjakra (csak angolországiakra százezer pengőt), a berlini és magyar kollégiumokra, amelyek kedvezményében azonban íróember nem részesedett. Nem mondható, hogy Klebelsberg érzék hiányában kezelte az irodalmat mostohagyermekként, aki szembehelyezkedett az irodalom hivatalos vaskalaposáival, egy Vargha Gyulával és az Akadémia és Kisfaludy Társaság reakciós szárnyával, de még a treugát őszintén óhajtó Berzeviczynek fenntartásos és kétértelmű

szavaival is, amikor „magyarságban és politikai gondolkodás”-ban egymás mellé helyezte Vörösmartyt és Adyt (*Pesti Napló*, 1928. október 7-i cikke), s egy könyvnapi ünnepélyen kimondani merte a nagy nyilvánosság előtt, hogy „Ady *nagyszámú* költeménye a magyar irodalom örök értéke”. De nyilván elsőbrendűnek tartott kultúrpolitikai célkitűzései kimerítették – mondják nem egy ízben túl is lépték – tárcájának más tárcákhoz viszonyítva amúgy is magas költségvetési összegét. És ez is oka lehetett annak, hogy nem gördített komolyabb akadályt Baumgartennek a magyar irodalom helyzetén segíteni kívánó szándékai elé, bár nem lehetett kételye az iránt, hogy az az irodalom, amelynek az alapítvány szól, nem egykönnyen lesz beilleszthető az ő „neonacionalista” kultúrpolitikájának kereteibe. De a múlt tapasztalataiból tudhatta, hogy ahol a magyar állam nem tud segíteni, el kell fogadnia a hazafias áldozatkészség helyállását, ha nem is onnét jött, ahonnan kívánatosnak tartotta. Így foghatta fel Baumgarten Ferenc alapítványát is. Egy emberöltő távlatából nézve, végeredményben neki, a volt szabadelvű politikusnak, ki a forradalmakon keresztül eljutott annak felismeréséhez, hogy az „ellenforradalom elgondolásai is végrehajthatatlannak bizonyultak”, köszönhető, hogy az alapítvány nem sikadt el bürokratikus gyanakvások és politikai rosszindulatok útvesztőjében. Igaz, hogy erős támaszra találtunk a közalapítványok akkori ügyigazgatójában, dr. Steineker Istvánban, ebben az európai látókörű, független szellemű és legjobb szándékú férfiúban, ki Klebelsberg korlátlan bizalmát élvezte, és aki az első perctől fogva felismerte a magyar irodalom jövőjét szolgáló alapítvány jelentőségét, s mellénk állt. Amíg hivatali helyéről nem távozott, mint alapítványi tanácsunk elnöke segítségünkre volt anyagi és jogi vonatkozású feladataink megoldásában, nehézségeink áthidalásában. De volt egy más helyzeti adottság még, amely hozzájárult az alapítvány ügyének kedvező intézéséhez. A szoros kapcsolat Miklós Andor és a kultuszminiszter között, ki 1926-tól fogva állandó munkatársa lett a *Pesti Napló*nak és akinek publicisztikai írásai túlnyomórésztben az Est-konzern e reggeli lapjának hasábjain jelentek meg. Műveit, beszédeinek és cikkeinek sorozatát, évről évre az Athenaeum, Ady, Babits, Móricz kiadója, adta ki. Viszont *Az Est* lett az alapítvány sajtóorgánuma. Főszerkesztője kezdettől fogva

kötelességének tekintette, hogy a magyar irodalom ügyét szolgáló Baumgarten-alapítványnak, minden eszközével rendelkezésére álljon. Azért is talán, mert annak Babits Mihály volt az irodalmi vezetője, aki mint ismeretes, 1921 óta írói munkásságát az ő konzernjéhez kötötte le. Miklós Andoron keresztül kapcsolódott az alapítvány a kultuszminiszter személyéhez. Az összekötő szerepet Mikes töltötte be, ki a főszerkesztői csütörtöki ebédeken, mint az alapítvány lelkes propagátora, alkalmat találhatott arra, hogy a miniszter figyelmét ügyünkre irányítsa. Még 1927 őszén történt, hogy egy szerkesztőségi ebédről Mikes azt a hírt hozta: Klebelsberg fogadni kíván bennünket az alapítvány ügyében, különben is szeretne már megismerkedni Babitscsal, Török Sophie feljegyzése szerint október 8-án jelentkeztünk kihallgatásra, amely 10 percig tartott. A miniszter ismerte a Baumgarten család jogásztagjait (egyikükkel fiatal korában együttműködött a közigazgatási bíróságnál), és tájékozva volt az alapítvány nagyságáról. Érdeklődését felkeltette az alapító nagy vagyona, amelyről megjegyezte: hogy lényegesen meghaladja a család általa ismert tagjaiét. Amikor az alapítvány célkitűzését és a részleteiben már kidolgozott tervezetünket ismertettük, hirtelen mutatóujját feléje nyújtva Babitsnak szegezte ezt a kérdést, miközben szeméi lecsukódtak: „És minő világnézethez tartozó írókat kíván az alapítvány támogatni?” Nem volt kétséges, hogy a kérdés nem a filozófiai értelemben vett, – s irodalmi szempontból egyedül fontos világnézeti beállítottságra irányult. Babitsot, annak agresszív éle zavarba hozta. Nem volt debatteri rutinja, sem lélekjelenléte. Baráti körben szeretett vitázni. De ha támadták, védekezni csak tollával tudott. Klebelsberg figyelmét a kihallgatásunkat előkészítő előadmány hívhatta fel az egy hónap előtt megjelent, az alapítványt felforgató tendenciával gyanúsító *Magyarság*-cikkekre. Babits helyett én válaszoltam, kitérő fordulattal. A miniszter nem kérdezett tovább, mert a kitárult ajtó előtt, a szomszédos várószobában megpillantotta Gerevich Tibort, ki a Palazzo Falconieri nagyméretű rajzát hajlongva tartotta feléje. (Ezt az épületet a római Collegium Hungaricum céljaira a magyar állam akkor szerezte meg. Klebelsbergnek néhány nappal előbb a sajtó részére tartott tájékoztató előadásáról, Móricz Zsigmond írt a *Pesti Napló*ban hosszabb riportot, nem sokkal azután, hogy a miniszter

ter feloldotta a Nemzeti Színházban színdarabjai előadásának tilalmát.) Gondolatai láthatóan már álmainak megvalósulása felé szállottak, és sietett jóindulatát kilátásba helyezve bennünket elbocsátani. De távozásunkkor nem mulasztotta el, hogy Babitsnál ne érdeklődjék még a *Nyugat* felől. Talán ezzel jelezni is akarta, hogy tisztában van a régi folyóirat és az új alapítvány irodalmi céljainak azonosságával és érdekközösségével. Amikor a Hold utcai épület kapujában elváltunk, feltűnt nekem, hogy Babits szótlán, levert. Feleségétől hallottam feldúlt lelkiállapotáról – amikor hazaért. Valahányszor szembekerült az erősebbel, hatalmi tényezővel, felülkerekedett benne önnön gyámoltalanságának érzete. Kételyei támadtak, alkalmas-e ő arra, hogy könyvtárának falai közül kilépjen a porondra, ami az alapítvány vezető tisztségénél elkerülhetetlenné válik. Hisz a maga ügyeiben is kis bonyodalmaknál már rászorult mások támaszára. Ingadozása, két ellentétes pólus: a veleszületett félenkség és az igazság hirdetésének ellenállhatatlan vágya között, alakját az utókor előtt elhomályosítja, ellentmondásos színben tünteti fel. De aki kritikus pillanatokban beléje láthatott, tudja, hogy soha nem lett hűtlen önmagához. „Ennen törvényem lenni végzetem” – vallotta egykor fiatalon és ismeretlenül a legnagyobb költőtársnak. Megismerkedésünk óta ez volt az első alkalom, hogy beléje tekinthettem, az elhivatottságának tudata és élettehetetlensége közötti szakadékba. Aki néhány nappal előbb választ talált az emberi lét kérdéseinek legnehezebbjére – tanúja voltam 1927. október 2-án, amikor először láttam vidéki otthonomban vendégül (ugyane tiszaföldvári út emléke a *Vasárnapi impresszió autón c.* verse is), a *Psychoanalysis Christiana* születésének („régóta hordom magamban, itt jött ki ma” – mondta akkor nekem) –, az nem tudott illő választ adni a hatalom birtokosának, művészetellenesen, politikai színvallást provokáló kérdésére...

3.

Nekünk is „*kétfelé* kellett harcolnunk,”: hogy halott alapítónk akaratára élő valósággá váljunk. Vagyona vér szerinti örököseivel, eszméinek igazi örököseiért. És harcolnunk kellett a kormányhatalommal is, melynek régi törvényeink szerint az lett volna a hivatá-

sa, hogy velünk karöltve örökdjék a mens fundatoris, az alapító *szándékának* megvalósulása fölött. De az a hatalom, amely létét mégiscsak az ellenforradalomnak köszönhette, óva ugyan az alkotmányosság látszatát, gyanús szemmel nézett minden haladó szellemű intézményre. És e szerint gyakorolta felügyeleti jogkörét.

Alapítványok sorsa azon szokott eldőlni, sikerül-e az elmaradhatatlan öröklési és államjogi vitáknak elejét venni és az alapítványt hosszabb huzavona nélkül érintetlen anyagi erőiben életre kelteni. Aki ismeri a Goncourt-akadémia történetét, jól tudja, hogy a francia állammal folytatott többéves pörösködés mily veszteséggel járt az írófivérek nagy hagyatékára. A Baumgarten-alapítvány annyiban is szerencsés volt, hogy másfél évvel alapítója halála után csorbítatlan örökségének lépett birtokába. Nem kis része volt ebben az élettől idegen költökurátornak, az ő sugárzó okosságának, ami a *szellemi nagyságok faculté maitresse*-e. Ő győzött meg engem arról, hogy adott irodalmi helyzetünkben mindennél fontosabb kell legyen az alapítvány mielőbbi működésének megkezdése, még ha eredeti elgondolásainkat és megoldásainkat nem is tudtuk mindenben keresztülvinni.

A vér szerinti örökösök pöre, bármily kilátástalan volt is, az alapítvány tekintélyének és teljesítőképességének nagy károkat okozhatott. Évekre megakadályozhatta az alapítvány életbelépését. Erre eljárási szabályaink módot adtak a teljesen alaptalan igénylőknek is. Évek telhettek volna el a per jogerős befejezéséig, ha nem tudjuk más, a pörön kívül eső eszközzel, őket visszavonulásra készíteni. Ez az eszközünk a sajtónyilvánosság és az annak során kialakuló közvélemény ereje volt. Ezt tisztán láttuk az első perctől fogva, és ezért igyekeztünk a végrendeletnek és az írók alapítványának minél szélesebb körben oly atmoszférát teremteni, amely lehetetlenné teszi azt, aki arra vállalkoznék, hogy a magyar irodalmat elüsse ajándékától.

Mégis fel kellett készülnünk minden eshetőségre. Közben a németországi hagyatékra, amelynek örököse Baumgarten régi házvezetőnője volt, a müncheni bíróság előtt a pör meg is indult. Készülődéseink és tervezgetéseink emlékét Babitscsal 1927 nyarán váltott levelezésünk őrzi. Ő szokása szerint a nyarat Esztergomban, kies előhegyi lakában töltötte. De az alapítólevél tervezetét har-

mincegy szakaszba foglalva, még a tavaszon együtt elkészítettük és át is adtuk a közalapítványok ügyigazgatójának, hogy a minisztérium elé terjessze. Ez a tervezet – amilyen még több módosítást voltunk kénytelenek eszközölni – Az *Est* pünkösöd ünnepi számában (1927. június 5-én), még mielőtt a hagyaték közjegyzői tárgyalása elkezdődött volna, a nagy nyilvánosság elé került. A tudósítás ily címen jelent meg: „Elkészült a Baumgarten irodalmi alapítvány oklevelének tervezete, 1928. január 18-án életbe is lép.” A Mikes-sel közösen, hirtelenében, elhatározott közzétételről előzőleg Babitscsal nem is tanácskozhattam. Őrzöm egy dátum nélküli levelét, amelyben értesítést kér „nem tudok-e az Estben pünkösdkor megjelent közlemény eredetéről és milyen hatása volt ennek?” Erre válaszolva, az időközben megtartott hagyatéki tárgyalásról is hírt tudtam már adni és közölni, hogy „célunkat az ellenfélnél, úgy látom, elértük.” A közjegyzői tárgyaláson szerzett impresszióim, szükségessé tették kiutazásomat Németországba, perünk előkészítése végett. Utamról beszámoltam Babitsnak. Magam, Mikes véleményéhez csatlakoztam, hogy amíg meg nem indul a per, a sajtóban ne lépünk fel támadólag. Az elkerülhetetlenné vált háborúskodásban – két nappal a terminus előtt adták be az örökösök a végrendeletet, akaratelhatározó-képesség hiánya címén támadó keresetüket – „vezérkari főnökünk” Mikes lett. Babits érdeklődése kiterjedt a bonyolódó ügy minden fázisára. Mintha az apjától öröklött jogászvér mozdult volna benne meg. Mint a végrendelet egyik végrehajtóját a Baumgarten fivérek őt is perelték saját személyében. Jogi képviselétről kellett gondoskodnia. Mikes útján erre az ország egyik legnevesebb ügyvédjét kérte fel. De az nem vállalta, mert szembe került volna ellenfélként saját hivatalbeli helyettesével, ki a háttérben a fivérek tanácsadója volt. Ennek a személye ellen irányult Az *Est*ben utolsó attackunk (1927. IX. 17. számban). Érdektelenségi nyilatkozata e lap következő számában, a per spiritus rectorának visszalépését jelentette.

Különös véletlen, hogy akit Babits ezután képviselőre felkért, szekszárdi földije, ismert képviselő-ügyvéd, ugyancsak összeférhetlenségre hivatkozva háritotta el a megbízást. Mert ő is a fivérek tanácsadójaként szerepelt a kulisszák mögött, de nem a per vitelében, hanem az alapítvány jóváhagyásának megghiúsítására ké-

szülő akcióban. Ezek után visszavonult ő is az ügytől, sőt Saulusból Paulussá vedlett és még segédkezett is a megoldásnál.

Mindez azonban már a sajtókampány alatt játszódott le. Az első támadás Az *Est* szeptember 2-i számában jelent meg. „Az egész magyar irodalom ellen irányult merényletnek minősítve a pert” és beharangozva annak várható visszhangját külföldön. Ugyancsak szeptember 2-án a *Pesti Napló* is hozott közleményt a megindult perről, és megszólaltatta a magyar irodalom néhány nevezetességét. *Rákosi Jenőt*, aki a gúny fegyverével támadta meg a pörös atyafiaikat: „En természetesen tartanám, ha szegény emberek meghatva és felbuzdulva, a maguk szerény tehetségeikhez mértén sietnének garasaikkal fokozni Baumgarten Ferenc akciójának erejét. Megdöbbenéssel kellene tehát fogadnom, ha valóságnak bizonyulna az, hogy a rokonok, akik maguk is gazdagok, megragadnák a holt ember adakozó kezét, hogy visszarántásuk nemes szándékától és lehetlenné tegyenek egy nagyobb szabású jótékonytságot.” *Heltai Jenőt*, ki viszont a *humor* hangját ütötte meg: „A család előtt gyanús lehetett, épelméjű-e az, aki a magyar irodalmon segíteni akar.” Míg *Karinthy* a maga *torzító* szemüvegén át azt találta „jellemzőnek a mi pénzarisztokráciánkra, amelyből másutt mecénások kerülnek ki, hogyha végre akadt soraikban egy mecénás, a legkevesebb, amit róla feltételeznek, hogy elmebeteg.” Az *Est* néhány nap múlva (IX. 7.) folytatta a támadást külföldi irodalmi személyiségek nyilatkozatainak közzétételével (a két nagynevű *Mann fivérnek*, Alfred Kernnek és a *Vossische Zeitung* szerkesztőjének, – mely lapnak Baumgarten színikritikusa volt – hozzászólásait hozta).

Ekkor az ellenfél is elérkezettnek látta a pillanatot ellentámadásra. Sikerült megnyernie egy fajvédő lapot a végrendelet megtámadására politikai vonalon, abból indulva ki, hogy ha az alapítvány politikai aggályossága miatt nem nyerne jóváhagyást, a végrendelet megdőlné és a törvényes öröklés hatályba lép. A *Magyarság* első cikke szeptember 7-én ily címmel jelent meg. „Meg akarják semmisíteni Baumgarten Ferenc végrendeletét, amely kozmopolita írók kitenyésztésére (!) tízmilliárdos alapítványt létesített.” A cikk nemzetellenes, felforgató célok követésével gyanúsította az alapítót és oda konkludált, hogy „Baumgarten fellegvárat akart csinálni annak a romboló szellemnek, mely földalatti rágcsálásával már előkészítet-

te egyszer a magyar nemzet összeomlását.” Nem látták az örökösök, hogy ezzel a támadással önmaguk alatt vágják a fát? Hisz e szerint nemcsak tudta fivérük, mit akar – a perben azt vitatták ugyanis, hogy nem volt ura akaratának –, de az irodalom pártolás örve alatt még leplezni is tudta valódi céljait. Másnap a *Magyarság* (1927. szeptember 8-i szám) vezércikkben folytatta a harcot. Milotay főszerkesztő írta *Baumgartenek* címen. Csattanója így hangzott: „A Baumgarten végrendeletében előírt irányzat a zsidó nemzetközi ideálokhoz való hűséget és megbízhatóságot szabja meg alapfeltétel gyanánt, egy *propaganda-iskola* és *központ* jellegét adva az irodalmi hagyatéknek.” Két ily cikk önmagában is elegendő lett volna néhány év előtt ahhoz, hogy az alapítvány ne nyerje el a kormányhatóság jóváhagyását. De még 1927-ben se volt a per veszély híján. A támadást nem hagyhattuk válasz nélkül. E kényes helyzetben nem mertem a felelősséget egyedül vállalni. Babits még nyaralt. Az Est-lapok tanácsára Rákosi Jenőhöz fordultam, a legöregebb és legtapasztaltabb magyar újságíróhoz, ki az alapítvány ügyében néhány nappal előbb már nyilatkozott is. Hogy miért épp hozzá, a haladó irodalomnak, Adynak, a *Holnap*nak és a *Nyugat*nak egy évtizeden át ádáz ellenségéhez, kinek Dunántúli néven jegyzett levelei a *Budapesti Hírlap*ban vezettek 1915 őszén tisztviselőtelepi tanári állásának elvesztéséhez. Mindezt és sovén nacionalista magatartását, szembefordulása a húszas években az ellenforradalom túlkapásaival és kinövéseivel, kiemelkedése a kurzushoz csatlakozott politikusok és újságírók demagóg tömegéből, kemény egyedülállása – azok szemében is elfeledték, akik vele harcban állottak és kíméletlen támadásainak célpontjául szolgáltak. Tudjuk, hogy halálakor – néhány hónappal előbb ítélték el fogházbüntetésre egy ébredő terrorista megrágalmazásáért – a *Nyugat* (1929. II. 15. számában Schöpflin, Kosztolányi és Feleky Géza tollából) vezető cikkekben úgy parentálta el, ahogyan egy fegyvertársat szokás. A folyóirat szerkesztője a múltban is, ekkor is ugyanaz volt: Osvát.

Naphegyi villájában kerestem fel a Milotay-cikk megjelenését követő napon, Rákosi Jenőt. Nyolcvanöt éves korában is biztos tudatában volt szuggesztív erejének: ahogyan hunyt félszemével, hajlottan és botra támaszkodva, kételyt nem tűrően néhány szóval felelt tanácskérésemre. Babbitshoz írott beszámolólevelemből idézek:

„Rákosi sehogyse helyeselné, ha a Magyarországgal polémiába bocsátkoznánk a felvetett kérdésekről. Sértené a kegyeletet is, ha ilyesmiről vita keletkezne. Válaszoljuk azt; ha Baumgarten Ferencnek nemzetellenes céljai lettek volna, nem csinált volna vagyonából alapítványt, nem helyezte volna azt a magyar kormány felügyelete alá, talált volna arra más alkalmasabb módot.” Búcsúzáskor fekete házisapkával fedett fejével közelebb hajolt és halkán megjegyezte: „De azért mégis hiba volt Baumgartentől (nyilván régi időből emlékezett rá), hogy Babitsra bízta alapítványát.” Kérdő tekintetemet fejt rázva csak annyit mondott: „Nem tartom őt alkalmasnak.” Mint aggastyán se tagadta meg régi önmagát. Konzervatív előítéleteit és az igazi alkotókkal szemben érzett féltékenységét. Láta mint porosodik be hosszú életének rengeteg műve és miként nő Adyé meg a többieké. Pedig Babits elfelejtette még azt is, amiért nem lehetett tovább a magyar ifjúság nevelője. 1923-ban ajánlással elküldte neki a *Paradicsom* akkor megjelent fordítását, ugyanúgy, mint annak idején a *Pokolét*. És megőrizte köszönőleveleit.

A *Magyarság* „helyreigazításunkat”, mely az alapítólevél tervszere, mint már ismertre hivatkozott, ha nem szó szerint, leköszölte szeptember 10-i számában, de megjegyezte, hogy a végrendeletnek az „előítéletektől való mentességre vonatkozó kikötése” mindenesetre megokolttá teszi, hogy a magyar közvélemény a legnagyobb figyelemmel kövesse ennek a hatalmas alapítványnak felhasználását és ellenőrizze megteremtőjének és végrehajtóinak intencióit.” A Baumgarten fivéreknek az alapítványt nem sikerült felborítaniok. De sikerült a felügyeletre hivatott hatóságban felkelteni a bizalmatlanságot az alapítvány várható működése iránt. Erre vezethetők vissza azok a kívánságok, amelyektől a kormányhatóság a felügyeleti jog hatályosabb gyakorolhatása végett a jóváhagyást függővé tette. Az előcsatározás a sajtóban, eldöntötte a bíróság előtti ütközet sorsát. A szeptember 17-re kitűzött tárgyalás napján egy feltűnő híradás jelent meg a fővárosi lapokban. Német írók nyilatkozatáról a magyar írók alapítványa mellett. Thomas Mann írása. Az aláírók között rajta kívül még Heinrich Mann, Jacob Wassermann, Ernst Robert Curtius az irodalomtörténész, Rudolf Kassner az esszéíró és Baumgarten német íróbarátjai közül még többen szerepeltek. A magyar lapok átvették a német írók

Protestjét, amely Berlinben, Münchenben, Bécsben és Prágában tizenkét elterjedt napilapban látott először napvilágot. E nyilatkozat előzménye volt 1927 júliusában látogatásom Münchenben Thomas Mann-nál. Az Isar-menti villanegyedben épült otthonában fogadott, abban a földszintes dolgozószobában, melyet az *Unordnung und frühes Leid* című elbeszélésének olvasói ismernek. Baumgartenel a Meyer-könyv megjelenése óta tartott baráti kapcsolatot. Ha Berlinben megfordult – Baumgarten levelesládája számos lapot őrzött, melyben a nagy író jelezte jövetelét –, rendszerint találkoztak. (Ezek az emlékek is elhamvadtak az alapítvány házában.) Az egyetemek által tisztelet jeléül felajánlott tudományos címeket büszkeséggel használta az író, és a bejárati ajtaján is olvasható volt: Prof. Dr. Thomas Mann. Babitshoz augusztus 4-én intézett levelemből idézek: „Thomas Mann nagy barátsággal és tisztelettel beszélt Baumgartenről. Benne látta azt a kritikust, akire a német irodalomnak szüksége volt. Sokat várt volna még tőle ezen a téren. Készséggel vállalta a kezdeményezést. Arra is gondolt, hogy a porosz költőakadémiát, melynek elnöke ő volt, az akcióba bevonja.” (De ez elmaradt, mert késleltette volna a megjelenést.) Beszélgetésünkben emlékszem még a következőkre: „Fivérem Heinrich, biztosan aláírja.” Amikor Alfred Kerr nevét szóba hoztam, mereven nézett rám: „Da soll er es machen.” (Csinálja akkor ő!) Ezzel kifejezésre juttatta, hogy nem írna vele együtt alá. Az aláírások összegyűjtését Sinzheimerre, a *Simplicissimus* főszerkesztőjére bízta, aki szintén Baumgarten tisztelői közé tartozott.

Hatását a német írók proklamációja nem tévesztette el a per bírójára sem, ki már az első, a perfelvételi tárgyaláson felfogását az ügyről nem tartotta titokban. Nem is került érdemi tárgyalásra sor. A fivérek rövidesen letették a pert, megelégedvén azzal, hogy a hagyaték egyévi jövedelmét, mely közben felgyülemlett, átengedték. A hagyaték állaga így nem is szenvedett csorbát. A magyar írók köszönetét német író társaikhoz Thomas Mann címére október végén a magyar Pen Club küldte el. (Szövegét Babits fogalmazta.) A Nyugatban *A német írók a magyar írókért* címen (Ny. 1927. II. 496. o.) Schöpflin Aladár fűzött reflexiókat, a szellemi szolidaritásnak ebben az időben ritkaságszámba menő megnyilatkozásához.

Melléklet

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VERES PÉTER

Öregek és fiatalok

[RÉSZLET]

Még a tavasziban, a József Attila-ünnepségek idején egy fél rádióelőadást hallottam. Nem tudom kitől, mert a végén nem mondták be, hogy ki tartotta – valami keretműsorban volt – az elejét meg nem hallottam.

De nem erről az előadásról akarok én beszélni, hanem azt a meghökkenésemet szeretném elmondani, amit az ismeretlen előadó ébresztett bennem. Vagyis, hogy József Attila, a magyar irodalomban való megjelenésekor nemcsak az öreg irodalmi salabakterek, a Horger Antalok és nemcsak Babits Mihály, akire még az utódoktól való irigy félelmet is rá lehetne fogni, hanem Osvát, a nagy Osvát, az „irodalom pápája” sem értette meg. Ne ismerte fel benne nemhogy a lángészt, de még az eredeti nagy költőt se.

Mert jó, a lángész megjelenése mindig szíven üti, megdöbbsenti a beérkezett nagyokat, látjuk ezt abból is, ahogyan a különben oly bölcs és kedvesen okos Kazinczy fogadta Csokonait és a nagy és nemes Vörösmarty Petőfit. Azt is megértjük, hogy az első pillanatban, ahelyett, hogy elámulnának és meghajtanák a fejüket, csak a hibáikat keresik. És azokat meg is találják, mert hibáik a legnagyobbaknak is vannak, különösen amikor betörnek az „új időknek új dalaival”.

Mondom, azt hát megértem, ha nagy költők nem fogadják hozsannázva a még náluknál is nagyobbakat (nem könnyű dolog Keresztelő Szent Jánosnak lenni), de hogy Osvát, Schöpflin és a többi művelt és bölcs öregek se látták meg, hogy József Attilában ki jelentkezik, az már nehezebben fér a fejembe és magyarázatot keresek.

És akkor kénytelen vagyok a bölcs öreg lartpourlartisták előtt olyan ellenszenves fogalmakat hangoztatni, mint: *osztálykorlátozottság!* Mert ha ezt nem merem rájuk fogni, akkor még ennél is lehangolóbb magyarázatot kellene keresni. És ha nem akarom a min-

dennél égbekiáltóbbat, az *esztétikai hozzánemértést*, még csak az eszemig se eresztetni, akkor kénytelen vagyok értelmi és érzelmi megrekedésre, betokosodásra, netán öregkori szenilitásra gondolni. (Öregedő írók imája: ettől az egytől legalább ments meg minket jó öregisten!)

De minden tréfán túl, hát valóban olyan nehéz felismerni az igazi újat és az igazi nagyot? Vajon mi, akik ma már öregeknek és „irodalmi pápák”-nak számítunk – legalább némely fiatalok előtt – (szerencsére nem annyira, mint Osvát, Ignotus, Schöpflin és Babits), szintén nem látjuk meg a mai fiatalok közt a holnap József Attiláját?

Nem tudom. De ha Gellért Oszkár kortársakról szóló könyvében végignézem a Baumgarten-díjasok névsorát: elképedek. Néhány igazi nagy tehetség mellett, akik azóta be is érkeztek a magyar irodalomba, egy csomó olyan név van benne, amelyet egyszerűen nem ismer ma már senki, még az irodalmi világ se.

Mi volt ez? Tényleg vakság és süketség, vagy szellemi korrupció? Avagy opportunista gyávaság az akkori politikai hatalom felé? Esetleg mind együttvéve?

Valószínű.

De ebből következik a másik keserves kérdés: vajon a mi Kosuth-díjasaink egy része ugyanígy tűnik el a történelmi semmibe?

Nem tudom. Nem merem mondani, hogy ez is valószínű. De nem merem mondani az ellenkezőt se. Vigyázzunk: Csokonait se ismerték fel igazi nagyságában nemcsak az ostoba és műveletlen urak, hanem a legműveltebb irodalmárok sem.

Még egyszer mondom: vigyázzunk. Az élő, és még író úgynevezett „alkotó” írók egymás iránt nagyon elfogultak tudnak lenni. De mint láttuk, a József Attila és mások példájából, a „bölc” öregek se lehet az intézkedést egészen odabízni. Azok vakok és süketek is lehetnek az igazi új és főleg az igazi nagy iránt.

Hiszen például mi, akkori fiatal írók, az első szavaiból megéreztük, hogy nagy költőt adott nekünk a sors József Attilában. Miért nem látták ezt meg az öregek? A kenyérüket vagy a dicsőségüket féltették? Ezt, ha meg is érteném – nem a kenyérre, hanem a költői rangra értve – mint már mondtam, Babits részéről, de mit szóljak Osváthoz, aki köztudomás szerint nem írt, és abban élte ki magát,

hogy költőket, írókat segít a napvilágra, valósággal megszülettetni őket.

De ha csak rólunk volna szó, még azt mondanám, hogy ez csak a magyar irodalom gyermekbetegsége, most már majd kinőjük. Azonban nemrégiben olvastam Maupassant szép kis könyvét Flaubert-ről. Azt írja, hogy a Bovaryné kéziratából annak a folyóiratnak a szerkesztője, amelyik először magával vitte, hogy leközli – (mellesleg az a szerkesztő Flaubert jóbarátja volt) éppen az Emma esküvőjét és a mezőgazdasági kiállítás halhatatlan jelenetét akarta kihagyni. Azokat a részeket, amelyek ma is úgy élnek a közben agyonírt Bovaryné probléma közepén, mintha tegnap írták volna.

Még egyszer kérdem, mi ez? Csakugyan vaksággal veri meg a Teremtő azokat, akik nem teremtők, de szeretnének azok lenni? Sőt a teremtőket is, ha már nem teremtők többé?

De van ez még tovább is. Thackeray-nek tavaly jelent itt meg az Olcsó Könyvtárban *A nagy Hoggarthy gyémánt* című remek kis könyve. Ezt az írást – eredetileg Titmarsh Sámuel a címe – mint bölcs kis előszóban maga Thackeray írja – annak idején nem fogadták el sem a folyóiratok, sem a kiadók. Majd a *Hiúság vására* megjelenése és nagy sikere után adták csak ki és azóta is él. És az az érzésem, még beláthatatlan időig fog élni, mert: remekmű.

De hogyan lehetséges ez? Irodalmi pápák ezt fejtsétek meg és adjatok tanácsot, mert én nem szeretnék a süket és vak „nagyfejű”-ek seregébe bevonulni?

Hiszen ki tudja, nem fricskázzuk-e mi is a holnapi József Attilákat, a Flaubert-eket és a Thackeray-eket.

Minden tréfán túl, attól tartok, hogy: nem. Inkább nem hagyjuk őket azokká lenni. Vajon a tetszésünkkel és a „segítség”-ünkkel nem akadályozzuk-e a „Sturm und Drang”-jukat? Támogatjuk az új tehetségeket, de nem hagyjuk őket élni. (Költőileg értem.) Minden versükre kimondjuk a tetszik, nem tetszik szentenciát és nem várjuk meg, hogy magában a fiatal költőben és az új korszak új olvasóiban érlelődjön az „igen” vagy a „nem”. Úgy teszünk velük, mint a nagyon önző gyerekek a fiaverébbel: spárgát – a mi tegnapi esztétikai fogalmaink és izlésünk kócmadzagát – kötjük a féllábara és úgy akarunk gyönyörködni a repülésében. A mesterek – úgy lát-szik – csak a jó „tanítványokat” szeretik, de jaj annak az irodalom-

nak, ahol a holnap mesterei hajlandók a mai mesterek tanítványai-vá lenni. Egy erős írónemzedék után úgyis nehéz nem epigonnak lenni.

Nem egészen értetek engem? Nem baj, gondolkozzatok rajta. Én mosom kezeimet. Nem azért, mert Pilátus akarok lenni, hanem azért, mert még csak Pilátus se akarok lenni. Az új író- és költőnemzedéknek magának kell megharcolnia a maga útját. Én ebben csak annyit tudok mondani: füttyöljetek ránk, öregekre, ha van mivel füttyölnötök, és ne higgyétek, hogy mi csalhatatlanok vagyunk. Még a halhatatlanok se csalhatatlanok.

De csak a művek beszélnek. Olyan művek, mint a *Nincsen apám, se anyám*, a *Medáliák*, a *Dönts a tőkét* és a *Medvetánc* versei a maguk idejében. (Nem hasonlóságban, hanem értékben értem.)

De az említett előadó – valószínűleg Hatvany Lajos – kissé megilletődött, meakulpázó hangon elmondta azt is, hogy ő sem ismerte fel igazi valójában József Attilát, pedig ő még segítette is.

Hogyan? Még az is árt, aki „tanítvánnyá” akar „nevelni” valakit, aki maga is mesternek született?

Úgy látszik: igen.

És erről jut eszembe, hogy érdemes volna már egyszer azt meg nézni, hogy nem a Nyugat-diktatúra és az Athenaeum-diktatúra – na persze és a Napkelet-diktatúra – az egyik oka az urbánus-népi ellentét elfajulásának? Irodalomtörténészek: rajta! Ez férfimunka lesz!

Irodalmi Újság, 1955. július 30.

KODOLÁNYI JÁNOS

Utóhang

[RÉSZLET]

Hovatovább oda jutottunk, hogy „társbérlet” kell keresnünk. Úttörők voltunk ezen a téren, messze megelőztük a mai időket.

Kettéosztottuk a kis házat, az első részben Pákozdy Ferenc özvegy mostohaanyja lakott két kis leányával, a hátsóban pedig mi, a fürdőszobát használva konyhának. Ugyanaz a Pákozdy Feri volt ez, akivel még fehérvári diákkorunkból szoros barátságot tartottam, s aki Vajszlóra utazott, hogy a költözködésben segítsen. Pákozdy jó költő volt, a *Nyugat* is kiadta egy ciklusát, Szűz Mária siralmaival énekelte meg mély vallásos érzéssel. Szonettjei finomak, csiszoltak voltak, mint egy-egy kristály. A Mária-síralmak ellenére is lelkes kommunista volt, akár az apja, az öreg asztalos, mostohaanyja, bátyja – szintén asztalos –, meg az öccse, Szlovenszókban tanító. Buzgón részt vett az illegális kommunista mozgalomban, olykor-máskor a rendőrség kezére került, egy-egy tüntetés előtt a rendőri autó őt is elragadta azokkal együtt, akiket preventív célból összeszedtek.

Hát az ő mostohaanyja s féltestvérei költöztek hozzánk társbérletnek.

Ám a bajokon ez sem segített. Rövid idő alatt odáig jutottunk, hogy ennünk is alig volt mit. Nyomorúságunk láttán nemegyszer végképp kétségbeestem, úgy éreztem, nem bírom tovább.

Ilyetén állapotunkban a Baumgarten-díjban bizakodtam. Barátaim mindent elkövettek, hogy legalább némi segélyben részesítsen az alapítvány. Feleségem egy sötét napon, tudtom nélkül, Babitshoz is elment és sírva panaszkolta neki, hogy öngyilkosságtól félt. Babits igen udvarias volt, sajnálkozott, biztatta, majd „meglátja, mit lehetne tenni”, csakhogy nem tett semmit. Hogyan is tett volna? Móricz híve voltam, realista író, még hozzá az a hír is keringett rólam, hogy Mikes „fedezett föl”, márpedig ő Mikes „fiait” következetesen mellőzte. Így Pap Károlyt, Fodor Józsefet is, hiába

ült Mikes egyideig a tanácsadó testületben s hiába érvelt a tőle megszokott szívóssággal. (Persze, éppen Mikes ütötte nyélbe Móricz „nagy szerződését” is az Athenaeummal, meg *Az Est*-lapokkal a Légrádyékkal történt szakítás után.) Ehhez járult még politikai viselkedésem is. Írásaim át meg át voltak itatva radikális politikai elvekkel s Babits ettől betegesen irtózott.

Basch Lóránt, a Baumgarten-díj másik kurátora, mellettem foglalt állást. Egyszer meghívott régiségekkel, miseruhákkal, feszületekkel, angyalokkal, szentekkel s szép festményekkel zsúfolásig tömött lakására, szívesen fogadott, tán egy órát beszélgetett velem, azonban találkozásunknak annyi eredménye sem lett, hogy a legkisebb segélyösszeget folyósították volna. Babits megostromlásában Németh László járt elől. Mindent elkövetett a gorombaságig. Felbőszült sivár anyagi helyzetünkön, méltatlannak látta sorsomat, érzékeny lelkiismerete tán fölös mértékben is gyötörte. Személyes találkozásai alkalmával, levélben, telefonon, minden elképzelhető alkalommal síkraszállt értem, – hasztalan. Babits merev volt és konok. (Nem is kaptam díjat 1937-ig, amikor már nyilvánvaló volt, hogy Móricz Zsigmondhoz fűződő barátságom megszakadt s föléledése nem is várható. Meg aztán *A vas fia*i című történelmi regényemmel igen nagy erkölcsi sikert arattam, művemet Schöpflin a XX. század magyar irodalmáról írt tanulmányában a legjobb történelmi regények mellé helyezte, többé nem térhetett ki Babits sem a díj megítélése elől. Csaknem hajszálig olyan volt a helyzetem ezen a téren, mint József Attiláé.)

Dunántúl, 1956. I. sz. 39.

GELLÉRI ANDOR ENDRE

Egy önérzet története

[RÉSZLET]

Moziba járok. Cirkuszba. S egyszer csak András, az irodaszolga mosolyogva egy *Az Estet* hoz az íróasztalomhoz. A lányok álmélkodva olvassák velem együtt a hihetetlen hírt: megkaptam a Baumgarten-díjat.

Őrült düh fog el. Minek ez most már nekem? Miért nem adták nekem akkor, amikor állás nélkül voltam, amikor egy kis dolgozószobát bérelhettem volna.

Most adják? S hány éven át szándékoznak adni? Igen, ha öt éven át megkaphatom, itthagynom az állásom s hekubára, vagy tébolydába kerülök, vagy író leszek ismét.

Íme, a díj érkezésének igaz története. S még erre célozva mondja nekem Cs., hogy ne legyek annyira kishitű magammal szemben.

– Miért ne?

– Hiszen neked már rangod van.

– A vad Thuléban? – kérdem.

Ő, aki még csak egy-egy cikkel szerepel néha a *Nyugatban*, kényszeredetten mondja: – Hiszen te már Baumgarten-díjat is kaptál.

Azt kívánja, hogy mint hős a csatában nyert érmére, olyan elégtétellel nézzek erre a neves díjra. Hiszen az odaitélési levél szövege is gyönyörű.

Körülbelül, kivonatossan ilyen: – Értesítjük, hogy Baumgarten-díjat kapott. A díj havi részleteit felveheti a Hermes váltóüzlet pénztáránál minden vásár- és ünnepnap kivételével. Babits Mihály, dr. Basch Lóránt.

Rendes, szolid kis üzleti levél ez, még a Pfeifer úr se tudna pompásabbat szerkeszteni a cégünknel.

A levelet Babits írta alá. Ha Kosztolányi zöld tintája ragyogna a papíron, akkor más lenne a szöveg!

Bizarr dolog! Az egész hivatal ámulva figyel és les engem; mint-ha álruhás előkelőség lennék, aki hirtelen levetette inkognitóját.

– Igaz? – kérdi az egyik kisasszony s odahajol, hogy újra megnézze az újságban kiadott fényképemet.

Én is a régi képet nézem; úgy ám, igen, ez a régi arc még megérdemelte, hogy újságba kerüljön; álomra dült fej s önmagában bizó tekintet. Ennek az arcán még nem ül az apja két erős pofonja; és sem a homloka, sem a válla nem véres a sok részeg tántorgástól.

Tényleg... ha merszem lenne elmenni az ünnepélyes díjkiosztásra, s ha meginterjúvolnának az újságírók, elmondanám-e nekik, hogy az ösztöndíjas író úr még ma hajnalban pofonokat kapott az apjától és éjjel az arcába vizeltek a részegek?

Senki se érti állati szomorúságomat. Azt hiszik, fojtott ujjongásomat leplezem a tűnődő, szomorú hallgatásaimmal.

A legjobb, ha visszalököm ezt a díjat. Az egészet nyilván azért adták nekem, mert hirtelenében nem találtak senki mást, akinek odaitélhették volna a hármezer pengőt.

De nem én álltam-e a könyvkereskedések kirakata előtt; ott, az oldalsó állványon a *Klasszikus Regénytár* zöldeskék kötetei alkotnak körivet; lent egy Ady-maszk alatt Móricz Zsigmond összes művei; fölötte piros és fekete bőrkötésben Arany János Aristophanes fordítása; hátrébb a *Filozófiai Írók Tára*. S a szikrázó lámpafényben az ezüstfedelű *Silberne Bücherek* rejtik magukba Brueghel, Botticelli, Dürer képeinek hallatlanul szép reprodukcióit.

Milyen régi, milyen szomjas vágyam, hogy otthoni könyvtáram legyen! Hogy dúskálhassak a könyvekben és hangulatom szerint kóstolgatva őket, azt választhassam ki, amire éppen kedvem van.

Ne a városi könyvtár zsarnoki szeszélyére legyen bízva, hogy mikor, mihez juthatok hozzá; ne kelljen kivárnom a két napot egyik kölcsönzéstől a másikig. S csak akkor cserélhessek. Hadd legyen kéznél Rousseau *Vallomása*, Strindberg kilenckötetes életrajza s a kétkötetes Benvenuto Cellini is! Hadd olvashassam hónapokon át a bűvös Kyra Kyralinát! S Hughes *Szélviharját* is akarom és akarom!

Mert mikor és mit loptam először a városban? S csak később gondoltam át, hogy mi történik akkor, ha rajtakapnak?

Néhány koronával a zsebemben egy könyvkereskedésbe léptem be. Talán tizennégyéves lehettem akkor. A nálam levő pénz elég volt Jókai *Dekameronjára*. De mennyire vágytam a *Rab Ráby* után;

vastag, csupa kaland, azt mondják, a legjobb Jókai. S most ott feküdt a jobbkezemenél; a tenyerem külső széle érintette a címke bőrkötését; milyen finom ez a bőr; s milyen szép aranybetűs a felírás.

Két asszony volt az üzletben. Valamiről beszéltek, s most cigarettára gyújtottak. Én pedig elemeltem a *Rab Rábyt* s a hátam mögé húztam a kezemmel. Aztán letettem a *Dekameron* árát, s a szabad balkezemmel hátravittem, hogy eltakarjam vele a lopott könyvet. Miért ne lehetne, gondoltam, egy magammal hozott könyvem?

Mind a két könyvet az oldalamhoz szorítottam s kifelé indultam. Ha rám szólnak, eldobom a könyveket és futok.

Azonban az egyik asszony, aki a pénzt elvette, még mosolygott is felém. Barátságosan, kedvesen s kissé fel is emelkedett s úgy mondta: – A viszontlátásra, jónapot!

Kint kivert a veríték. Szentül hittem, hogy a két asszony látta a lopást; de talán egyszer ők is lophattak hozzám hasonlóan egy kisbabát, egy kis cukrot vagy könyvet, s nem volt szívük arra, hogy a személyemben megbüntessék önmagukat is. S innen az, hogy sohasé lépek könyvesboltba már másutt vásárolt áruval. Vagy ha az a szenvedélyem behajt, szinte mutogatom a magammal hozott könyvet: tessék, ezt hoztam, ezt nem innen vittem el.

De ki ült a Bécsi úton, az égő utcai gázlámpák alatt egy flaszterkövön? Én voltam, aki kihozta oda egy halom könyvét s mitsem törődve a zúgó villamosokkal, kocsikkal, járőkelőkkel, egyre a lapokat forgatom.

Hányadszor hívott az anyám vacsorázni! De a *Janicsárok végnapjai* után a *Sárga rózsza* következett; s anyám nyúlt a hajamba, mint egy denevér, amikor végre felálltam, hogy kis könyvtáramat cepelve, Jókai álmaitól telten, felbotorkáljak a pincelépcsőn.

Most végre könyvtáram lehet! S máris meginogtam a díj visszautasítására vonatkozólag. A szegény, sóvár fiú legyőzte bennem a büszke, gyűlölködő hajlamú költőt.

S itt volt az apám is! Mi lenne, ha az egész háromezerért megrendelést írnék neki, aztán nála hagynám az árut, s csak a végén mondanám meg, hogy haszontalan fia nem itta el az ösztöndíját, hanem nékiadta mindenestől?

Hiszen van itt egy üres pince az Arany János utcában; kibérlem, a pénzszekrényeket oda kell leszállítani; s elküldöm a pincekulcsot

s egy parányi levélkét: Tessék. A tiéd az, amit a pincében találsz. Megrendelőd: Andor Endre.

A hivataltól csak öt percnnyire van a Baumgarten-ház. Hányszor mentem el mellette és sohase anélkül, hogy valami düh ne facsarja a szívemet. S most fel kell mennem; sőt: most Basch Lóránt hívtott fel s arra kér: én üdvözlöm Babitsot, aki hosszú betegség után újra megjelenik a díjkiosztáson.

Hát majd elmondom neki a fiatalság minden keservét. Ilyen üdvözlőbeszédben úgysem volt még része!

De amikor Babits sápadt arcába bámulok, elhagy a dühöm. Mintha azt kérdezné a tekintete, hogy én miért nem szeretem őt? A szenvedő zsarnok képe megindít. Hiszen ugyanazért bolondul, amiért én. S vékony, törékeny testével, sápitó hangjával a remekművet lamentálja. Azt mondják, hogy egész betegsége alatt, ha magánál volt, csak írt.

Mintha önmagamhoz szólnék, úgy csendül a szavam. De az első meleg mondatoktól felébredek. S a régi-régi gyűlölet hirtelen befejezi a megértő indulatot.

Basch D. V.-hez [Dienes Valéria – szerk.] fordul és susogva kéri, hogy ő folytassa azt, amit én hirtelen abbahagytam. S míg D. V. a szalonbéli hölgyek készségével, patétikus könnyedséggel szóokol, én egyre ugrani akarok, futni innen, ahol mintha a hóhéraimmal kellene koccintanom.

Eltűröm a fotóriporterek magnézium-lobbanásait; de az ünnepejt követő társalgásnál már nem vagyok jelen.

Az utcai lámpánál állok és a két kurátor által aláírt levelet nézem. A szörnyű üzleti stílus újból haraggal tölt el.

Otthon már friss borjúpörköltet készít az anyám. A sütőbe tette, hogy meleg legyen, ha esetleg későn jövök haza.

Nos, gondoltam, a családi borjúpörkölt csak várjon. De egy másodpercig sajnáltam, hogy a melegítőbe lett téve, mert imádom éjjel a levükbe fagyott hideg húsokat. S különösen fazékból szeretem kienni őket, s hogy miért így? Talán mert két kézzel dolgozhatom a falatokkal és kenyerekkel, mint egy gyermek. Azonban elhatároztam, hogy két gyertyát anyám péntek esti tartalékaiból meggyújtok, s két poharat öntök tele piros borral, mintha a jobb kezem is várúr lenne, akárcsak a bal kezem is.

Általában, igen könnyű vágyaim keltek életre. Hiszen csaló vagyok, aki bűnös úton pénzhez jutott. Mi lenne akkor, ha egyszer szélhámos módjára élnék, lobogva és lebegve, míg a zsaruk el nem kapnak. Még egy nagyot húzhatnék is a cég pénztárából, miért ne, amikor már úgyis húztam egyet az írók pénzeiből, pedig semmi kétségem, író én csak voltam a pliocéni időimben.

A zsebemben száz pengő gyűrődött és csergett, részben papírban, részben ezüstökben. Ezt az összeget a lassú, édesszavú Böhm Jóska adta, per á conto – ahogy mondta –, a beseprendő ösztöndíjra. Még a kövér Fábián direktor signóját se kérte rá.

– Elég nekem a magáé is – mondta naivul –, hiszen ez az aláírás is megérhet száz pengőt, annyiért eladhatja az unokám, ha ugyan lesz.

S én felültem a jószándékok és a nagyrabecsülések szellőire. Miért ne röpjek a diadalkocsival egyszer? Miért maradjon mindig tulajdonom a görcs, a félelem, az erkölcsi sokk?

Amint elmentem egy-egy bank előtt, átnéztem a rácsukon, és azon tűnődtem, melyik oldalról lehetne nekiállni, megfúrni az egyik hasas páncélost. Ebben volt valami szolidaritás az apámmal szemben is. Mert a bankkasszákat Arnheim gyártotta, s micsoda botránya lenne ennek az öntelt cégnek, ha az éjjel homályaiban egy betörő csak úgy, egykettőre kinyitná a betörhetetlennek minősített safe-et?

De mielőtt végleg szélhámassá vedlettem át, egy taxin a Simplonig gördítettem magam. A baloldalra ültem, mint az igazi autótulajdonosok, akik elismerő vagy korholó magatartással figyelik a sofőrjük kanyarjait és sebességkapcsolásait. Azért mentem a Simplonba, mert ott egész hajnalig is egy borbély működött, szemben az árnyékszékek tükrös birodalmával.

Halk éljennel fogadtak a főpincérek, pincérek és kenyereslányok. Sőt, egyik-másik még tapsolt is, és így a kávéházban is híre futott, hogy aki bevonult ide beretválkozni, az régi, szegény törzsvendég, de most megütötte a ternót.

– Mindent – mondtam a borbélynak.

– Még a fülszőröket is?

A lelkemet is leberetválhatja – mondtam és csak hevertem a puha, jó hab alatt, a gondtalanság alatt, annyi év után, végre, szinte erkölcstelenül.

Aztán megtudtam Józsitól, hogy hol van még nyitva egy ruhakölcsönző. S újból taxiba ültem, hogy egy frakkot szerezzek magamnak, lakkcipőt s ha van, egy monoklit is. Ifjabb koromban már kacérkodtam én a monoklival, amely mint pajzs tündökölt egyesek szemében. Én legalább is mindig nagy tisztelettel néztem ezekre a szemvédős urakra, akik ezzel a csillogó üveggörrel, mint külön világgal és distancot követő magatartással jártak-keltek a szürke emberek között. Csak a habpillájú Strauber beszélt le erről húszéves koromban, szerényen jegyezve meg, hogy a monokli egyedül még nem hatásos. Ehhez bizonyos gondos ruhák, ragyogó cipők, ezüst vagy arany cigaretatárcák is kellenek, s főleg monogramos erszények, aktív töltettel.

– Bálba tetszik? – kérdezte a ruhakölcsönzős segéd.

– Igen – s tréfásan a magasba mutattam, ahol a Hold, mint színházi reflektor, teljes fénnel árasztá el a balerinaként táncolgotó esti felhőket.

– Én foglalkoztam csillagászattal – mondta a segéd, míg fehér kravátlit keresett nekem –, ott fönt nagyon könnyű táncolni. Akár csak a tengerben úszni.

– Csakugyan – feleltem s a szívem mélyén hálás voltam ennek a rőthajú segédnek. – Pompás ideái vannak, fiatalember! Még sohasem úsztam a tengerben, mindig abban bízva, hogy egyszer, ha élek addig, majd módom lesz odautazni. Nos, most megvan rá a mód. S milyen édes lehet Itália ilyenkor, s mily meleg. Talán úszónadrágban sétálhat az ember a Lidón s barátainak ilyen lenge képeket küld haza; barátainak, akik aktatáskájukban még bús szenekeket és kokszokat cipelnek haza.

– Úgy ni! – s elégedetten vizsgáltam tükörbéli képemet.

Amikor a Margit hídhöz értem, már eszembe jutott az otthoni borjúpörkölt. S az, hátha ébren vár rám az anyám. Nos, mami, ide nézz, szagolj meg, simítsd végig az arcom s nézd végig a fiadat klakkban és lakkban. Mint apám, ezentúl én se viselek mást, csak lakkcipőt. Ehhez szilárdan ragaszkodom. S engem aztán minden nap beretváljon ki a borbély. A Lukácsot hatkor nyitják. Tehát először gőzfürdő, aztán bő kávéházi reggeli a Szeiferben. S csak Balto kell nekem; darabja húsz fillér. A főúr pedig nyolc előtt öt perccel hívjon kocsit. Így aztán begördülök időre a hivatalba.

Hivatal? Ugyan! Miféle hivataluk van azoknak, akik egész nap a kávéházakban ülnek? Merengve lapozgatják a turflapot. Jeleket írnak a lovak mellé. Aztán a piccolósgyerekekkel felhívják a bukmékert és fogadást kötnek. Délben finom menüt esznek. Utána dupla török kávé. Szivarzanak. S estefelé, ha már lezajlott a galopp, kedvező vagy kedvezőtlen hírt fogadnak magukba.

Miért ne járnék én is az Otthonba vagy a Fészekbe, mint F. L., aki versek helyett chemin de fert vagy kárót játszik? S milyen elegáns lesz az így, frakkban kártyázgatni, nyerni és veszteni, édes lányok, kártyázó kisasszonyok között. Talán egyetlen este alatt szerzek annyit, hogy kifizetem öreg apám banktartozását. S másnap már egy kis csendes villára valóm lesz. Miért ne alakulna át a költői ihlet kártyás ihletté?

Például Dosztojevszkij! Az orosz Krisztus. Ha a Raszkolnyikov írójának szabad volt, ki tilthatná meg nekem? Ha ő elverte egyetlen nap alatt az egész apai örökségét, miért ne lépnek én is nyakára néhány ezernek?

Hát mulattam már egyszer is én szabadon? Ha kocsmába mentem, ha vendéglőbe, mindig összeadtam és kivontam. S ha ittam is, nem tartott józanon ez a számolgatás? Lesz-e taxira pénzem? hogyan kerülök haza? mibe kerül a hotel? mit kér a kis éjszakai angyal? s főleg: mikor lesz ismét anyim, hogy elmehessek egy kicsi mulatságra.

Gúnyosan néztem a házunkat. A piros téglakerítést, amit már holnap el akartam mulatni. A három műhelyt, ami elég lesz két-három éjszakára. Miért ne írnam alá a váltót az apám helyett? Hiszen egész kiskoromtól mást se tettem, mint az ő aláírását igyekeztem utánozni.

Mielőtt beléptem volna a nehéz vaskapunkon, a falnak dőltem s egy blokkba felírtam az apám nevét. Mintha az öreg kezeírása lenne.

S ha kipattan? s ha eljönnek az elmulatott ezrekért és jön az árverés? Nos, legalább *egyszer* valódi oka lesz az apámnak, hogy megátkozza a fiát. S lecsukassa. Igen, a börtön vár rám. Végre nem hasból komponálom a fegyenc érzéseit és felfogásait a szabadabb világról s nem képzeletem sétál körbe-körbe a börtönudvaron. Hát-ha istenhívő leszek odabent, mint Dosztojevszkij Fedor?

A bűn egész mámorossá tett. Úgy éreztem, hogy ez is élet, a gazemberi élet, s kár előbb a sírba bukni, míg ki nem próbáltuk ezt is.

S kuncogva gondoltam a kurátorokra, az egész tisztelt kuratóriumra. Babits gyenge szava visszhangzott bennem az erkölcsös és magasztos íróról; s a Baumgarten-adomány tiszta célkitűzéseiről.

Mit mondott Basch Lóránt, a fülemre hajolva: – Kérem... ha vége az esztendőnek, elszámolást várunk Öntől.

– Számlákat? – mondtam ingerülten.

– Nem. Ebben az elszámolásban csak az legyen benne, hogy mi minden jóra fordította ezt a kis vagyont.

Mélyen tisztelt Basch úr! – kezdtem szobámban a levelet s egész vidáman folytattam: „Elsőül is elfogadtam Marzhup törpe barátságát, amint elhagytam a díszes ünnepélyt. Ez a törpe megfojtotta az apját, többször az anyjával hált, sőt a nagyanyjával is. S amihez csak hozzájuthatott, azt mind ellopta. Nem is a birtoklásért lopott ő, hanem az elemelő mozdulat izgalmaért. S nem egyszer kincseket dobott a folyókba. Imádta a névtelen levelek írását, s erkölcsös asszonyok férjeit kereste fel elképesztő misztifikációival. Öreg zongoratanárnőket azzal vádolt, hogy fiatal fiúkkal fajtalan játékokat inszcenálnak.

Kedves Kurátor úr! Mondhatom, gyönyörűség volt ennek a rézeges kis törpének vidám fecsegését hallgatnom. Egészen új világ tárult fel előttem. Most a hamiskártyás-fogásokra oktat s ezeket én holnap próbálom ki a Fészek Klubban. Annyit már előre is ígérhetek, hogy szegényjogi alapon ön lesz az én védőügyvédem minden hermeszi dolgaimban. Ennyit egyenlőre. A kellő folytatást ígérve, vagyok stb.”

Még boritékot is szereztem, s megcímezve, piros pecsétviasszal zártam le a pompás értesítést.

Aztán a borjúpörköltözhöz láttam. De egyszerre csak egy rágós innal kínálódva, kikaptam a számból s rávágтам Basch Lóránt levelére: – A keserves anyátok! Ó, ti előkelőek, ó, ti kegyes adományozók!

Valami megcsillant a sötét konyhaablakon. Én égtem és lobogtam eleven lánggal. Mert a gyertyától meggyulladt a frakkom. Csak a jobb karom égett össze, az, amivel írni szoktam. S én mint

beteg kutya a sérült lábát, úgy nyalogattam végig táblaolajjal a felhólyagzott kezemet.

A téboly elszállt; a szakadékba besütött a nap s én vinnyogva húzódtam vissza a pereméről. S ösztöndíjam első részletének nagyobbik felét a tönkrement frakk kiegyenlítésére kellett fordítanom.

Új Hang, 1956. 3–4. sz.

NAGY LAJOS

A menekülő ember

[RÉSZLET]

Az 1932-es év különben is az utazások éve lett számomra. Nem kisebb okból, mint hogy erre az évre, végre, megkaptam a Baumgarten-díjat. Hogy ez hogyan történt, azt mindjárt elmondom.

Az 1932-es évi díjról a kuratórium, együtt a tanácsadó testülettel, 1931 decemberében döntött – ha jól emlékszem, 15-én tartott ülésén. Én néhány héttel előbb megismerkedtem egy szép nővel. A nőnek rokonszenves voltam. A nő, elvált asszony, a Nemzeti Színház egy tagjának volt a felesége, szellemi barátságban állott Ambrus Zoltánnal, a tanácsadó testület elnökével. Éjszakánként, étteremben üldögélve hajnalig, reggelig elbeszélgettek. Ambrus, úgy láttam a nő közléseiből, szerelmes is volt beléje. A nő szolgálatot akart nekem tenni, azért – a saját ötletéből, anélkül hogy engem megkérdezett volna – megkérte Ambrus Zoltánt, hogy igyekezzen nekem megszerezni a következő évi Baumgarten-díjat. Ambrus ismerte az írásaimat, becsülte azokat, és hajlandó volt az én protezsálásomra. A nő ezt elmondta nekem, de azt is, hogy Ambrus különösnek tartja, hogy soha nem volt alkalma velem személyesen megismerkedni, azt ajánlotta tehát a nő, hogy keressem fel Ambrust a lakásán, egy ilyen tisztelgő látogatást illenék megtennem, Ambrus ezt el is várja tőlem, célzott is erre. Hát jó, ha így van, akkor elmegyek hozzá, eddig azért nem mutatkoztam be neki sehol, mert nem tudtam, hogy azt szívesen fogadná-e, meg – amint már elmondtam – kerültem az elismert kiváló írókat, nem akartam magamat esetleges fölényeskedésnek kitenni. Ambrust sokra értékeltem, és szerettem is. Egy délután, úgy estefelé, meglátogattam József körüti lakásán. Szívesen fogadott, hosszasan elbeszélgettünk, bár éppen influenzából volt lábadozóban, halkán és rekedten tudott csak beszélni. Elmondta, hogy több novellámat olvasta, tetszettek neki, s úgy látja, a fiatalabb nemzedékből leginkább én vagyok hivatott arra, hogy ebben a legkülönb műfajban érdemeseket produ-

káljak. Néha kicsit elakadtunk, ő várakozóan nézett rám, de kérés-sel nem álltam elő. Végre ő hozta szóba a Baumgarten-díjat. Most már illett ennyit mondanom: „Bizony, az jó lenne nekem, és meg is kérem önt, hogy ajánljon engem a tanácsadó testületben.” Ő azt mondta, hogy nagyon is érdemesnek tart a díjra, csodálkozik, hogy eddig mellőztek, ő szívesen fog ajánlani, mert igazságos ügynek tesz szolgálatot. Meg ezt is mondta: „Bár magát szocialista ironak tartják, sőt én tudom, hogy ennél is több, de ez nálam nem akadály, mert én az irodalmi művekben csupán a művészi színvonalát nézem.” Kis zavar öntött el, nem tudtam mit mondani, hát hallgattam. Ambrus köhögni kezdett, köhögése valóságos rohammá fokozódott fel, s amikor az véget ért, felálltam, és elkészöntem tőle. A lépcsőházban elgondoltam, hogy ezt az élelmes cselekedetet csak azért tudtam elkövetni, mert a nő megkívánta tőlem, meg hát Ambrus körülbelül megüzente, hogy látogassam meg.

Az azután történeteket úgy tudtam meg később, hogy Ambrus a részleteket elmondta a nőnek, a nő pedig nekem, és a nő igazmondásában nem kételkedhettem. Tehát: a december 15-i ülésen teljes számmal jelentek meg a tanácsadó urak, és ott volt természetesen a két kurátor, Babits Mihály és Basch Lóránt. Babitsnak már kész névsora volt. Annak a felolvasása után felszólalt Ambrus, és közölte azt a kívánságát, hogy Nagy Lajosnak, akit három éven át mellőztek, adjanak végre évdíjat. Babitsot a kívánság meglepte, kíno-san vonaglott az arca, és ezt ismételte: „Nem lehet, nem adhatunk, most nem adhatunk.” A tanácsadó testület tagjai némán hallgattak, senki egy szót nem ejtett értem. Ambrus így szól: „Akkor hát miért vagyok én ennek a tanácsadó testületnek az elnöke, ha egy szavam sem lehet ahhoz, amit itt határoznak? Tavaly Palágyi Lajost ajánlottam, eredménytelenül. Most Nagy Lajost ajánlottam, eredménytelenül. Levonom a konzekvenciát, s lemondok az elnökségről, de a tagságról is.” Felállt, felvette a télikabátját, fogta a kalapját, és elhagyta a testületet.

Nagy zavar keletkezett erre, tanácskoztak, Babits igen ideges volt, ő nem akarta, hogy Ambrus lemondása végleges maradjon, a többiek sem, majd nehezen beletörődtek tehát abba, hogy én díjat kapjak. Határozatuk után a testület egyik tagját megkérték, hogy rögtön menjen el Ambrus lakására, s közölje vele, hogy javaslatát

elfogadták, s kérje meg, hogy lemondását vonja vissza. Ambrus hajlandó volt arra, hogy megmaradjon elnöknek. Még azon az éjjelen elbeszélte a történeteket a nőnek, a nő korán felkelt, elsietett az Abbáziába, hogy engem megkeressen. Ott reggeliztem abban az időben. De aznap délben keltem fel, és így nem talált meg. Órákon át várt, de hát hasztalanul. Távozása után üzenetet hagyott a főpincérnél. A főpincér, mikor úgy egy óra tájban bementem a kávéházba, rögtön hozzám jött: „Sokáig várta Nagy urat egy hölgy, de aztán el kellett mennie. Azt üzeni, hogy *az a dolog rendben van.*”

Szilveszter éjszakáján más forrásból is megtudtam, amit már tudtam. A *Nyugat*nak az Ostende kávéházban tartott szilveszter estéjén odajött hozzám Móricz Zsigmond, és azt kérdezte: „Hogy vagy, Lajos?” Feleltem: „Köszönöm, megvagyok.” Erre ő: „Na, majd az új évben jobb lesz a sorod.” Több szót nem váltottunk, tudtam, hogy mit akar velem közölni, ő meg látta, hogy megértettem.

1932-ben tehát, életemben először, volt egy teljes évem, amelyben biztosítva volt a megélhetésem és a munkalehetőségem. A díj négyezer pengő volt, szóval havi háromszáz, a lakbérnegyedes hónapokban négyszáz. Ezenkívül is kerestem valamit írással.

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954.

Kiegészítés

**TÉNYEK ÉS ADATOK
A BAUMGARTEN-ALAPÍTVÁNY
TÖRTÉNETÉBŐL***

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

* *A Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány teljes történetét (1927–1950) bemutató dokumentumgyűjtemény a Babits Könyvtár 8–12. köteteként jelenik majd meg. – Kiadványunk Basch Lóránt kurátornak csak néhány nyomtatásban közreadott visszaemlékezését, tanulmányát tartalmazza.*

BAUMGARTEN FERENCZ IRODALMI ALAPÍTVÁNY

Alapító: Baumgarten Ferenc

(Budapest, 1880. november 6. – Ótátrafüred, 1927. január 18.)

I. NÉHÁNY KRONOLÓGIAI ADAT

1923. október 17.: Baumgarten Ferenc aláírja a végrendeletét: „Magyarországon fekvő minden ingó és ingatlan vagyonomat egy, a nevemet viselő örök alapítványnak hagyományozom, melynek céljául szűkölködő magyar írók anyagi gondjainak enyhítését tűzöm ki. Ezen alapítvány létesítésénél nem a tehetség jutalmazása lebeg szemem előtt, hanem oly komoly törekvésű, – akár a szépirodalmat, akár a tudományt művelő, magyar írók hathatós támogatása, akik minden vallási, faji és társadalmi előítéllettől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükségét szenvednek...”

1927. január 22.: Holitscher Szigfrid királyi közjegyző jegyzőkönyvbe foglalja a végrendeletet.

január 23.: az első újsághírek a „sokmillió alapítvány”-ról.

január 24.: az első segélykérő levél Babitshoz.

január 27.: Baumgarten Ferenc temetése.

január 29.: Ruttká József járásbírói alelnök jelenlétében kihirdetik a végrendeletet.

február 2.: Az Est és a Pesti Napló közli a végrendelet szövegét.

június 5.: Az Estben megjelenik az alapítólevél tervezete.

július: a Baumgarten fivérek (Sándor és Ignác) nevében Bartók Ferenc ügyvéd a VIII. kerületi hagyatéki tárgyaláson Haller Károly közjegyzőnek bejelenti a család örökösödési igényét. Perre utasítják. Határidő: augusztus 24.

augusztus 22.: a család perrel támadja meg a végrendeletet. Indok: elmezavar, illetéktelen befolyás, hibás örökösmegevezés. A fivérek megtámadják a németországi hagyatékot is.

szeptember: a magyar és német írók tiltakoznak a hagyaték megtámadása miatt. A berlini ítélőtábla kimondja, hogy Baumgarten Ferenc épelméjű volt, a házvezetőnőjére (Stein Agostonné) hagyott ház nem illeti meg a fivéreket.

szeptember 17.: megkezdődött a per Szatmári Ödön bíró vezetésével.

október 8.: Babits és Basch tízperces kihallgatáson Klebelsberg Kunó kultuszminiszternél.

december 22. [?]: a fivérek kiegyeznek az alapítvánnyal (a hagyaték körülbelül egyévi jövedelmét kapják), visszavonják keresetüket.

1928. március 12.: a hagyatéki végzés jogerőre emelkedik.

április 1.: Az Est nyilvánosságra hozza a tanácsadó testület névsorát: Ambrus Zoltán, Mikes Lajos, Osvát Ernő, Réti István, Schöpflin Aladár, Szekfű Gyula, Thienemann Tivadar, Voinovich Géza.

május 19.: az alapítványt bejegyzik a magyar írók javára.

július 7.: Klebelsberg Kunó miniszter aláírja az alapító okiratot.

szeptember 1.: az alapítvány megkezdí működését.

szeptember 5.: az alapítványi tanács első ülése a Magyar Nemzeti Bankban.

szeptember 10.: megkezdik az írói segélyek osztását.

december 5.: a tanácsadó testület alakuló ülése.

1929. január 18.: az első díjkiosztás.

1930. január 18.: Pap Károlyt a kultuszminisztérium vétója megfosztja a Baumgarten-díjtól.

június: Németh László visszaadja a Baumgarten-díj összegét a segélyalapnak.

1932. március: megnyílik a Baumgarten-könyvtár.

1936. január: Kassák Lajos a minisztérium ellenkezése miatt nem kaphat díjat. (2000 P segéllyel kárpótolják.)

január 18.: Fodor József nem veszi át az 1000 pengős jutalmat: „Nem vagyok harmadrendű költő!”

január 22.: Kéthly Anna képviselő szóbeli interpellációra jelentkezik „Az alapítványi felügyeleti hatóság szerepe a Baumgarten-díj ez évi oda ítélesénél” tárgyban Kassák Lajos érdekeben.

- 1941. augusztus 4.:** meghalt Babits Mihály.
- augusztus 6.:** a közoktatási minisztériumban felbontják Babits Mihály 1937. április 21-én kelt utódkijelölő irását, melyben sorrendben a következőket jelöli a kurátori tisztségre: 1. Schöpflin Aladár, 2. Illyés Gyula, 3. Illés Endre.
- 1942. november 20.:** Matolcsy Mátyás képviselő a parlamentben megtámadja a Baumgarten-alapítványt.
- 1945. január 11.:** leég az alapítványi székház.
- január 18.:** a háború miatt elmarad a díjkiosztás.
- március:** az alapítvány természetbeni segélyeket oszt.
- 1948. augusztus 25.:** a Gazdasági Főtanács 1552/1948. sz. határozata a Közületi Ingatlan Központ hatáskörébe utalja a Sas utcai házat.
- szeptember:** Schöpflin Aladár kérésére Révai József közbenjár Vas Zoltánnál, aki felszabadítja a közületi kezelésbevétel alól a székházat.
- 1949. január 11–12.:** az MDP agitációs és propaganda bizottsága, ill. titkársága tárgyalja az 1949. évi Baumgarten-díjakat: Németh László és Szabó Magda neve már nem szerepel a kimutatáson.
- január 18.:** az utolsó (huszadik) díjkiosztás.
- május:** az alapítványi székháza a KIK kezelésébe kerül, de a jövedelemből továbbra is oszthatnak segélyeket.
- 1950. augusztus 29.:** meghalt Schöpflin Aladár.
- október 24.:** a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. évi 2. sz. törvényerejű rendelete 1. §-ának b pontja megszünteti az alapítványt, ingó és ingatlan vagyona az államkincstár tulajdonába kerül.

II. SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

Kuratórium

„A kuratórium kezeli az alapítvány vagyont és jövedelmeit, és az ő feladata a jövedelem évenkénti felosztása, ehhez képest a díjban vagy segélyben részesítendő írók kiválasztása is a kurátorok hatáskörébe tartozik.” (16. §.) „Az irányításra irodalmi kérdésekben az irodalmi végrehajtó, vagyoni kérdésekben az alapítványi ügyvivő

van hivatva, határozatait azonban a két kurátor csak egyhangúlag hozhatja. A kurátorok közti nézeteltérés esetén irodalmi kérdésekben a tanácsadó testület, vagyoni kérdésekben az alapítványi tanács határoz.” (17. §.)

1. Irodalmi végrehajtó:

Babits Mihály 1927. január 22. – 1941. augusztus 4.
Schöpflin Aladár 1941. augusztus 6. – 1950. augusztus 9.

2. Alapítványi ügyvivő

dr. Basch Lóránt 1927. január 22. – 1950. október 24.

Alapítványi tanács

„Az alapítványi tanács ellenőrzi az alapítvány vagyonának kezelését, ... és felülvizsgálja a kurátorok számadásait s azokat évenként a főfelügyeleti hatósághoz felterjeszti.” (26. §.)

1. Közalapítványi királyi ügyigazgató

dr. Steineker István 1928–1936
dr. Conlegner József 1937
dr. Petrovay Zoltán 1938–1945
dr. Farbaký Zoltán 1945–1950

2. A Magyar Nemzeti Bank által választott szakférfiú

Farkas Ferenc [?]-1950

3. A Baumgarten-család képviselője

Baumgarten Henrik 1928–1936. június 21. (meghalt)
Baumgarten (Bentley) Albert 1937–1947 (meghalt)
(1946-tól sógora, báró Korányi János helyettesítette.)
Baumgarten Artur 1948–1950. október 24.

Főfelügyeleti hatóság

„Jelen alapítvány felett a kormányhatósági főfelügyeleti jogot a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja. A főfelügyeleti jog gyakorolhatása végett a kurátorok az évdíjakat odaitélő határozatokat a tanácsadó testület esetleges észrevételeivel együtt a m.

kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjeszteni kötelesek. Ha az évdíj odaítélését tartalmazó valamely határozat törvénybe, vagy törvényes jogszabályba ütközik, avagy az alapítólevél rendelkezéseivel merőben ellenkezik (24. §.), azt a főfelügyeleti hatóság megsemmisítheti...” (28. §.)

Vallás- és közoktatásügyi miniszterek

gróf Klebelsberg Kunó	1922–1931
Hóman Bálint	1932–1938
Teleki Pál	1938–1939
Hóman Bálint	1939–1942
Szinyei Merse Jenő	1943–1944
Teleki Géza	1944–1945
Keresztury Dezső	1945–1947
Ortutay Gyula	1947–1949
Révai József	1949–1953

Tanácsadó testület

„A tanácsadó testület a kurátorok véleményező szerve, amely arra hivatott, hogy az irodalom érdemes művelőire a kurátorok figyelmét felhívja. A tanácsadó testület véleménye azonban az írók kiválasztásában a kurátorokat nem köti és azok ily vélemény nélkül is határozhatnak.” (24. §.) Működését az 1930. november 25-én elfogadott ügyrend szabályozza.

Elnökök

- Ambrus Zoltán 1928. december 5.–1932. február 28. (meghalt)
 Petrovics Elek (alelnök) 1932–1933
 Schöpflin Aladár 1933. december–1935. december 16. (lemondott)
 Hegedüs Lóránt 1935. december 6.–1943. január 1. (meghalt)
 Rédey Tivadar 1943. november 13.–1948. november 13. (lejárt a megbízatása)
 Fülep Lajos 1948. november 13.–1950. október 24.

Tagjai

- Alszegehy Zsolt 1939. november–1940. december 16. (lemondott)
 Ambrus Zoltán 1928. december 5.–1932. február 28.
 Utóda: Elek Artúr

- Brisits Frigyes 1943. december–1948. november (lemondott)
- Elek Artúr 1932. december–1944. április 25. (meghalt)
Utóda: Gellért Oszkár
- Fenyő Miksa 1937. november 6.–[?]
- Fülep Lajos 1947. november 6.–1950. október 24.
- Gellért Oszkár 1945. november 17.–1950. október 24.
- Hegedüs Lóránt 1934 [?]-1943. január 1. (meghalt)
- Heltai Jenő 1930. november 25.–1937. Utóda: Fenyő Miksa
- Illés Endre 1943 [?]-1946. november (lemondott)
- Kárpáti Aurél 1936. december 2.–1950. október 24.
- Kerecsényi Dezső 1941 [?]-1945. március 24. (meghalt)
- Keresztury Dezső 1940. december [?]-1950. október 24.
(1945. nov. 15.–1947. márc. 14. között miniszter)
- Kosztolányi Dezső 1934. december–1936. november 3. (meghalt)
- Mátrai László 1946. november 16.–1950. október 24.
- Mikes Lajos 1928. december 5.–1929. december 23. (lemondott)
Utóda: Petrovics Elek
- Molter Károly 1942. január–1946. november 16. Utóda: Mátrai László
- Osvát Ernő 1928. december 5.–1929. október 28. (meghalt)
Utóda: Rédey Tivadar
- Petrovics Elek 1929. december 30.–1933. november 30. (lemondott)
- Pintér Jenő 1939. december–1940. november 7. (meghalt)
Utóda: Alszeghy Zsolt
- Rédey Tivadar 1929. november 23.–1950. október 24.
- Réti István 1928. december 5.–1939. december. Utóda: Pintér Jenő
- Schöpflin Aladár 1928. december 5.–1941. augusztus 6.
- Sik Sándor 1934. december–1950. október 24.
- Szekfű Gyula 1928. december 5.–1933. december 27. (lemondott)
- Thienemann Tivadar 1928. december 5.–1933. december 26.
(lemondott)
- Tóth Aladár 1946. december–1947. november 8.
Utóda: Fülep Lajos
- Voinovich Géza 1928. december 5.–1930. január 14. (lemondott)
Utóda: Heltai Jenő

III. AZ ALAPÍTVÁNY JÖVEDELMÉNEK ELOSZTÁSA

„Az alapítvány ingóvagyonra [...] külön tartalékalapba helyezendő el. E tartalékalaphoz csatolandó évente az alapítvány tiszta jövedelmének 1/8 része.” (10. §.)

„Az alapítvány jövedelme évdíjak [a jövedelem 50%-a] és segélyek alakjában fordítatik az alapítvány céljaira, még pedig lehetőleg egyenlő arányban szépirok és tudományos írók támogatására.” (11. §.) – A tanácsadó testület 1928. december 5-i alakuló ülésén Babits Mihály előterjesztésére a következő elvi döntést hozza: „a tudományos írók részére fenntartott évdíjakban elsősorban az irodalmi és művészeti kritikusok és essay-írók részesíttessenek és hogy a szépirodalmat is művelő kritikusok az évdíjak odaitélésénél mint tudományos írók szerepeljenek” (Jegyzőkönyv. OSZK Fond 145/4.).

„Az alapítvány tiszta jövedelmének 1/8-a rendkívüli segélyek alakjában, súlyos anyagi gondokkal küzdő, oly érdemes és jellemiben kifogástalan magyar írók támogatására fordítandó, akik bármily okból évdíjat az alapítvány jövedelméből nem élveznek. [...] Rendkívüli segélyek céljaira fordítható a tartalékalap (10. §.) jövedelme is.” (13. §.)

„Az alapítvány jövedelmének egynegyede egyenlő arányban Babits Mihályt és Basch Lórántot illesse. Ez intézkedés nem vonatkozik az ő hivatalbeli utódaikra...” (1. §.)

[A díjakat és jutalmakat havi részletekben – a háború előtt időben lakbérnegyedkor febr., máj., aug. és nov. hónapban többet – utalják, a segélyeket általában egy összegben adják át.]

IV. BAUMGARTEN-DÍJAK ÉS -JUTALMAK

1. Az évenkénti díjkiosztás

1929

Évdíjak: Elek Artúr [T. kritikus], Erdélyi József, Farkas Zoltán [T. kritikus], Juhász Gyula, Kárpáti Aurél [T. kritikus], Osvát

Ernő [T. kritikus], Schöpflin Aladár [T. kritikus], Szini Gyula, Tamási Áron [Erdély], Tersánszky J. Jenő
Nyilvánosságra hozott rendkívüli segély: Gulácsy Irén [Erdély], Harsányi Kálmán, Horvát Henrik.

1930

Évdijak: Elek Artúr [T. kritikus], Fülep Lajos [T. kritikus], Juhász Gyula, Krúdy Gyula, Németh László [T. kritikus], Tamási Áron [Erdély], Tersánszky J. Jenő, Tóth Aladár [T. kritikus].
Nyilvánosságra hozott rendkívüli segély: Schoen Arnold [T. művészettörténeti író], Várkonyi Nándor [T. irodalomtörténeti író].

1931

Évdijak: Bartucz Lajos [T. antropológus], Elek Artúr [T. kritikus], Erdélyi József, Illyés Gyula, Juhász Gyula, Révész Béla, Salgó Ernő [T. kritikus], Tersánszky J. Jenő.

1932

Évdijak: Füst Milán, Gellért Oszkár, Halász Gábor [T. esszéíró], Nagy Lajos, Szabó Lőrinc.
Jutalmak: Bányai Kornél, dr. Fürst László [T. jogi író], Gelléri Andor Endre, Kertész Manó [T. középiskolai tanár, nyelvész], Reichard Piroska.

1933

Évdijak: Erdélyi József, Gellért Oszkár, Gyergyai Albert [T. irodalomtörténeti író], Illyés Gyula, Szép Ernő, Tamási Áron [Erdély], Váczy Péter [T. történeti író].
Jutalmak: Szabolcsi Bence [T. zenetörténész], Török Sándor.

1934

Évdijak: Gelléri Andor Endre, Gellért Oszkár, Illyés Gyula, Joó Tibor [T. esszéíró], Tersánszky J. Jenő, Turóczi-Trostler József [T. esszéíró].
Jutalmak: Dienes Valéria [T. filozófiai író], Fekete Lajos, Fenyő László, Fodor József.

1935

Évdijak: Füst Milán, Halász Gábor [T. kritikus], Karinthy Frigyes, Nagy Lajos, Szerb Antal [T. irodalomtörténeti író].
Jutalmak: Barta János [T. irodalomtörténeti író], Ferenczy Valér [T. művészettörténeti író], József Attila, Telekes Béla, Weöres Sándor.

1936

Évdíjak: Illyés Gyula, Kárpáti Aurél [T. kritikus], Ortutay Gyula [T. etnográfiai kutató és író], Schöpflin Aladár [T. kritikus], Cs. Szabó László [T. kritikus], Weöres Sándor.

Jutalmak: József Attila, Prahács Margit [T. zenekritikus].

1937

Évdíjak: Gyergyai Albert [T. kritikus], Hevesi András, Illés Endre [T. kritikus], Kodolányi János, Rapaics Raymund [T. természettudományi író], Reményik Sándor [Erdély], Szabó Lőrinc.

Jutalmak: dr. Balogh Jolán [T. művészettörténeti író], Radnóti Miklós.

1938

Évdíjak: Barta János [T. irodalomtörténeti író], Dallos Sándor, József Attila, Kós Károly, dr. Molnár Antal [T. zeneművészeti író], Nagy Lajos.

Jutalmak: Bohuniczky Szefi, Kampis Antal [T. művészettörténeti író], Kardos László [T. irodalomtörténeti író], Komor András.

1939

Évdíjak: Farkas Zoltán [T. művészettörténeti író], Halász Gyula [T. nyelvész], Laczkó Géza, Illés Endre, Jankovich Ferenc, Jékely Zoltán, Molnár Kata, Szabó Zoltán.

Jutalmak: Böződi György [Erdély], Devecseri Gábor.

1940

Évdíjak: Joó Tibor [T. filozófiai író], Komjáthy Aladár, Tóth Aladár [T. zenekritikus], Wass Albert [Erdély].

Jutalmak: Ambrózy Ágoston, Bóka László [T. esszéíró], Kádár Erzsébet, Mátrai László [T. filozófiai író], Tolnai Gábor [T. irodalomtörténeti író].

1941

Évdíjak: Kerecsényi Dezső [T. irodalomtörténeti író], Reményik Sándor [Erdély], Réti István [T. művészeti író], Tompa László [Erdély].

Jutalmak: Kállai Ernő [T. képzőművészeti kritikus], Kolozsvári Grandpierre Emil, Takáts Gyula.

1942

Évdíjak: Berde Mária [Erdély], Bohuniczky Szefi, Mátrai László, [T. filozófiai író], Ortutay Gyula [T. néprajztudományi író],

Rónay György, Szentimrei Jenő [T. publicista, Erdély].

Jutalmak: Ember Győző [T. történettudományi író], Szabédi László [Erdély], Vajda Endre [T. kritikus].

1943

Évdíjak: Asztalos István [Erdély], Bóka László [T. kritikus, esszéíró], Fodor József, Jankovich Ferenc, Révay József [T. klasszika-filológiai író], Tamási Áron [Erdély].

Jutalmak: Képes Géza, Szemlér Ferenc [Erdély].

1944

Évdíjak: Benedek Marcell [T. kritikus, esztéta], Gulyás Pál, Kolozsvári Grandpierre Emil, Szabó Lőrinc.

Jutalmak: Berda József, Csapodi Csaba [T. történeti író].

1945 – Nem volt díjkiosztás.

1946

Évdíjak: Füst Milán, Gyergyai Albert [T. kritikus, esszéíró], Lukács György [T. esztéta], Török Sophie.

Jutalmak: Devecseri Gábor, Hegedűs Zoltán, Kádár Erzsébet, Pogány Ö. Gábor [T. képzőművészeti író].

1947

Évdíjak: Déry Tibor, Kassák Lajos, Szabolcsi Bence [T. zeneesztéta].

Jutalmak: Csorba Győző, Faragó László [T. pedagógus, esszéíró], Hajnal Anna, Kálnoky László, Pilinszky János, Trencsényi-Waldapfel Imre [T. filológus, esszéíró].

1948

Évdíjak: Bölöni György [T. Ady életrajzírója], Kerényi Károly [T. klasszika-filológus], Vas István, Zelk Zoltán.

Jutalmak: Lányi Sarolta, Mándy Iván, Nemes Nagy Ágnes, Szentkuthy Miklós [T. esszéíró], Vajda Endre [T. kritikus].

1949

Évdíjak: Ignotus [T. publicista, esszéíró], Képes Géza, Szabó Pál, Trencsényi-Waldapfel Imre [T. klasszika-filológus].

Jutalmak: Benjámin László, Karinthy Ferenc, Kuczka Péter, Lakatos István, Nagy Sándor, Szigeti József [T. kritikus, esszéíró].

2. A díjazottak és jutalmazottak névsora

Ambrózy Ágoston 1940 (1000 P)

Asztalos István 1943 (3000 P)

Balogh Jolán 1937 (1000 P)

Bányai Kornél 1932 (1000 P)

Barta János 1935 (1000 P) – 1938 (3000 P)

Bartucz Lajos 1931 (4000 P)

Benedek Marcell 1944 (6000 P)

Benjámín László 1949 (3000 Ft)

Berda József 1944 (2000 P)

R. Berde Mária 1942 (3000 P)

Bohuniczky Szefi 1938 (1000 P) – 1942 (3000 P)

Bóka László 1940 (1000 P) – 1943 (3000 P)

Bölöni György 1948 (10 000 Ft)

Bözödi György 1939 (1000 P)

Csapodi Csaba 1944 (2000 P)

Csorba Győző 1947 (3000 Ft)

Dallos Sándor 1938 (3000 P)

Déry Tibor 1947 (10 000 Ft)

Devecseri Gábor 1939 (1000 P) – 1946 (20 g törtarany értékű jutalom)

Dienes Valéria 1934 (1000 P)

Elek Artúr 1929 (4000 P) – 1930 (4000 P) – 1931 (4000 P)

Ember Győző 1942 (2000 P)

Erdélyi József 1929 (4000 P) – 1931 (4000 P) – 1933 (3000 P)

Faragó László 1947 (3000 Ft)

Farkas Zoltán 1929 (4000 P) – 1939 (3000 P)

Fekete Lajos 1934 (1000 P)

Fenyő László 1934 (1000 P)

Ferenczy Valér 1935 (1000 P)

Fodor József 1934 (1000 P) – 1943 (3000 P)

Fülep Lajos 1930 (4000 P)

Fürst László 1932 (1000 P)

Füst Milán 1932 (4000 P) – 1935 (3000 P) – 1946 (50 g törtarany értékű díj)

Gelléri Andor Endre 1932 (1000 P) – 1934 (3000 P)

Gellért Oszkár 1932 (4000 P) – 1933 (3000 P) – 1934 (3000 P)

Gulyás Pál 1944 (6000 P)

Gyergyai Albert 1933 (3000 P) – 1937 (3000 P) – 1946 (50 g törtarany értékű díj)

Hajnal Anna 1947 (3000 Ft)

Halász Gábor 1932 (4000 P) – 1935 (3000 P)

Halász Gyula 1939 (3000 P)

Hegedűs Zoltán 1946 (20 g törtarany értékű jutalom)

Hevesi András 1937 (3000 P)

Ignotus 1949 (10 000 Ft)

Illés Endre 1937 (3000 P) – 1939 (3000 P)

Illyés Gyula 1931 (4000 P) – 1933 (3000 P) – 1934 (3000 P) – 1936 (3000 P)

Jankovich Ferenc 1939 (3000 P) – 1943 (3000 P)

Jékely Zoltán 1939 (3000 P)

Joó Tibor 1934 (3000 P) – 1940 (3000 P)

József Attila 1935 (1000 P) – 1936 (1000 P) – 1938 (3000 P)

Juhász Gyula 1929 (4000 P) – 1930 (4000 P) – 1931 (4000 P)

Kádár Erzsébet 1940 (1000 P) – 1946 (20 g törtarany értékű jutalom)

Kállai Ernő 1941 (2000 P)

Kálnoky László 1947 (3000 Ft)

Kampis Antal 1938 (1000 P)

Kardos László 1938 (1000 P)

Karinthy Ferenc 1949 (3000 Ft)

Karinthy Frigyes 1935 (3000 P)

Kárpáti Aurél 1929 (4000 P) – 1936 (3000 P)

- Kassák Lajos 1947 (10 000 Ft)**
Képes Géza 1943 (2000 P) – 1949 (8000 Ft)
Kerecsényi Dezső 1941 (3000 P)
Kerényi Károly 1948 (10 000 Ft)
 Kertész Manó 1932 (1000 P)
Kodolányi János 1937 (3000 P)
Kolozsvári Grandpierre Emil 1941 (2000 P) – 1944 (6000 P)
Komjáthy Aladár 1940 (3000 P)
 Komor András 1938 (1000 P)
Kós Károly 1938 (3000 P)
Krúdy Gyula 1930 (4000 P)
 Kuczka Péter 1949 (3000 Ft)
- Laczkó Géza 1939 (3000 P)**
 Lakatos István 1949 (3000 Ft)
 Lányi Sarolta 1948 (4000 Ft)
Lukács György 1946 (50 g törtarany értékű díj)
- Mándy Iván 1948 (3000 Ft)
Mátrai László 1940 (2000 P) – 1942 (3000 P)
Molnár Antal 1938 (3000 P)
Molnár Kata 1939 (3000 P)
- Nagy Lajos 1932 (4000 P) – 1935 (3000 P) – 1938 (3000 P)**
 Nagy Sándor 1949 (3000 Ft)
 Nemes Nagy Ágnes 1948 (3000 Ft)
Németh László 1930 (4000 P)
- Ortutay Gyula 1936 (3000 P) – 1942 (3000 P)**
Osvát Ernő 1929 (4000 P)
- Pilinszky János 1947 (3000 Ft)
 Pogány Ö. Gábor 1946 (20 g törtarany értékű jutalom)
 Prahács Margit 1936 (1000 P)
- Radnóti Miklós 1937 (1000 P)
Rapaics Raymund 1937 (3000 P)

Reichard Piroska 1932 (1000 P)

Reményik Sándor 1937 (3000 P) – 1941 (4000 P)

Réti István 1941 (4000 P)

Révay József 1943 (3000 P)

Révész Béla 1931 (4000 P)

Rónay György 1942 (3000 P)

Salgó Ernő 1931 (4000 P)

Schöfflin Aladár 1929 (4000 P) – 1936 (4000 P)

Szabédi László 1942 (2000 P)

Cs. Szabó László 1936 (3000 P)

Szabó Lőrinc 1932 (4000 P) – 1937 (3000 P) – 1944 (8000 P)

Szabó Pál 1949 (10 000 Ft)

Szabó Zoltán 1939 (3000 P)

Szabolcsi Bence 1933 (1000 P) – 1947 (10 000 Ft)

Szemlér Ferenc 1943 (2000 P)

Szentimrei Jenő 1942 (3000 P)

Szentkuthy Miklós 1948 (4000 Ft)

Szép Ernő 1933 (3000 P)

Szerb Antal 1935 (3000 P)

Szigeti József 1949 (3000 Ft)

Szini Gyula 1929 (4000 P)

Takáts Gyula 1941 (2000 P)

**Tamási Áron 1929 (4000 P) – 1930 (4000 P) – 1933 (3000 P) –
1943 (5000 P)**

Telekes Béla 1935 (1000 P)

**Tersánszky J. Jenő 1929 (4000 P) – 1930 (4000 P) – 1931 (4000 P)
– 1934 (3000 P)**

Tolnai Gábor 1940 (2000 P)

Tompa László 1941 (3000 P)

Tóth Aladár 1930 (4000 P) – 1940 (3000 P)

Török Sándor 1933 (1000 P)

Török Sophie 1946 (50 g törtarany értékű díj)

Trencsényi-Waldapfel Imre 1947 (3000 Ft) – 1949 (8000 Ft)

Turóczi-Trostler József 1934 (3000 P)

Váczy Péter 1933 (3000 P)

Vajda Endre 1942 (1000 P) – 1948 (4000 Ft)

Vas István 1948 (10 000 Ft)

Wass Albert 1940 (3000 P)

Weöres Sándor 1935 (1000 P) – 1936 (3000 P)

Zelk Zoltán 1948 (10 000 Ft)

ÖSSZESÍTÉS

1. A kiosztott díjak és jutalmak száma: 177

1929–1941	84	34
1942–1944	16	7
1946–1949	15	21
összesen	115 díj	62 jutalom

2. A díjazottak és jutalmazottak száma: 126

A) díjazottak: 80

egyszer	47
egyszer jutalom és egyszer díj	11
kétszer jutalom és egyszer díj	1
kétszer	10
háromszor	8
négyszer	3

B) jutalmazottak: 46

egyszer	43
kétszer	3

- 4–5. „Engem nem látott senki még.” Babits-olvasókönyv, I–II. Szerk. Sipos Lajos. Budapest, Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, 1999.
6. Babits Mihály Arany Jánosról. Szerk. Pienták Attila. ELTE Eötvös Kiadó, 2003.
7. „...kínok és álmok közt...” Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról. Szerk. Sipos Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- 8–10. A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917–1941, I–III. Szerk. Téglás János. Budapest, Argumentum Kiadó, 2003.
- 11–12. A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941–1950, I–II. Szerk. Téglás János. Budapest, Argumentum Kiadó. Megjelenés előtt.
13. Török Sophie naptárai. Szerk. Papp Zoltán János. Megjelenés előtt.
14. „Különös emberi háló...”. Ami a Babits család levelezéséből kimaradt. Szerk. Buda Attila. Bev. Lovas Csilla. Megjelenés előtt.

ISBN 963 446 302 9

Ára: 2000 Ft

Basch Lóránt

1885–1966

„Baumgarten Ferenc nemcsak barátjaként s erélyes, gazdasági ügyekben is kitűnő ügyvédként, de a jó irodalom rajongójaként is nagyra becsülte. Babits Mihály mellé őt jelölte ki tehát irodalmi alapítványa gazdasági kurátorául. Nem választott rosszul: az alapítvány Basch Lóránt életének és munkásságának tengelyébe került. Babitscsal s ennek halála után Schöpflin Aladárval példás együttműködésben örködött a fontos intézmény tekintélyén, nehéz időkben fennmaradásán. [...]

Kezdetben arra készült, hogy a rendelkezésre álló teljes dokumentumanyagra támaszkodva megírja az alapítvány történetét. Lassanként azonban rabul ejtették az előtte s vele együtt lefolyt drámák alakjai: az intézmény helyett a történet szereplői: Babits, Kosztolányi, Mikes, József Attila, Szabó Lőrinc, Schöpflin Aladár s a körülötte felrajzó írók, költők, művészek sokasága. A rámaradt örökséget teljes erejével védte, rendezte, ápolta. Eközben nemegyszer élesen összeütközött más érdekekkel; szívós, konok vitákba keveredett; sokak előtt népszerűtlenné vált.”

Keresztury Dezső